TROÇKİZMİN TARİHİ

Alex Callinicos

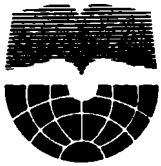

ALEX CALLINICOS

TROÇKİZMİN TARİHİ

Z Yayınları
Uluslararası Basın ve Yayıncılık Ltd. Şti.

Z Yayınları
Uluslararası Basın ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Dostlukyurdu sok. Selimbey İşhanı No: 8/13
Binbirdirek/34 410 İstanbul
Tel: 516 83 04

Dünya işçi hareketi tarihi dizisi: 2

Troçkizmin Tarihi

Özgün adı: Trotskyism
1990 İngilizce Basımı: Open University Press, Buckingham.
© A. T. Callinicos 1990

Birinci Basım: Aralık 1991

Çeviren: **Mahmut Kurdoğlu**
Yayına Hazırlayan: **Saruhan Oluç**
Kapak: **İbrahim Karakaş**

Kapak fotoğrafı: Troçki'nin yaşamının çeşitli dönemlerinden görüntüler

Dizgi: Studio Mac
Baskı: Yaylacık Matbaası
Kapak Baskı: Emir Ofset
Cilt: As Mücellithanesi

İçindekiler

Kısaltmalar....4
Önsöz....5
Giriş....9
Kökler....14
Sürekli Devrim
Stalinizmin Eleştirisi
Devrimci Olasılıklar
Bunalım....34
Yanlış Çıkan Tahminler
Gelenekçi Yöntem
Ortodoks Akımlar....52
Eleştirel Olmayan Pozitivizm
Büyük Taburlar
Gözlem Kulesine Çekiliş
Sapmalar....70
Max Shachtman
C. L. R. James
Cornelius Castoriadis
Yeni Yönelimler....91
Tony Cliff ve devlet kapitalizmi
İlerici Problem Değişimi mi?
Yenilgi Yılları
Kaynakça....111

KISALTMALAR

CCP	Çin Komünist Partisi
Komintern	Komünist Enternasyonal
FI	Dördüncü Enternasyonal
IC	Uluslararası Komite (Dördüncü Enternasyonal)
ICL	Uluslararası Komünist Birlik
IS	Uluslararası Sekreterya (Dördüncü Enternasyonal)
ISC	Bağımsız Sosyalist Kulüpler (ABD)
ISL	Bağımsız Sosyalist Birlik (ABD)
LCR	Devrimci Komünistler Birliği (Fransa)
NEP	Yeni Ekonomik Politika
NLR	*New Left Review* dergisi
OCL	Komünist Enternasyonal Örgütü (Fransa)
PCI	Komünist Enternasyonal Partisi (Fransa)
RCP	Devrimci Komünist Parti (İngiltere)
RSDLP	Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi
SLL	Sosyalist İşçi Birliği (İngiltere)
SWP	Sosyalist İşçi Partisi (İngiltere)
USFI	Birleşik Sekreterya (Dördüncü Enternasyonal)
WIL	Uluslararası İşçi Birliği (İngiltere)
WP	İşçi Partisi (ABD)
WRP	Devrimci İşçi Partisi (İngiltere)

ÖNSÖZ

Troçkizm Türkiye Solu'nun büyük çoğunluğu için en çarpıcı tabudur. Doğu Bloku ülkelerindeki çöküşün başlangıcı olan 1989 sonuna kadar, bu tabu aynı zamanda bir öcü olarak da görüldü. SSCB ve diğer Doğu Bloku ülkelerinde tüm kitapları yasaklanırken, Türkiye'de ise Troçki'nin görüşlerini sadece Stalin ve diğer resmi devlet kaynaklarının eleştirilerinden öğrenmek mümkündü. Buna rağmen Troçkist olmak Türkiye Solu için belki faşist olmakla, ya da daha doğrusu şeytanla işbirliği yapmakla eşit anlamlıydı. Kim ki, işçi sınıfını teorinin ve eylemin merkezine yerleştirmeye çabalar, o, derhal Troçkist olmakla suçlanırdı ve bir kez Troçkist damgası yiyen bir daha iflah olmazdı.

Türkiye'de Troçkist hareket hiç bir zaman görülebilir bir güce sahip olmadı. 1960'lı yıllarda izine bile rastlanmaz, 1970'lerde ise iki, üç ufak Troçkist gruplaşma vardı. Troçkizmin Türkiye Solu'nda daha yaygın olarak ele alınmaya başlanması, tesadüfi olmayan bir biçimde Doğu Bloku ülkelerinde devlet kapitalisti rejimlerin çökmeye başlaması ile birlikte olmuştur. Troçkistlerin sayısı belki gene oldukça azdır, ama artık Troçkizm, hiç değilse solun bir kısmı tarafından, eskisi gibi şeytan olarak görülmediği için tartışılabilir bir konudur. Hiç değilse artık Troçkist olduğunu söyleyenler fiziki saldırıya uğramıyor ya da en azından daha ölçülü bir saldırı ile karşı karşıya kalıyorlar. Bu bir ilerleme mi? İlk bakışta öyle gibi görülmektedir, ama aslında değildir.

Önce 1989 yılının son aylarında Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya'daki, ardından da Arnavutluk ve SSCB'deki gelişmeler 'yaşayan sosyalizm' tezini, bütün türleri ile Stalinizmi, geri döndürülemez bir biçimde tarih sahnesinden itince, solun önemli kesimleri için bir şaşkınlık

dönemi başladı. Şu ya da bu biçimde savunulmakta olan 'sosyalist devletler', artık inkar edilemez bir biçimde sosyalist değillerdi. Batı ile birleştikten sonra 'SSCB'den bile daha çok sosyalist olan' Doğu Almanya'ya hala sosyalist demek mümkün değildi. Aynı şekilde iktidardaki komünist partilerin çöktüğü, pazar ekonomisine geçmek için birbirleriyle yarışan diğerlerine de sosyalist demek mümkün değildi. Arnavutlukçular bir süre direnebildiler. Arnavutluk hala 'yaşamaktaydı've Mao ve Enver Hoca, SSCB ve diğer yıkılan rejimlerin kapitalist olduğunu çok önceleri söylemişlerdi. Gerçekten de Mao ve ardından Hoca, SSCB'nin Kruşçov ile birlikte sosyal emperyalist olduğunu söylemekteydiler. Ne var ki, gerek Mao'nun Çin'i, gerekse de Hoca'nın Arnavutluk'u çok geçmeden eleştirilenlerin akıbetine yuvarlandı.

Bu koşullar altında sol, sosyalizmin başına ne geldigini araştırmaya başladı. Ulaşılan sonuç esas olarak Ekim Devrimi'nin yanlışlığı oldu. Gelişmemiş bir kapitalist ülkede sosyalizm olamazdı. Zaten Lenin ve Bolşevikler darbeciydi. Ekim 1917 bir proleter devrimi değil, bir darbe idi. Köklerini İkinci Enternasyonal revizyonizminden alan bu tezler aslında yeni değil. Ekim Devrimi'nin gerçekleştiği andan itibaren Kautsky ve benzerleri tarafından ileri sürülmekte ve savunucularını kaçınılmaz olarak reformizme itmektedir. Nitekim Türkiye'de de aynısı oldu. Stalinizmden reformizme doğru önemli bir kayış başladı.

Solun bir kısmı ise aynı sonuca ulaşmadı. Onlar çareyi, hiç değilse Ağustos darbesine kadar, SSCB'yi herşeye rağmen savunabilmenin yolu olarak Troçki'nin dejenere işçi devleti tezine sarılmakta buldular. Kimileri Troçkizm öcüsünün korkusu ile 'dejenere işçi devleti' terimini kullanmadan, kimileri ise kullanarak. Bu ikinci kesim, daha ufak da olsa, Troçki'nin eserleri ile karşılaştığı ölçüde, kuşku yok ki üzerine ölü toprağı serilmiş olan devrimci Marksist edebiyatın derinlikleri ile karşılaştılar.

SSCB'yi savunmanın son mevzisi olduğu ölçüde olumsuz, Troçki'nin fikirleri ile tanışma olduğu ölçüde ise olumlu olan bu gelişme içinde, ikinci tutumda olanlar için öne çıkan gene de 'dejenere işçi devleti' tezi oldu.

Bugün Marksist geleneğin üzerinde yükselebilmek için Troçki'nin omuzlarına basmak gerekir. O'nun Marksist hareket içindeki en önemli sapma olan Stalinizme karşı mücadelesinde tutum almak gerekir. Aynen Birinci Enternasyonal'de Marksistler ile anarşistler arasında, İkinci Enternasyonal'de revizyonistler ve sosyal şövenlerle Enternasyonalistler, yani Üçüncü Enternasyonal'ciler arasında tutum almak zorunda olmamız gibi. Ne var ki, bu tutum alma bizi Troçki'nin 'dejenere işçi devleti' tezini savunmaya ittiği noktada, gene devrimci Marksist gelenekten kopmaktayız. Kopmaktayız, çünkü bir yandan 1926-36 arasında SSCB'de yaşanan gelişmeleri kavrama şansını kaçırmaktayız; bu yıllarda devlet kapitalisti olmuş bu ülkedeki krizleri ve öte yandan da bütün Doğu Bloku ülkelerinin yıkılışına yol açan krizi açıklamaktan mahrum kalmaktayız. Bunlar bir tür kapitalizmin krizleri midir, yoksa ondan daha ileri bir toplumun kendisine özgü sorunları mıdır?

İşte ortodoks olarak tanımlayabileceğimiz Troçkist hareket, Troçki'nin 'dejenere işçi devleti' tezine sahip çıkarken bu sorunla yüzyüzedir ve aynen solun diğer kesimleri ile birlikte günümüzü açıklayabilmekten uzaktır. Bu nedenle de Troçkist olmaları, devrimci geleneğin devamcıları olmaları anlamına gelmemektedir.

Troçki'nin devrimci fikirleri ve mücadelesi üzerinde yükselen Tony Cliff'in 'devlet kapitalizmi' teorisi ise 1926 karşı devrimini açıklaması ile Troçki'yi aşmış ve Bolşevizmin ve Üçüncü Enternasyonal'in devrimci fikirlerine sahip çıkarak geleneğin bugünkü tek temsilcisi haline gelmiştir. 'Devlet kapitalizmi' teorisi bize sadece SSCB ve diğer Doğu Bloku ülkelerini açıklama olanağı vermemekte, fakat aynı zamanda ve daha önemli olarak devrimci Marksist bir geleneği savunma, yaşatma olanağı vermektedir.

Troçki'nin ölümünden sonra O'nun geleneğini sürdürmek üzere hareket edenlerin sürdürdükleri tartışmalar, bilinmesinde fayda olan bir sürecin parçalarıdır. İşte Alex Callinicos'un bu süreci değerlendiren, ortaya çıkmış tartışma ve ayrışma konularını ele alan ve bunların vardığı sonuçları irdeleyen kitabı önemli ve doyurucu bilgiler sunmaktadır.

Alex Callinicos ,

1950 yılında Zimbabwe'de doğmuştur. İlk eğitimini bu ülkede gerçekleştiren Callinicos, daha sonra York Üniversitesi'nde Politika öğrenimini tamamlamıştır. Yazdığı kitaplar arasında *Marksizmin Geleceği Var mı?*, *Marksizm ve Felsefe*, *Karl Marx'ın Devrimci Fikirleri*, *Büyük Grev*, *Tarihi Yapmak*, *Reform ve Devrim Arasındaki Güney Afrika*, *Postmodernizme Karşı* ve *Tarihin İntikamı* bulunmaktadır. International Socialism (Uluslararası Sosyalizm) dergisinin yazı kurulu elemanıdır. Socialist Worker (Sosyalist İşçi) gazetesinin düzenli yazarıdır.

Callinicos'un kitaplarından **Postmodernizme Karşı** ve **Tarihin İntikamı** önümüzdeki dönem yayınevimiz tarafından yayınlanacaktır.

Yayıncının Notu

GİRİŞ

Batılı toplumbilimcileri arasında Troçkizmin iyi bir ünü olmamakla birlikte Leon Troçki'nin kendisi görmezden gelinemeyecek kadar büyük bir kişiliktir. Rus Devrimi'nin önde gelen liderlerinden biri olarak yüklendiği sorumluluklardan sonra (hem 1905'te hem 1907'de Petersburg Sovyeti başkanı, Bolşevikleri iktidara getiren Ekim ayaklanmasının örgütleyicisi, Kızıl Ordu'nun kurucusu, 1918-21 arasındaki İç Savaş zaferinin mimarı) Troçki'nin bu olayları takip eden kaderi (1924'te Lenin'in ölümünden sonra Stalin ve yandaşları tarafından yönetimden uzaklaştırılması, 1929'da Sovyetler Birliği'nden sürgün edilmesi ve 1940'ta KGB olarak adlandırılan kurumun bir ajanı tarafından öldürülmesi) 20. yüzyılın en belirleyici olayıyla bu kadar bütünleşmiş bir yaşama trajik bir anlam vermiştir. Troçki'nin, belki en açık biçimde *Rus Devrimi Tarihi*'nde (Troçki 1967) sergilenen toplumsal teorisyen, siyasal yorumcu ve yazar olarak sahip olduğu olağanüstü entelektüel yetenekler kendi politikasına tamamen muhalif olan birçok insanın bile beğenisini kazanmasına neden olmuştur. Dahası, tartışmasız bir şekilde zamanımızın en önemli biyografilerinden birinde, Isaac Deutscher (1970 a; 1970 b; 1970 c) tarafından yaşamının kaydedilmesi Troçki'nin şanslarından biri olmuştur.

Ama Troçki tarafından kurulan fikir ve politika geleneği olan Troçkizm farklı bir konudur. Troçki'nin biyografilerinden birisini - en iyisini değil - yazan Ronald Segal (1979: 403) Troçkizm'den 'fraksiyonel bir hastalık' olarak söz edip geçer. Bu ifade, politik yaşamın gerçeklerine uyumsuzlukta birleştikleri gibi, peygamberden miras kalan ortodoksluk payesi için sürdürdükleri bitmez tükenmez rekabette de birleşen ve bunun dışında birbirleriyle sü-

rekli olarak hırlaşan tarikatlar (sektler) karmaşası olarak Troçkizmin yaygın imajını çok başarılı bir biçimde özetlemektedir. Göreceğimiz gibi, bu imaj hatırı sayılır bir doğruluk payı taşımaktadır. Ancak, Troçkist hareketin marjinalliği ve parçalanmışlığı, onda cisimleşen ve çeşitli yollardan geliştirmeye çalıştığı düşüncelerin hasıraltı edilmesine neden teşkil etmemelidir.

Troçkizm bir politik akım olarak kendisini sosyalizmin iki yaygın tanımının, yani Doğu'da Stalinizmin ve Batı'da sosyal demokrasinin yaptığı tanımların reddi ve işçi konseyleri aracılığıyla demokratik bir biçimde örgütlenmiş devrimci proletaryanın toplumu dönüştürmesi olan Ekim 1917 geleneğinin izleyicisi olarak tanımlar. Bu düşüncelerin radikalliği Troçkistleri işçi sınıfı hareketinin kenarına itmiş, ancak bunların oluşturduğu politik görüş ilk yıllarda - işçi militanı James P. Cannon, ünlü siyah yazar C.L.R. James ve gerçeküstücü şair Andre Breton gibi - birçok yeteneği kendisine çekmiştir.

1930 ve 1940'larda daha sonra New York Aydınları olarak tanınacak olan şaşırtıcı derecede çok sayıda insan (bunların arasında Saul Bellow, James Burnham, James T. Farrell, Clement Greenberg, Sidney Hook, Irving Howe, Seymour Martin Lipset, Mary McCarthy, Dwight Macdonald sayılabilir) soğuk savaş liberalizmine ya da yeni muhafazakarlığa (neo-conservatism) doğru sağa kaymadan önce (bkz Wald 1987) dolaysız ya da dolaylı biçimde Amerikan Troçkist hareketi içinde yer almışlardır. 1968 ve sonrasındaki olaylar ile yeniden canlanan birçok Troçkist grup yeni kuşaktan çok sayıda militanı kendisine çekmiştir. Çağdaş Marksist teorisyenlerin önemli bir bölümü Troçkist geleneğin çeşitli biçimlenmelerinden birine bağlı veya içinde olarak çalışmışlardır; bunların arasında Neville Alexander, Perry Anderson, Daniel Bensaid, Robin Blackburn, Robert Brenner, Pierre Broue, Tony Cliff, Hal Draper, Terry Eagleton, Norman Geras, Adolfo Gilly, Duncan Hallas, Chris Harman, Nigel Harris, Michael Löwy ve Ernest Mandel sayılabilir.

Troçkist geleneği, bir yandan iki savaş arası yıllarda doruk noktasına çıkmış bulunan devrimci baskılara karşı gelişmiş kapi-

talist ülkelerin zaferi, diğer yandan Ekim Devrimi'nden kaynaklanan umutların SSCB'de Stalinizmin iktidara gelmesi ve 1945'ten sonra Doğu Avrupa ve Çin'e yayılmasıyla ihanete uğramalarının ortaya çıkardığı koşullar altında klasik Marksizmi en iyi biçimde sürdürmek çabası olarak anlamak doğru olur. Deutscher (1984: 245)

> "Benim klasik Marksizm olarak adlandırdığım şey, Marx, Engels ve onların çağdaşları ve daha sonra Kautsky, Plehanov, Lenin, Troçki, Rosa Luxemburg tarafından geliştirilen düşünce sistemi ile vulger Marksizm, Avrupa sosyal demokratlarının değişik türlerinin sahte Marksizmi, reformistler, Stalinistler, Kruşçovcular ve benzerleri arasındaki çarpıcı, bir Marksiste genellikle aşağılayıcı gelen farklılıktır."

diyerek yakınmıştır.

Anderson (1976), klasik Marksizm kavramını ele alır ve bu tanım içindeki Marksistlerin, kendi dönemlerinin işçi sınıfı hareketiyle organik bağlantı içinde olmaları ve kapitalist ekonominin evrimi, burjuva yönetiminin politik biçimleri ve sınıf mücadelesinin stratejisi ve taktikleri üzerine teorik yoğunlaşmaları açısından diğer Marksistlerden ayrıldıklarını öne sürer. Anderson klasik Marksist gelenek ile, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan, temel özellikleri politik pratikten uzaklık ve estetik ve felsefi sorunlara öncelik vermek olan bir grup düşünürün - bunların arasında Adorno, Althusser, Della Volpe, Horkheimer, Marcuse ve Sartre sayılabilir - temsil ettiği Batı Marksizmi geleneği arasındaki farklılığı ortaya koyar. Bu, çağdaş toplumsal teorinin Batı Marksizmine şaşılacak ölçüde ilgi göstermesine rağmen Troçkizme gösterdiği göreceli ilgisizliği açıklamaya yardımcı olabilir. Akademik faaliyet içinde formüle edilen Marksizm yorumlarının toplumsal bilimcilere, hala sıradan çalışan insanların eylemlerini etkilemeye ve kaygılarına dikkat çekmeye çalışanlara göre daha çekici gelmesi olağan karşılanmalıdır.

Russel Jacoby'nin (1987: 5) etkileyici makalesi *The Last Intellectuals* (Son Entelektüeller) ABD'de 'geniş ve eğitim görmüş bir kitleye seslenen yazarların, düşünürlerin ve aydınların' dev-

rinin sona ermekte olduğunu üzüntüyle saptar. New York aydınları yeri doldurulmamış geçici bir kuşaktır: 1960'lı yıllardaki olayların ürettiği aydınların yolu ise üniversiteye çıkmıştır ve onlar burada dışardakiler tarafından kavranabilmesi olanaksız dışa kapalı bir söylem üretmişlerdir. Bu değişim görmezlikten gelinemez ve sadece ABD'ye de özgü değildir. Jacoby eski, politik olarak angaje aydınların ortaya çıkmasına yol açan ortamı değiştiren ve takipçileri için değişik ve toplumun geri kalanından tecrit edilmiş bir ortamı hazırlayan, yüksek öğrenimin yaygınlaşması, banliyöleşme, elitleşme gibi bir dizi toplumsal nedeni sıralar. Bütün bu etkenlerin önemli olduğu kuşkusuzdur, ancak Jacoby'nin ihmal ettiği bir de politik neden vardır. New York aydınlarının çoğunluğunun paylaştığı politik deneyim, bilimsel teorik araştırmaları sistemli ve sürekli olarak kamu yaşamına pratik katmanın yollarını arayan Troçkist hareketle olan bağlantılardan kaynaklanıyordu. Bu aydınların bu çerçevede edindikleri alışkanlıklar çok farklı politik bağlantılara girdikleri zaman bile devam etti. Bunun aksine, 1960 kuşağının ortaya çıkardığı sol aydınlar, Marksizmin, eleştirel teoriyi ve politik pratiği bağdaştırmayı çok daha zorlaştıran biçimleriyle - Batı Marksizmi ya da çoğu zaman Maoizmin alabildiğine Stalinist yorumlarıyla - ilişki kurdular.

Kendisi de bir zamanlar Troçkist olan Alasdair MacIntyre

> "Aynı geleneğin tarihi içinde atalarının hatalarına çareler sunan, içinde akılcı olumlamanın ölçülerinin oluştuğu ve sınırlamaların üzerine çıkarak kendi haklılıklarını buldukları ve bu ölçülerin de bir parçasını oluşturdukları tarihsel dönemde" (1988:7)

'geleneğin oluşturduğu sorgulamanın' önemini vurgulamıştır.

Geleneklerin kendilerine içsel olan sorunları çözme çabaları yoluyla evrimleşmelerini incelemenin önemini kabul etmek için, MacIntyre'ın bütün akılcılık kıstaslarının belirli bir geleneğe özgün olduğu iddiasını (veya kendisinin bugünlerde kabul ettiği Augustus Hristiyanlığını) kabul etmek zorunda değiliz. Troçkizmin 1940'lar sonrası tarihinin, Troçki'nin İkinci Dünya Savaşı

ve sonrası hakkındaki öngörülerinin çürütülmesiyle başlayan 1940'ların büyük krizi tarafından biçimlendirildiğini göreceğiz. Bu soruna getirilen farklı çözümler Troçkist hareketin birliğini onarılamaz biçimde sona erdirdi ve birbirleriyle aralarında radikal farklar bulunan, ama hepsinin kaynağı da Troçki olan üç ana teorik-politik hat ortaya çıkardı: çeşitli Dördüncü Enternasyoneller'in 'ortodoks Troçkizmi'; ortodoksluğun klasik Marksizm'den kopuşa doğru yönelen revizyonları (örneğin Shachtman ve Castoriadis); ve Cliff tarafından kurulan, ortodoks Troçkizme yönelttiği eleştirilerle klasik Marksizme bir *dönüş* olarak kabul edilen Uluslararası Sosyalist (International Socialist) gelenek.

İşte 1940'ların krizi için önerilen farklı çözümlerle tanımlanan bu teorik gelişme süreci bu kitabın konusunu oluşturur. Bu kitabın da içinde bulunduğu kitap dizisinin niteliği ve benim bilgimin sınırları gereği [*Cahiers Leon Trotsky* (Leon Troçki Defterleri) ve *Revolutionary History* (Devrimci Tarih) adlı dergilerin ortaya çıkışının da yansıttığı gibi Troçkizme yönelik yakın tarihli araştırma patlamasının çok faydalarını görmeme rağmen] bu kitap Troçkist hareketin bir tarihi olmaktan çok uzaktır. Kitabın amacı politik bir hareket olarak Troçkizmin düşünsel tarihini aktarmaktır. Verilen örnekler aslen teorik konuları daha açık bir şekilde aktarabilmek amacıyla seçilmiştir. Bu örnekler aynı zamanda benim bilgimin İngiliz ve Amerikan Troçkizmine yönelik olduğunu gösterir. Bunun getirdiği eksiklik, en önemli örgütlenmelerden birçoğu bu bölgede olmasına rağmen, Güney Amerika'daki Troçkist hareketlerin tamamen görmezden gelinmiş olmasıdır. Herşeye rağmen çalışmanın yönünün, Troçkizmin en büyük etkilerini Marksizmin genel etkisinin (göreceli olarak) en az olduğu İngiltere ve Amerika gibi toplumlarda yapmış olduğunu ortaya çıkarmak gibi bir faydası vardır. Benim sunduğum tarih stilize de olsa - bazıları karikatürize de diyebilir -Troçki'nin düşüncelerini devam ettirmek için çaba sarfedenlerin keskin bir biçimde birbirlerini eleştirdikleri konuların önemini vurgulamaya yarayabilir.

1
KÖKLER

1.1
Sürekli Devrim

Daha sonralarıTroçkizm olarak adlandırılacak akımın kökleri, Troçki'yi Rus sosyalistleri arasında ilk sıraya yerleştiren olaya, 1905 Devrimi'ne kadar gider. 1905-1906 kışında en hareketli günlerini yaşayan bu ayaklanma Troçki'yi 26 yaşında Petersburg Sovyeti'nin önderi konumuna yükseltti. Bu ayaklanmaya kadar Troçki yakın politik gelecek konusunda diğer Rus Marksistleriyle aynı düşünceyi paylaşıyordu. Marksizm, Rusya'da aydınlar arasında egemen devrimci gelenek olan popülizme tepki olarak 1880'lerin başında ortaya çıkmıştı. Batı sosyalizminden derinlemesine etkilenmiş popülistler için, Çar'ın mutlak monarşisi ile yönetilen, feodal, büyük oranda kırsal bölgelerde yaşayan Rus toplumunun İngiltere gibi sanayileşmiş bir kapitalist ülke haline dönüşümü, ne pahasına olursa olsun engellenmesi gereken bir felaketti. Toplumsal örgütlenmenin köylüler arasında varlığını sürdüren komünal biçimleri, Rusya'yı kapitalizmin sancılı yolundan geçmeksizin dolaysız olarak sosyalizme götürebilecekti. Popülistler, kendi rollerini, gittikçe artan bir bi-

çimde terörist Narodnaya Volya'nın lideri Zelyabov'un sözleriyle, 'sosyalist geleceğin önünde duran otokrasiyi fiziksel olarak ortadan kaldırarak tarihe bir ivme kazandırmak' olarak görmeye başladılar. Rus Marksizminin kurucusu Plehanov bu iradeciliğe karşı çıktı. Ona göre sosyalizm, üretici güçlerin ancak kapitalizm tarafından başarılabilecek bir düzeye varmış olmasını gerektiriyordu. Lenin'in yüzyılın başında araştırıp belgelediği pazarın büyümesi ve bunun sonucu olarak köylü topluluklarının parçalanması süreci sosyalist devrim için tarihsel olarak gerekli önkoşulları oluşturuyordu.

1905'in öngününde tüm Rus Marksistleri yukarıdaki savın politik yansıması olarak gördükleri sonucu, yani gelecek olan devrimin bir 'burjuva-demokratik' devrim olacağı sonucunu çıkarıyorlardı. Daha önceki İngiliz ve Fransız devrimlerinde olduğu gibi, bu devrim de mutlakiyeti yıkarak kapitalizmin serbestçe gelişebileceği politik çatıyı oluşturacaktı. Buna karşılık, Rus devriminde anahtar rolü oynayacak toplumsal sınıfların Rus burjuva devriminde yüklenecekleri görevler konusunda önemli farklılıklar vardı. Gerçekten de, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1903 Kongresi'nde Bolşeviklerle Menşevikler arasındaki tarihi bölünme - parti örgütlenmesi sorunlarıyla başlamasına rağmen - bu konu hakkındaki fikir ayrılıkları temelinde gerçekleşmişti. Plehanov ve Menşevikler, liberal burjuvazinin İngiliz ve Fransız devrimlerinde oynadığını düşündükleri türde öncü bir rol yüklenmesini bekliyorlardı: Bu öngörüden yola çıkarak, çiçeği burnunda Rus işçi hareketinin amacı otokrasiyi devirmek için liberalleri desteklemek olmalıydı, *işçilerin* günü ancak otokrasi yıkıldıktan ve kapitalizm hayli geliştikten sonra gelecekti.

Buna karşıt olarak, Lenin ve Bolşevikler, Rus kapitalizminin gecikmiş gelişmesinin, burjuvaziyi devlete ve yabancı sermayeye ekonomik olarak bağımlı ve politik olarak da ikincil konuma yerleştirmiş olduğunu savunuyorlardı: liberaller, mutlakiyetçi devleti yıkmaya yönelik kitle hareketine önderlik etmek bir yana, daha şimdiden kontrolden çıkma belirtileri gösteren proletaryaya karşı kendilerini koruması için devlete başvuracaklardı. Bu koşullar altında işçi hareketi, kendine güveni olmayan bur-

juvazinin terkettiği rolü yüklenmeli ve köylü kitlelerine Çar'a karşı önderlik etmeliydi. Eğer Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi toplumsal altüst oluşun herhangi bir anında inisiyatifi eline geçirebilirse, otokrasiyi, kapitalizmin sınırları içinde sosyalist değişim için olanaklı en iyi koşulları yaratmaya yönelecek olan 'proletarya ve köylülüğün devrimci-demokratik diktatörlüğüyle' değiştirmeyi başarabilirdi.

Hem 1905 hem de 1917'de Lenin'in analizinin Plehanov'unkilerden daha geçerli olduğu kanıtlandı: Her iki olayda da liberal kapitalistler, *Çar rejimi'nden* ziyade ayaklanmış işçilerden korktular. Bu konuda Lenin'le aynı düşünen Troçki, Lenin'den çok daha ileri gitti ve herşeyden önce, Rusya'da kapitalizmin gelişmesini dünya ekonomisi çerçevesine oturttu. 19. yüzyıl sonlarında monarşinin yabancı sermayeyeyle işbirliği içinde geliştirdiği hızlı sanayileşme, Avrupa devlet sistemi aracılığıyla aktarılan rekabetçi baskılara bir tepkiydi: Artık askeri güç, gelişmiş bir sanayi gerektiriyordu.

Sonuç, Troçki'nin (1967: I, 23) daha sonradan 'birleşik gelişme yasası' olarak adlandıracağı durumun bir örneğiydi, yani 'yolculuğun farklı aşamalarının biraraya getirilmesi, farklı adımların birleştirilmesi, eski ve çağdaş biçimlerin karışımı'. Rusya, 'tarihsel geri kalmışlığın ayrıcalığı' ile İngiltere ve Fransa gibi ülkeler tarafından çoktan katedilen adımları tekrarlamak yerine, en son sanayi tesislerini ithal ederek, teknolojinin ve organizasyonun Batı'da mevcut olan en gelişmiş biçimlerinin avantajını kullanabiliyordu. 19. yüzyılın sonunda Rusya, kırsal alanlarında hüküm süren kitlesel yoksulluğun ortasında, dünyanın en modern ve en büyük fabrikalarına sahipti. Birkaç ana kent merkezinde yoğunlaşmış olan yeni proletarya sayısal büyüklüğünün çok ötesinde bir etki yapabilecek durumdaydı. Hızlı sanayileşmeye özgü bütün toplumsal sorunlarla karşı karşıya olan ve en temel politik haklarından yoksun bırakılmış olan bu sınıf, Troçki'nin düşüncesine göre (tıpkı Lenin gibi) Çarlık'a karşı mücadelede en önemli rolü oynayacaktı.

Bu noktadan sonra Troçki ile Lenin'in görüşleri ayrılıyordu.

Troçki, Bolşeviklerin köylülüğün bağımsız toplumsal ve politik bir güç olarak davranma potansiyelini abarttıklarını savunuyordu:

> "Dağınıklıkları, politik gerilikleri ve özellikle kapitalist sistemin çatısı altında çözülemeyecek derin iç çelişkileri nedeniyle köylüler, eski düzene ancak, bir yandan kırsal bölgede kendiliğinden ayaklanmalar ve diğer yandan ise ordu içinde huzursuzluk yaratarak sadece yan bir saldırıda bulunabilirler". (Troçki, 1973 a: 237)

Köylülük ancak kentli bir sınıfın önderliği altında ulusal bir güç olarak davranabilirdi. Lenin'in 'devrimci-demokratik diktatörlük' içinde yer alacağını düşündüğü Sosyal Devrimciler gibi köylü partileri, kent burjuvazisi ve küçük burjuvazisinin köylü kitleleri üzerindeki hegemonyasını temsil ediyordu. Bu partiler ile Rus sosyal demokrasisi arasındaki bir koalisyon, kaçınılmaz olarak taşıdığı iç çelişkilere yenik düşecekti. Proletarya ya kendini inkar eden bir tavır geliştirecek ve ekonomik çıkarlarına karşıt olarak politik gücünü kullanmayacak, ki bu durumda politik konumu burjuvazi tarafından adım adım çökertilecekti, ya da örneğin işçileri işten çıkartan fabrikaların yönetimini denetimi altına alarak sermayenin ekonomik gücüne ortak olacaktı, ki bu durumda da burjuva demokratik devriminin sınırlarını aşmış ve proletarya diktatörlüğünü kurmuş olacaktı. Troçki, Rus sosyalistlerinin ikinci yolu seçmeleri gerektiğini savunuyordu. Ancak bu yolla, burjuva ve sosyalist öğelerin içiçe girdiği bir 'sürekli devrimle' Çarlık rejimi yıkılabilirdi.

Bu savları Troçki'yi Rus Devrimi'nin patlak verdiği Şubat 1917'ye kadar yalnız kalmaya mahkum etti. Şubat Devrimi ile beraber, Troçki'nin on yıl önce öngördüğü ikilem pratikte ortaya çıktı. Liberal Geçici Hükümet yalnızca sovyetlerin desteğiyle ayakta kalabiliyordu ve bu destek sadece Menşevik ve Sosyal Devrimciler'den değil, aralarında Stalin ve Kamenev'in de bulunduğu birçok Bolşevik liderden de geliyordu. Lenin, Nisan 1917'de Rusya'ya döndüğünde Parti'yi hızla çok farklı bir stratejiye kazandı: diğer taleplerin, örneğin fabrikaların işçiler tarafından kontrol edilmesinin, yanında köylülerin topraklara el koy-

masını içeren, sosyalizmin inşasında kararlı bir program temelinde sovyetlerin iktidarı alması. Birçok 'eski Bolşevik'in yakındığı gibi, Lenin'in Nisan Tezleri, 'Troçkizm' ile aynı sonuca varıyordu. Bolşeviklerin sürekli devrim teorisini benimsemeleri Troçki'nin 1917 yazında partiye katılma kararını kısmen açıklar.

Ancak, başka bir etken daha vardı. 1903 Kongresi'nden beri Troçki, Lenin'in merkezi devrimci bir parti kurma çabalarını sert bir dille eleştirmişti. Rosa Luxemburg gibi Troçki de, sürekli devrim teorisinde ifade edilen bağımsız politik rolü yüklenmesi için proletaryanın gereksinim duyduğu bilinç dönüşümünün kitlesel işçi mücadelelerinin gelişimi ile yaratılacağına inanıyordu. Devrimci parti temel olarak proletaryanın sınıf bilincinin geçirdiği evriminin bir yansıması olacaktı. Şubat Devrimi ve sonrasındaki gelişmeler Troçki'yi Lenin'in haklılığına ikna etti. Ancak Bolşevikler gibi politik homojenliğe sahip öncü bir örgüt, sınıf mücadelesinin kendiliğinden ortaya çıkan hareketlerine, devlet gücünün ele geçirilmesini öngören bir politik odaklanma sağlayabilirdi. 'Yol gösteren bir örgütlenme olmadan, kitlelerin enerjisi pistonun içindeki buhar gibi kaybolacaktır. Ama, herşeye rağmen, hareketi sağlayan ne silindirdir ne de silindir gömleği, buhardır.' (Troçki, 1967: I, 17). Bu açıdan bakılınca, Bolşevikler olmasaydı, sürekli devrim teorisi, Troçki'nin bir kitle lideri olarak sahip olduğu bütün yeteneklere rağmen, pratiğe geçirilme mekanizmasından yoksun entelektüel bir formülasyon olarak kalmaya mahkumdu.

Ekim Devrimi, Troçki'nin öngörüsünü kanıtlayarak, 'ortodoks' Marksizmin geleneksel kategorilerini altüst etti. Bu, Gramsci'nin (1977: 34-37) dediği gibi, '*Kapital*'e karşı bir devrim'di. Başka bir deyişle, bu olay Kautsky, Plehanov ve II. Enternasyonal'in diğer teorisyenlerinin tarihi, birbirini takip eden ve sonunda kaçınılmaz olarak sosyalizme varan üretim biçimlerinden oluşan bir şemaya indirgeyen görüşlerinin aksini kanıtlıyordu. Troçki sadece 10 yıl sonra, Rus tarihinin kendine özgü gelişiminin belirli bir çözümlemesini, geri kalmış ülkeler için evrensel bir devrim teorisine dönüştürdü. Bu teorileştirmeyi, 1925-27'deki Çin Devrimi'nin ardından yaptı. Bolşevikler ve dolayı-

sıyla 3. Enternasyonal (Komintern) içinde o dönemde egemen olan fraksiyonun önderleri, Stalin ve Buharin, Çin Komünist Partisi'nin, Çin'i yabancı sömürgecilerden kurtarmak için gerekli olan 'ulusal-demokratik devrim'i başarmak için, burjuvazinin Kuomintang tarafından temsil edilen milliyetçi kanadıyla 'dört sınıflı bir blok' içinde yer alarak, eski Menşevik stratejinin bir türünü kabul etmesi yönünde ısrar ettiler.

Troçki Kuomintang'ın taktik hatalarını kapsayan sert bir eleştiriyle ortaya çıktı (Kuomintang, savaş ağalarını yenmek için komünistleri kullandıktan sonra silahlarını komünistlere çevirdi ve onları katletti) ve genel tezini tekrarladı: geri kalmış ülkelerde burjuvazinin devrimci bir rol üstlenmesi olanaksızdır. Ama kapitalist gelişmenin aynı global işleyişi, Troçki'nin birleşik ve eşitsiz gelişim diye adlandırdığı, ileri ve geri olanın iç içe geçişi kapitalistleri emperyalizme bağladığı gibi, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde de aynen Rusya'daki gibi, toplumdaki azınlık konumlarına göre çok daha büyük bir etki gücüne sahip işçi sınıfları yaratıyordu. Emperyalizmin dünyanın geri kalanı üzerindeki egemenliği, ancak geri kalmış ülkelerin proletaryasının, kapitalizm öncesi ve emperyalist sömürüyü ortadan kaldıracak ve sosyalizme geçişi başlatacak devrimlerde köylü kitlelerine öncülük etmesiyle kırılabilirdi.

Genel haliyle sürekli devrim teorisi, Marksizm-Leninizmin Rus, Çin ya da Küba yorumlarından etkilenen Üçüncü Dünya ulusal kurtuluş hareketlerinde 1945'den sonra hakim olan ortodoksluğa doğrudan bir meydan okuyuşu ima ediyordu. Çin formülünü takip eden bu hareketlerin ulusal bağımsızlık amacıyla birleşmiş işçiler, köylüler, aydınlar ve 'milli burjuvazi' (yani, hesapça emperyalizme karşı çıkmakta çıkarları olan kapitalistler) koalisyonu kurmaya çabaladığı yerlerde, Troçki, bu ittifaklar içindeki sınıf çelişkilerini ve ulusal bağımsızlığa giden yolda hem çıkarı gereği hem de başarı potansiyeline sahip olması dolayısıyla proletaryanın belirleyici ve tek güç olduğunu vurguladı. Troçki'nin 1930'larda Avrupa'da kaleme aldığı yazılarda aynı konu işlenir. Troçki, Komintern'in 1920 ve 1930'ların başlarındaki yeterli güce sahip olan Alman Komünist Partisi'nin Nazi-

lere karşı sosyal demokratlarla ortak eylemine - birinin en az öbürü kadar kötü olduğu temelinde - karşı çıkmasıyla ilgili 'üçüncü dönem' politikasını sert bir dille eleştiriyordu. Ama Troçki, 1935'te Stalin tarafından geliştirilen, burjuvazinin demokratik kanadı ve işçi hareketiyle anti-faşist halk cepheleri kurma stratejisine de aynı sertlikle karşı çıktı.Troçki, Fransa ve İspanya'daki Halk Cephesi hükümetlerinin işçi sınıfını faşizme karşı birleştirmekten çok, yalnızca Hitler, Mussolini ve Franko'nun güçlenmesine hizmet edecek şekilde, proletaryanın çıkarlarının sermayenin çıkarlarına tabi kılınması anlamına geldiğini savundu. Sürekli devrim teorisinde olduğu gibi, Troçki burada da önceliği bağımsız işçi sınıfı hareketine vermiştir.

1.2
Stalinizmin Eleştirisi

Sürekli devrim teorisinin genelleştirilmesi önceden üstü kapalı olanı açık hale getirdi, yani Troçki'nin düşüncesinin çerçevesi kapitalist dünya sisteminin bütünüydü:

> "Marksizm çıkış noktasını dünya ekonomisinden alır: ulusal bölgelerin basit toplamı olmayan, dünya pazarı ve uluslararası işbölümü tarafından yaratılmış güçlü ve bağımsız bir gerçeklik olan ve çağımızda ulusal pazarları kayıtsız şartsız bir şekilde egemenliği altına alan dünya ekonomisinden". (Troçki 1969: 146)

Buna dayanarak Troçki, sosyalist devrimin tek bir ülkede başlayacağını ama ancak dünya ölçeğinde tamamlanabileceğini savundu. Kapitalizm tarafından üretici güçlerin uluslararasılaştırılması sosyalizmin tek bir ülkede, özellikle de geri kalmış Rus-

ya'da kurulamayacağı anlamına geliyordu. Bir işçi devleti, aslen devrimi diğer ülkelere yayacak bir platform olarak davranmak zorundaydı.

> "Sosyalist devrim ulusal arenada başlar, uluslararası arenada gelişir ve dünya arenasında tamamlanır. Böylece sosyalist devrim yeni ve daha geniş anlamda sürekli devrim haline gelir. Tamamlanışı ancak bütün gezegende yeni toplumun nihai zaferiyle mümkün olur." (Troçki 1969: 279)

Troçki, tek ülkede sosyalizm olasılığını reddederek 1917'de bütün Marksistlerin kullandığı bir klişeyi tekrarlıyordu. Lenin birçok defa Bolşevik rejiminin ayakta kalmasının gelişmiş ülkelerdeki, özellikle de Almanya'daki devrimin başarısına bağlı olduğunu söylemişti. Buna paralel olarak Bolşevikler 1919'da bir 'uluslararası Sovyet cumhuriyeti' oluşturma amacıyla Komintern'i kurmuşlardı. Gerçekten de Marx, dünya devrimi olmadan '*yoksunluk*, karşılanamayan ihtiyaçlar genelleşir ve bu *yoksunluk* nedeniyle ihtiyaçlar uğruna mücadele yeniden başlar ve o sistem bütün pisliğiyle baştan kurulur' diye uyarmıştır (Marx ve Engels 1976 a: 49). Bu öngörünün doğruluğu 1917 sonrasındaki gelişmeler tarafından kanıtlandı. Batı'da başarılı bir devrim Bolşevik rejiminin yardımına gelemedi. İstila, İç Savaş ve ambargonun etkisi altında sanayi çöktü. Devrimi gerçekleştiren kentli işçi sınıfı nicelik ve politik isteklilik açısından büyük ölçüde azaldı. Sonuç olarak, sovyetler proletarya iktidarının içi boş kabukları haline geldiler. Öyle ki, 1921'de İç Savaş'ın sonuna gelindiğinde Bolşevik Partisi kendisini - hemen hemen yok olmuş olan bir sınıf adına - çoğunluğu küçük toprak sahibi köylülerden oluşmuş, rejimin özel mülkiyetten çok kolektif mülkiyet konusundaki kararlılığı nedeniyle hükümete karşı doğal güvensizlikleri artmış bulunan bir nüfusu yönetir halde ve devlet aygıtıyla içiçe geçmiş bürokratik bir örgüte dönüşmüş olarak buldu.

Böylesi bir arkaplan üzerinedir ki, Ocak 1924'de Lenin'in ölümünden sonraki yıllarda Bolşevikler arasında keskin hizip çatışmaları gelişti. Önce Zinoviyev ve Kamenev'le, daha sonra Buharin'le biraraya gelen Stalin, yükselişini tepesinde oturduğu

yeni parti sekreterleri bürokrasisine borçluydu. Buharin tarafından geliştirilmesine rağmen, 'tek ülkede sosyalizm' doktrini belki de bu grubun kendine güveninin bir yansıması olarak görülebilir. Özellikle 1923 enflasyonuyla ortaya çıkan radikalleşmenin avantajlarını kullanamayan Alman Komünist Partisi'nin yenilgisinden sonra, başka yerlerde olabilecek devrimleri yaptıkları hesaplardan silen Stalin ve destekçileri, sadece Rusya sınırları içinde varolan kaynakları kullanarak toplumu yeniden inşa etme potansiyelini dayattılar.

1920'li yıllar süresince, Buharin ve partinin sağ kanadı tarafından formüle edilen bu strateji toplumu yeniden inşa etmek için en geçerli yöntem olarak kabul edildi. Bu yöntem, sanayinin gelişimini Buharin'in sözleriyle bir kaplumbağa hızına indirgemek anlamına gelse de, İç Savaş'ın yarattığı olumsuz koşullar içinde kentlerin gıda ihtiyaçlarını karşılamak için, güç yerine, köylüleri, pazarın çekiciliğiyle ikna etmeyi içeren Yeni Ekonomik Politika'nın (NEP) sürdürülmesini savunuyordu.

Troçki ve sol muhalefet bu politikaya, karşı devrime sosyoekonomik bir temel sağlayacak şekilde, kırsal bir küçük burjuvazi yaratacağı nedeniyle karşı çıktılar. Sanayinin hızlı gelişimi hem Parti'de hem de sovyetlerde demokrasinin yeniden kurulabilmesi için gerekli koşul olan işçilerin sayısının ve toplumsal gücünün artmasını sağlayacaktı. Troçki'nin temel savı, Bolşevik rejiminin karşı karşıya olduğu çelişkilerin sadece ulusal bir strateji ile çözülemeyeceğiydi. Bu temelde, Stalin ve Buharin'e yöneltilen Sol eleştirinin ana temalarından biri, tek ülkede sosyalizm tezinin Komintern'in Rus dış politikasının çıkarlarına alet edilmesine yol açması ve bu nedenle, örneğin 1925-27'de Çin'de ve 1926'da İngiltere genel grevinde önemli devrim fırsatlarının heba edilmesiydi.

1927-28'de Muhalefet'in belirleyici yenilgisi, son araştırmaların da gösterdiği gibi önceden sanıldığı kadar kaçınılmaz olmasa da, Batı'yla ilişkilerin iyice gerginleştiği, sanayinin gelişiminin durduğu ve hasatta büyük bir düşüşün (Reiman 1987) yaşandığı bir kriz döneminde gerçekleşti. Stalin'in tepkisi, Sağ ile

ilişkileri koparmak ve kentler için gerekli olan ürünü köylülerden almak için zora başvurmak oldu. Bu eğilim, merkezden yönetilen hızlı bir sanayileşmenin ve tarımın zor yoluyla kolektivizasyonunu içeren yeni bir stratejinin başlangıcı oldu. İlk Beş Yıllık Plan (1928-32) döneminde uygulanan bu yeni politika çok sayıda insanın hayatı pahasına, SSCB'yi bir sanayi devi haline getirdi: Kolektivizasyon milyonlarca köylünün baskıdan, açlıktan ya da Gulag takım adalarında çalışma kamplarında ölümüne neden oldu. Günümüz Sovyet tahminleri bile sanayileşmenin, gerçek ücretlerde büyük bir düşüşle finanse edildiği doğrultusundadır. Bu olayların sonuçları rejimin içinde bölünmelere yol açtı ve 1936'daki Büyük Temizlik'te eski Bolşevik Partisi'nin büyük çoğunluğu imha edildi.

Ocak 1929'da SSCB'den sürgün edilen Troçki bu büyük değişime Marksist bir açıklama yapmaya çalıştı. Böylesi olayların dünyada ilk kez yaşanıyor olduğu düşünülürse, Troçki'nin gelişmelerle ilgili görüşlerinin önemli değişikliklere uğraması şaşırtıcı değildir. Bu değişikliklerin ortak noktası, Stalinizmin toplumsal nedenlerini anlayabilme çabasıydı. Daha Aralık 1923'te Troçki (1975: 91) 'bürokratizmin toplumsal bir olgu' olduğunda ısrar ediyordu. Stalin belli bir toplumsal tabakanın, 1917'den sonra parti ve devlet içinde şekillenmiş bürokratik 'kast'ın temsilcisiydi. Buna rağmen Troçki Temmuz 1794'ün (9 Thermidor - Robespiyer'in yönetimi altındaki Jakoben diktatörlüğün yıkılıp yerini muhafazakar gericiliğin alması) Rusya'daki karşılığının bürokrasiden geleceğine inanmıyordu. Karşı-devrim tehlikesinin bürokrasiden değil, NEP'le ortaya çıkan serbest pazarın zengin ettiği NEP'çilerden (spekülatörler ve aracılar) ve *kulaklardan* (zengin köylüler), yani kendi deyimiyle 'yeni burjuvazi'den geleceğine inanıyordu.

Troçki Stalinist bürokrasiyi 'merkezci' bir güç olarak görüyordu: Kautsky gibi sol sosyal demokratların reform ve devrim arasında gidip gelmesi gibi, Stalin de dengesini iki temel sınıf arasında (bir yanda Sağ ve Buharin tarafından temsil edilen 'yeni burjuvazi', öte yanda Troçki ve Sol tarafından öncülüğü yapılan proletarya) gidip gelerek buluyordu. Stalin buna uygun ola-

rak 1928'de Buharin'le 1920'lerde kurduğu ittifakı bozarak zor yoluyla sanayileşmeyi seçebiliyordu. Sol Muhalefet'in büyük çoğunluğu bu adımı kendi politikalarının yürürlüğe konması olarak kabul edip desteklerken, Troçki Birinci Beş Yıllık Plan'dakilerden çok daha küçük büyüme hedeflerini savundu ve köylülerin kolektif çiftliklere zorlanmasına karşı çıktı.

1927-28'de olanlar Troçki'nin rejime yönelttiği eleştirinin temel savını değiştirmesine neden olmadı. Troçki, Viktor Smirnov ve Demokratik Merkeziyetçi fraksiyon tarafından öne sürülen 'bir karşı-devrimin gerçekleştiği' tezini (Sol Muhalefet içindeki tartışmalar hakkında bkz. Ciliga 1979: 261-291) daha 1926'da reddetti. 'Kapitalizmin restorasyonu' anlamında 'Thermidor' tamamlanmış bir gerçeklik değil, olası bir tehlikeydi (Troçki 1981: 321-323). Sovyetlerin ve devletin bürokratizasyonuna rağmen Rusya hala bir işçi devletiydi. 'Stalinizmin zig zagları bürokrasinin bir sınıf, bağımsız bir tarihi faktör değil bir alet, sınıfların yürütücü bir organı olduğunu gösterir' (Troçki 1973 b: 215). Stalinist rejim Bonapartizmin bir biçimini temsil ediyordu: III. Napolyon'un İkinci İmparatorluğu gibi (Marx tarafından *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'inde çözümlendiği gibi), Stalinizmin de gücü bağımsız bir sosyo-ekonomik temele değil, burjuvazi ve proletarya arasındaki bir denge durumuna dayanıyordu. Sol Muhalefetin görevi bürokrasiyi ikinci bir devrimle, güç kullanarak yıkmak değil, barışçı yöntemlerle demokratik kontrol altına almaktı:

> "Bu durumda burjuvazi iktidarı ancak karşı-devrimci bir ayaklanmayla ele geçirebilir. Proletaryaya gelince, iktidara ancak bürokrasiyi aşarak ve onu, partinin ve sovyetlerin reformu yoluyla, kendi kontrolu altına alarak, ulaşabilir." (Troçki 1981: 295)

Troçki'nin düşüncelerini değiştirmesine yol açan etken, SSCB'deki değişiklikler değil, Komintern'in Rusya dışında en güçlü olan seksiyonunun Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesini önleyememesi oldu. 1933'te 'Artık reform politikasının geçerliliğini kaybettiği farklı bir tarihi dönemdeyiz' diyordu (Troç-

ki 1971 b: 27). Dahası 'Büyük Rus Devrimi'nin Thermidor'u önümüzde değil, çoktan arkamızda kaldı, 1924'te gerçekleşti' (Troçki 1971 b: 182). Ama, Rus Thermidor'u Sol Muhalefet'in 1920'lerde iddia ettiği gibi 'işçi devletinin toplumsal temellerine yönelik burjuva karşı-devriminin ilk aşamasını' temsil etmiyordu (Troçki 1971 b: 173). Her ne kadar dejenere olmuş da olsa, SSCB hala bir işçi devletiydi. Kapitalizm ile sosyalizm arasında bir 'geçiş toplumunu' yöneten devletin 'ikili bir karakteri vardı: üretim araçlarında toplumsal mülkiyeti savunması bağlamında sosyalist, tüketim mallarının dağıtımının değerin kapitalist ölçülerine göre yapılması ve bunun bütün diğer sonuçları açısından kapitalist bir karaktere' sahipti (Troçki 1970: 54). Bu çelişki Devrim'den sonra Rusya'nın yalnız kalması nedeniyle 'yoksunluğun genelleşmesi' yüzünden keskinleşti:

> 'Bürokratik yönetimin temeli, herkesin herkesle çatışmasını doğuracak biçimde toplumun tüketim mallarına olan açlığıdır. Bir dükkanda yeteri kadar mal olduğunda, müşteriler istedikleri zaman gelebilirler. Mal çok az olduğu zaman müşteriler malı alabilmek için kuyrukta beklemek zorundadırlar. Eğer kuyruk çok uzunsa düzeni sağlamak için polisi görevlendirmek gerekir. İşte bu, Sovyet bürokrasisinin iktidarının başlangıç noktasıdır." (Troçki 1970: 112)

Bürokrasi devrim sonrası çekilen sıkıntının bir ürünü olsa da, daha sonradan siyasi iktidarı tekeline alarak ve kendisi için birtakım maddi çıkarlar isteyerek, kendi çıkarları doğrultusunda Sovyet toplumuna yeni bir biçim verebildi. Her şeye rağmen Troçki, bürokrasinin 'eşitsizliğin kurucusu ve koruyucusu' (Troçki 1970: 113) olmasına rağmen yeni bir yönetici sınıf olmadığında ısrar etti. Troçki, kendi destekçilerinin bir bölümü tarafından ileri sürülen Stalinizmin ya devlet kapitalizmi ya da sınıflı toplumun yeni bir biçimi, yani bürokratik kolektivizm, olduğu yönündeki iddiaları sertçe reddetti. Bürokrasi Batı'daki devrimin başarısızlığı sonucu ortaya çıkmış, 'geçici bir oluşum', 'tarihi koşulların "kazaen" (yani geçici ve olağandışı) bir ürünü' idi (Troçki 1973 c: 6). SSCB'de üretim ilişkileri hala Ekim Devrimi'nin kurduğu ilişkilerdi:

"Toprağın, sınai üretim araçlarının, taşıma ve değişim araçlarının devletleştirilmesi, dış ticaret tekeliyle birlikte, Sovyet toplumsal yapısının temelini oluşturur. Proletarya devrimi ile kurulan bu yeni ilişkiler nedeniyle, Sovyetler Birliği bizim tarafımızdan bir proletarya devleti olarak tanımlanır." (Troçki 1970: 248)

Bu anlayışa göre, devletin üretim araçları üzerindeki mülkiyeti bir işçi devleti için gerekli ve yeterli koşul haline gelir. Oysa Max Shachtman'ın (1962: 92) parmak bastığı gibi bu, Troçki'nin daha önce kullandığı kıstası terketmesi demek olur: *'yani, işçi sınıfı, sadece yoldan çıkmış ve tehlikeli hale gelmiş bir bürokrasiyi reform yoluyla kendi kontrolu altına alma anlamında da olsa, hala herhangi bir politik güce sahip midir?'* Artık Troçki, (1970: 288-89) işçi sınıfının Stalin'in rejimini ancak devrimci yöntemlerle ortadan kaldırabileceğine inanıyordu. Ama bu, Sovyet toplumunun 'ekonomik temellerine' dokunmayan, daha ziyade 'bürokratik mutlakiyete karşı tamamlayıcı bir ikinci devrim' anlamına gelecek biçimde, bir 'politik devrim' olacaktı.

1.3
Devrimci Olasılıklar

SSCB'de yeni bir devrimin gerekliliği sonucu, Troçki ve yandaşlarının omuzlarına ağır bir yük bindiriyordu. SSCB içinde gizli polisin baskısı gittikçe artıyor olmakla birlikte, Sol Muhalefet birçok komünist partisi içinde hatırı sayılır bir yayılma göstermişti. Çoğu zaman, rastlantılar da önemli bir rol oynuyordu: Amerikan Komünist Partisi'nin liderlerinden James P. Cannon, Komintern'in 1928'deki 6. Kongresi'nde yanlışlıkla delegelere dağıtılan Troçki'nin bir makalesini okumuş ve makaledeki gö-

rüşleri benimsemişti. Bu tür durumlarda alışılageldiği gibi, Cannon kısa bir süre içinde Amerikan Komünist Partisi'nden ihraç edildi. Her şeye rağmen, 1930'da Troçkistler tarafından oluşturulan Uluslararası Komünist Birlik (ICL) 1933'e kadar kendisini Komintern'in bir fraksiyonu olarak kabul etti ve Troçki'nin ortaya koyduğu reform perspektifi doğrultusunda komünist hareketi Stalinist liderlikten koparark kazanmaya çalıştı.

Ancak Almanya'da Hitler'in zaferi, Troçki için Ağustos 1914'de İkinci Enternasyonal'in emperyalist savaşa destek vermesine benzer bir olaydı ve Komintern'in onulmaz iflasının kanıtıydı. Artık şimdi, kendisini Komintern'in ilk dört kongresine (1919-1922) ve Bolşevik geleneğin temellerine oturtarak, iflas etmiş Stalinist örgütlenmelerin yerine devrimci partiler kurmayı amaçlayan, yeni bir (dördüncü) enternasyonalin oluşturulması gerekiyordu.

Görev çok ağırdı, ICL'in kazandığı destek ise çok yetersizdi. Örgütün en önemli iki seksiyonu Rusya ve Çin'deydi (1925-27 yenilgisinden sonra Çin Komünist Partisi'nin birçok lideri bu örgüte geçmişti). Rusya'da Sol Muhalefet üyelerinin, Soljenitsin'in (1976: 303-307, 372-76) bile büyük hayranlığını kazanan cesaret ve kararlılığı (özellikle1936-37'de Vorkuta'da yapılan açlık grevinde), kendilerini ölümden kurtaramamış ve 1920'lerdeki kitlesel tutuklamalar ve Gulag sürgünleri örgütü imha etmişti. Çin Troçkistleri'nin kaderi de aynı ölçüde trajikti. Onlar da Kuomintang'ın, Mao'nun önderliği altındaki Çin Komünist Partisi'nin ve Japon işgal güçlerinin baskıları altında imha olmuşlardı (bkz Wang 1980).

Sonuç olarak, ICL'nin aslen sadece Amerika ve Avrupa'da üyeleri vardı. Birliğin bu ülkelerdeki üye sayısı ise düşüktü: en önemli örgütlerden birinin, Amerikan Komünist Birliği'nin 1931'de 154 üyesi vardı. Daha da kötüsü, komünist partiler tarafından Troçkist harekete uygulanan baskının, Troçki'nin Zinovyev, Kamenev ve Buharin gibi diğer Bolşevik liderlerle beraber Hitler'le ittifak içinde olduğunu kanıtlamaya dönüşerek 1936-38'de Moskova duruşmalarında doruk noktasına ulaşması,

bu grupların işçi sınıfı hareketi içinde de marjinal kalmalarına yol açtı. Örneğin 1934'te Minneapolis'te büyük bir grevin öncülüğünü yaparak konumlarını değiştiren Amerikan Troçkistleri (bkz. Dobbs 1972) veya proleter Marksist eski bir geleneğin devamı olan (Groves 1974; MacIntyre 1980) ilk İngiliz Troçkist grup gibi bazı istisnalara rağmen, ICL seksiyonları çoğunlukla Troçki'nin sık sık 'küçük burjuva' olarak nitelendirdiği belirli bir toplumsal katmandan, sekter içerikli tartışmaları çoğu zaman başlı başına amaç haline getiren orta sınıf aydınlar gettosundan oluşuyordu.

Bu koşullarda ICL'in en önemli varlığı Troçki'nin kendisiydi. Lenin'le birlikte Ekim Devrimi'nin en önemli lideri olması, politik etkisine oranla O'nu çok daha büyük bir uluslararası ilgi odağı haline getiriyordu. Troçki'nin sürgün yılları entelektüel açıdan inanılmaz ölçüde üretken yıllardı. Bu dönem süresince, *Hayatım, Rus Devrim Tarihi, İhanete Uğrayan Devrim* gibi en önemli eserlerinin büyük bir bölümünü yazmakla kalmadı, aynı zamanda kapsadığı alan ve derinliği açısından da ancak Marx'ın *18 Brumaire*'i ve *Fransa'da İç Savaş* adlı eserleriyle kıyaslanabilecek bir dizi yazı ile, kendi yaşadığı çağın, örneğin Nazizmin yükselişi, İspanya İç Savaşı, Fransa Halk Cephesi gibi önemli olaylarını da inceledi.

Ama, bu yazı makinesinin entelektüel gücü ne ölçüde büyükse, politik etkisi de aynı ölçüde küçük oldu. Bu açıdan en çarpıcı örneği, ulaştırdığı mesajın gittikçe belirginleştiği ve acil bir hal aldığı ve Hitler'e karşı komünistlerle sosyal demokratların birlikte davranmamalarının tam bir felakete yol açacağını söylediği, Alman faşizminin siyasal dinamiğini ve toplumsal kökenlerini inceleyen bir dizi makale ve bülten oluşturur (bkz. 1971 a). Troçki'nin en önemli yazılarını kapsamasına rağmen, Hitler'in iktidara geldiği sırada ICL üyelerinin sayısının sadece 100 kadar olduğu Almanya'da, bu çalışmanın gelişen olaylara hiçbir etkisi olmadı.

Bu nedenle Troçki bir dizi taktik deneyerek bir yandan ICL'nin boyutlarını büyütmeye, bir yandan da ICL üyesi örgütle-

rin işçi sınıfı hareketi içindeki köklerini arttırmaya girişti. Bu taktiklerin belki de en önemlisi, ICL kadrolarının 1933-34'te Alman ve Avusturya işçi hareketinin uğradığı yenilgiye tepki olarak yeni bir canlanma ve radikalizasyon süreci içinde bulunan sosyal demokrat partilere girmelerini içeren 'Fransız Dönüşü'ydü (isminin Fransız dönüşü olmasının nedeni, Troçki'nin bu taktiği ilk defa Haziran 1934'te Fransız gruba önermesiydi). Troçkistler tarafından 'entrizm' (giriş) taktiğinin ilk kullanımı, sosyal demokrat partilerin yönetimini ele geçirme ve partileri dönüştürme beklentisini taşımıyordu.

Troçki (1977: 125) şöyle diyordu: 'reformist ya da merkezci bir partiye giriş kendi içinde uzun vadeli bir perspektif taşımaz. Bu sadece bazı koşullarda bir dönemle sınırlanabilecek bir aşamadır.' Ama Fransız dönüşü ICL'nin durumunda nitel bir dönüşüm sağlamadı. Troçki (1974: 251-52) Nisan 1939'da James ile yaptığı bir görüşmede şöyle diyordu:

> "Politik olarak gelişmiyoruz. Evet bu, son onbeş yıl içinde işçi hareketinin genel gerilemesinin bir ifadesidir. En genel nedeni budur. Düşüncelerimiz olabildiğince belirgin ve olgunlaşmış bile olsa, devrimci hareket genel bir gerileme içinde olduğunda, bir yenilgi diğerini takip ediyor olduğunda, faşizm bütün dünyada yayılıyorken, resmi 'Marksizm' işçileri aldatan en önemli güç haline dönüşmüşken ve bu durum böyle sürüp giderken, devrimci öğelerin tarihin genel akışına karşı kürek çekiyor olmaları kaçınılmazdır."

Bütün bu olumsuz koşullara rağmen Troçki bir adım daha atıp Komintern'in yerini alacak olan Dördüncü Enternasyonal'i başlatmaya karar verdi. 3 Eylül 1938'te 11 ülkeden örgütlerin katıldığı kurucu konferansta, Dördüncü Enternasyonal (tam adıyla söylersek, Sosyalist Devrimin Dünya Partisi) herhalde iyimser bir şekilde, 5.395 üyesi olduğunu iddia etti. Bu üyelerden 2.500'ü Konferans'a katılan en büyük grup olan SWP'nin (Birleşik Devletler'deki Sosyalist İşçi Partisi) üyeleriydi (Reisner 1973: 288-89).

Bütün bu olumsuz koşullara rağmen Troçki (1974: 87) 'Ö-

nümüzdeki on yıl içinde Dördüncü Enternasyonal'in programı milyonların yol göstericisi olacak ve bu devrimci milyonlar dünyayı nasıl alt üst edeceklerini bilecekler' öngörüsünde bulundu. Bu iyimserliğin temelinde ne yatıyordu?

Herşeyden önce, Troçki dünya kapitalizminin ekonomik geleceğinin bir felakete dönüşeceğine inanıyordu. Dördüncü Enternasyonal'in, *Kapitalizmin Ölüm Sancıları ve Dördüncü Enternasyonal'in Görevleri* başlıklı programında 'İnsanoğlunun üretici güçleri yerinde sayıyor' deniyordu (Reisner 1973: 180).

1929 Wall Street Krizi'nden sonra dünya ekonomisini sarsan Büyük Bunalım ertesinde kapitalizmin kendini yeniden toparlama şansı yok denilebilirdi. 'Kapitalizmin çöküşü geriye dönülemez sınırlara ulaşmıştır... Bu sistemin daha fazla ayakta kalabilmesi olanaksızdır' (Troçki 1973 c: 8) diyordu Troçki.

Kapitalizmin yıkılmasının önündeki tek engel işçi sınıfı hareketinin, sosyalist devrimi engellemek için ellerinden gelen herşeyi yapan güçlerin (Stalinizm ve sosyal demokrasi) etkisi altında olmasıydı. Buna bağlı olarak, 'insanoğlunun tarihi krizi devrimci liderliğin krizine indirgenmiştir' (Reisner 1973: 181). İşçi sınıfının iktidarı ele geçirmesini önleyen tek etken gerçek devrimci partilerin eksikliğiydi. Fakat ekonomik krizin boyutları bu liderlik krizini aşmak için gerekli araçları sağlayacaktı:

> "Kitlelerin yönelimleri birinci olarak, çöken kapitalizmin nesnel koşullarıyla ve ikinci olarak da, eski işçi örgütlenmelerinin hainlikleri ile belirlenmektedir. Doğaldır ki bu unsurlardan birincisi belirleyici olandır: tarihin kanunları bürokratik aygıttan daha güçlüdür... Zaman akıp gittikçe onların (Stalinistlerin ve sosyal demokratların) tarihin tekerleğini geri çevirme uğraşları, kitlelere proletaryanın liderlik krizini daha açıkça gösterecektir.... Bu kriz ancak Dördüncü Enternasyonal tarafından çözülebilecektir." (Reisner 1973: 182)

Bu ve buna benzer bölümler, Troçki'nin tarihsel kadercilik suçlamasına en açık olduğu bölümlerdir. Üretici güçlerin gelişiminin sosyalist devrimle sonuçlanmasının kaçınılmaz olduğu önerisinin, Troçki'nin düşüncesinin temelini oluşturduğu çoğu kez

iddia edilmiştir (Hodgson 1975; Molyneux 1981; Beilharz 1987). Ancak bu iddia çok aşırı gözükmektedir.

1917 Devrimi ve özellikle Bolşevikler'in bu devrimde oynadıkları rol Troçki'ye (1972 a: I, 211) 'kendiliğinden evrime inanç oportünizmin en önemli ve en belirgin özelliğidir' dedirtmiş ve 'tarihin öznel faktörlerinin, yani işçi sınıfının devrimci iradesinin ve devrimci bilincinin önemini' vurgulatmıştır (Troçki 1972 a: I, 228). Hatta Troçki, eğer Lenin olmasaydı Bolşevikler'in Çar'ın devrilmesinden sonra ortaya çıkan olanağı kullanamayacaklarını söylemiştir (Troçki 1967: I, 310). Ama öyle görünüyor ki, en azından bazen, 1930'ların sonlarında Troçki ve yandaşları baskı altındayken, yenilgiye uğratılırken ve yalnızlık içindelerken, Troçki, 'tarihin kanunları'nın Dördüncü Enternasyonal'e büyük bir kitle desteği sağlayacağı inancının kafasında yer etmesine izin vermiştir.

Troçki tarihî bir benzetmeden de etkilenmiştir. Yaşamının son bir kaç yılında içinde bulunduğu konumu sık sık Birinci Dünya Savaşı sırasında İkinci Enternasyonal'in aşırı solunun konumuyla karşılaştırmıştır. Lenin, Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve diğer devrimci savaş karşıtları, fabrikalarda ve cephelerde huzursuzluğun artmasıyla yandaş kazanmaya başlamışlar ve bu süreç 1917 Rus Devrimi ve 1918 Alman Devrimi ile sonuçlanmıştı. İkinci bir dünya savaşının kaçınılmaz olduğu anlaşılınca, Troçki bu savaşın da büyük toplumsal çalkantılarla sonuçlanacağı öngörüsünde bulundu.

İkinci Savaş'ın başlamasından hemen sonra Troçki bir açıklamasında 'savaş, uygarlığın bütün kaynaklarını kurutmadan ya da kafasını devrime çarpmadan bitmeyecektir' diyordu (Troçki 1973 d: 151). Troçki'nin öngördüğü ve 1917-18'dekinden daha büyük olmasını beklediği ayaklanmalar, daha önce Bolşevikler örneğinde de olduğu gibi, Dördüncü Enternasyonal'in yalnızlığından kurtulmasına ve işçiler arasında büyük bir güç kazanmasına neden olacaktı (Troçki bu öngörüsünde yalnız değildi; savaşın başlamasına bir kaç gün kala Berlin'deki Fransız elçisi Hitler'e 'savaşın sonunda tek bir kazanan olacak, o da Bay Troçki'dir' diyordu) (Troçki 1973 d: 122).

Troçki'nin Dördüncü Enternasyonal konusundaki umutlarını besleyen üçüncü bir değerlendirme de SSCB ile ilişkiliydi. Çin, Almanya, Fransa ve İspanya'da komünist partilerin işçi sınıfının en militan kesimleri üzerindeki etkisi birçok devrim olanağının heba edilmesine yol açmıştı. İkinci Dünya Savaşı yine de büyük olasılıkla Stalin rejiminin mahvolmasına yol açacaktı. Troçki (1973 d: 201-202) Mayıs 1940'da şöyle yazıyordu:

> "İnsanlığın içine girdiği büyük çalkantılar dönemi, Kremlin oligarşisine arka arkaya gelen darbeler halinde çarpacak, onun totaliter aygıtını yok edecek, işçi kitlelerinin kendine güvenini arttırarak Dördüncü Enternasyonal'in Sovyet bölümünün kurulmasına olanak sağlayacaktır."

Stalinist bürokrasinin 'modern toplumun genel yasalarının... kapitalist bir çevre içinde geri kalmış ve devrimci bir ülkedeki, özel ve kendine özgü bir yansıması' olduğu konusundaki inancı, Troçki'nin, Shachtman ve yandaşlarının SSCB'nin yeni bir bürokratik kolektivist, sınıflı toplum olduğu yolundaki tezlerine karşı direnmesinin temel nedenlerinden biriydi (bkz. bölüm 4.1). Eylül 1939'da Troçki, 'Eğer Bonapartist oligarşiye, yıkılıp gitmesinden bir kaç yıl ya da bir kaç ay önce yeni bir yönetici sınıf ünvanı verirsek kendimizi gülünç duruma düşürmüş olmaz mıyız?' diyordu (Troçki 1973 c: 7, 14).

Troçki 21 Ağustos 1940'ta bir Rus ajanı tarafından öldürüldü. Olaylar beş yıl içinde, Dördüncü Enternasyonal'in geleceği hakkında iyimser beklentilere sahip olmasına yol açan analizlerin yanlışlığını ortaya çıkardı. Ancak, bu hataların Troçki'nin sürgün yılları süresince ortaya koyduğu başarıların çapını gölgelememesi gerekir. Bütün olumsuz koşullara rağmen Troçki klasik Marksist geleneği genişleterek korumaya çalıştı, hem de sadece bu geleneğin temel ilkelerinin korunması anlamında değil; birincisi, İngiltere, Almanya, Çin, İspanya ve Fransa (bkz. Hallas 1979) hakkındaki yazılarına içkin olan genel devrimci teoriyi ve onun taktiklerini genişletme anlamında; ikincisi de, en önemli yansıması *İhanete Uğrayan Devrim* (Troçki 1970) adlı kitabında bulunan, Stalinizmin Marksist açıklamasının başlatılması anlamında.

Troçki devrimci sosyalist geleneğin devamlılığının sağlanmasına Dördüncü Enternasyonal'i kurmak için harcadığı çabalarla da katkıda bulundu. Mart 1935'te günlüğüne şunları yazdı:

> "1917 ve 1921 arasındaki dönem dahil, kendi çalışmalarımın 'yaşamsallığından' söz edemem. Ama şimdiki çalışmalarım kelimenin tam anlamıyla 'yaşamsal'. Bu iddiada kendini beğenmiş bir yan yok. Sosyal demokrat ve Stalinist iki Enternasyonal'in çöküşü, bu Enternasyonallerin liderlerinden hiç birisinin çözmek için yeterli donanıma sahip olmadığı bir sorunu ortaya çıkardı. Kendi kaderimin akışı beni bu sorunla karşı karşıya getirdi ve bana bu sorunla başa çıkabilmem için gerekli araçları kazandırdı. Şu anda, yeni bir kuşağı İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller'in liderlerinden bağımsız olarak devrimci yöntemle silahlandırma görevini yüklenecek benden başka hiç kimse yok... Devrimci mirasın yaşamını sürdürebilmem için en azından beş yıllık kesintisiz bir çalışmaya ihtiyacım var." (Troçki 1963: 46-47)

Troçki beş yıl daha yaşadı ve bu yıllar süresince 'yeni kuşağı' Ekim 1917'de kısa bir süre için de olsa zafere ulaşan gelenek doğrultusunda eğitti. Ne var ki, ölümünden çok kısa bir süre sonra, mirasçıları Troçki'nin yaşamının son yıllarında yaptığı öngörüler doğrultusunda bekledikleri dünyadan çok değişik bir dünya ile karşı karşıya kaldılar.

2

BUNALIM

2.1

Yanlış Çıkan Tahminler

Troçkist hareket, İkinci Dünya Savaşı'nı birincisinin devamı olarak, büyük güçler arasında dünya kaynaklarının paylaşılması rekabetinden kaynaklanan emperyalistler arası bir iç çelişki olarak değerlendirdi (Troçki 1973 d: 183-222; Mandel 1986). Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşı sırasında Lenin tarafından geliştirilen yaklaşıma paralel olarak Dördüncü Enternasyonal Nazilere karşı Müttefiklerle aynı cephede yer almayı redetti: 'İnsanlığın nihai kaderi açısından İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin zaferi Hitler ve Mussolini'nin zaferinden daha az korkutucu değildir' (Troçki 1973 d: 221). Buna rağmen, Troçki, faşizme karşı bir mücadele olması nedeniyle Batı işçi sınıfı hareketinin savaşa verdiği desteği gözönüne alarak Proletaryanın Askeri Siyaseti'ni geliştirdi. Buna göre, liberal demokratik ülkelerde Dördüncü Enternasyonal'in propagandası savaşa muhalefetten çok, yönetici sınıfın faşizme karşı savaşma yeteneği ve isteği olmaması iddiasına dayanan, silahlı güçlerin demokratikleştirilmesi ve işçilerin

askeri eğitiminin sendika denetimi altında yapılması taleplerini ileri sürüyordu (Bambery 1989). Sosyalist İşçi Partisi (SWP) liderlerinin 1941'de vatana ihanet suçundan yargılanmaları sırasında, Cannon tarafından başarılı bir şekilde savunulan bu politika İngiltere'de nispeten başarılı bir biçimde uygulandı. İşçilerin Uluslararası Birliği (WIL), SSCB'nin Alman işgaline uğraması nedeniyle Komünist Partisi'nin grevlere karşı çıkmasını kullandı ve savaşın daha sonraki dönemlerinde sanayi işçileri arasında gelişen huzursuzluğu kamuoyunda dile getirebildi (Bornstein ve Richardson 1986 b: bölüm 1, 3, 5).

Kıta Avrupası'ndaki Troçkistler ise bir yandan Alman işgali altında, bir yandan da genellikle komünistler tarafından yönetilen ve Dördüncü Enternasyonal'in devrimci enternasyonalizmini hoş karşılamayan vatansever birimlerin düşmanlığı karşısında hayatta kalabilmek gibi çok daha yalın sorunlarla mücadele ediyorlardı. Troçkistler bu olumsuz koşullarda, olağanüstü bir cesaretle kendi farklı propagandalarını sürdürdüler ve örneğin Fransa'da işgal ordularının memnuniyetsiz unsurlarına yönelik bir broşür çıkarmayı başardılar. Böylesi eylemlerin maliyeti olan tutuklanma, ölüm ve işkence cezasını da sık sık ödediler (Prager 1988).

Savaştan önce de Dördüncü Enternasyonal içindeki en büyük güç olan Amerikan Sosyalist İşçi Partisi'nin (SWP) bu örgütteki konumu, Avrupa'daki Alman işgali ve Troçki'nin son sürgün yeri olan Meksika'dan yakın ilişkiler kurabilmesi nedenleriyle daha da güçlendi. Cannon, Ağustos 1939'da ortaya çıkan ve Shachtman'ın ayrılıkçı İşçi Partisi'ni (WP) oluşturmak amacıyla Nisan 1940'da toplam üye sayısının yüzde 40'ını yanına alarak ayrılmasıyla doruk noktasına ulaşan hizip çatışmasından derin bir şekilde etkilenmişti. Shachtman, Martin Abern ve James Burnham gibi diğer SWP liderlerinin de desteğiyle, Hitler-Stalin Paktı gibi olayların Sovyetler Birliği'nin artık bir işçi devleti olmadığını kanıtladığını ve Dördüncü Enternasyonal'in, bundan böyle, savaşta SSCB'yi kayıtsız şartsız bir biçimde destekleyemeyeceğini açıkladı. Troçki, SSCB'nin yozlaşmış bir işçi devleti olduğu ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin savunulması gerektiği konusundaki çözümlemesini tekrarladıysa da, tartışmalar Sha-

chtman'cıların Cannon'un liderliğinin 'bürokratik muhafazakarlık eğilimi içinde' olduğu iddiası üzerinde yoğunlaştı (Shachtman 1940: 51). Troçki ve Cannon diğerlerini, liberal aydınların baskılarına teslim olmuş bir 'küçük burjuva muhalefeti' olarak eleştirdiler (Troçki 1973 c: 43).

Birçok Amerikalı aydının 1929 bunalımının ve Avrupa faşizminin etkisi altında nasıl sol politikalara hatta Troçkizme kaydığını ve sonradan 1930'larda 'Stalin düşmanlığı veya kaba anti-Stalinizmin' tuzağına düşerek Batı kapitalist demokrasisini kabul ettiğini, Burnham ve Shacthman'ın (1939: 20) bizzat kendileri yazmışlardı. Shachtman'cıların birçoğunun daha sonraki benzer tarihleri, onların da bu olgunun birer örneği olduklarını gösterir (bkz. bölüm 4.1). Ne var ki, 1940 bölünmesinin bir sonucu da, Cannon'un ortodoksluğun erdemlerini abartması ve her türlü eleştiriyi 'sınıfsal güçlerin proletaryanın öncülüğü üstündeki baskısı' olarak değerlendirmeye başlaması olmuştur (Cannon 1972: 1).

Bu tavırlar SWP'nin, savaşın son yıllarında Dördüncü Enternasyonal'i etkin bir örgütlenme olarak yeniden kurma çalışmalarına rehberlik etti. Cannon liderliği, SWP içinde Albert Goldman ve Felix Morrow'un yönetimindeki bir azınlık grubu ile ve Dördüncü Enternasyonal'in sekreteri Jean Van Heijenoort'la çelişkiye düştü. Çelişkinin konusu bu grubun, çoğunluğun ısrar ettiği gibi, savaş sonrasında burjuva demokrasisinin yeniden kurulamayacağı saptamasına karşı çıkmalarıydı (bkz. örneğin Morrow 1944; Frank 1944).

SWP liderliği, Dördüncü Enternasyonal'in savaş sonrası ilk toplantısını (Nisan 1946'daki Uluslararası Konferansı) yeni bir Uluslararası Sekreterlik kurmak için kullandı. Toplantının en önemli kişileri olan (daha ziyade Pablo ve Germain kod isimleriyle tanınan) Yunanlı Michael Raptis ve Belçikalı Ernest Mandel, ilk defa Troçkist direniş gruplarında ortaya çıkmalarına ve 1943 yazında gizlice kurulan Avrupa Bölgesi Sekreterliği'nde hizmet vermelerine rağmen, bu yeni saygınlıklarını esas olarak Amerikan desteğine borçluydular. Cannon'un da daha sonra belirttiği gibi (1973 a: 73):

"O sıralarda Avrupa liderliğiyle ilişkilerimiz sıkı bir işbirliği ve dayanışma içindeydi. Bütün konularda aramızda uyum vardı. Bu kişilerse partimizce tanınmamış insanlardı. Hiç kimse onlar hakkında bir şey bilmiyordu. Her birine, kamuoyunda tanınmaları için yardımcı olduk. Ama sadece burada değil, dünya çapında da otorite kazanmaları gerekiyordu. SWP'nin onlara bütün bu süre boyunca destek olması, onların konumlarını önemli ölçüde pekiştirdi."

Bu 'bilinmeyen kişilerin' ve destekçilerinin içinde bulundukları konum, Troçki'nin savaş sonrası devrimci dalga hakkındaki öngörülerini yanlışlar gibiydi. Savaşın sonlarında Avrupa gerçekten de kitlesel bir radikalizasyon süreciyle çalkalanıyordu. Bu radikalizasyonun en belirgin yansıması işgal Avrupa'sındaki direniş hareketi ve İngiltere'de İşçi Partisi'nin salt çoğunlukla yönetime gelmesiydi. Amerika ardı ardına gelen ve 1945-46'da doruk noktasına ulaşan büyük grevlere sahne oluyordu. İngiliz ve Amerikan silahlı kuvvetleri içinde, bazen isyana varacak ölçülere ulaşan bir hoşnutsuzluk ve buna bağlı olarak, yaygın bir politik ajitasyon vardı.

Ancak bu huzursuzluk, boyutları açısından Troçki'nin 'toplumsal çalkantılar çağı' tahmini ile uyum içinde olmasına rağmen, devrimin habercisi değildi. Fransa ve İtalya'da, Batı için en önemli tehditi oluşturan ve komünistler tarafından yönlendirilen direniş hareketi, Roosevelt ve Churchill'e verilen sözler doğrultusunda, Stalin sayesinde ortadan kaldırıldı. Thorez ve Togliatti gibi komünist liderler, üyelerine silahlarını bırakmalarını ve Müttefik Güçler tarafından kurulan hükümetlere itaat etmelerini söylediler (Claudin, 1975: bölüm 5).

Doğuda ise, Troçki'nin (1973 d: 18) savaş sırasında yıkılacağını tahmin ettiği Stalin rejimi, aksine çok daha güçlendi. Hitler'e karşı yürütülen askeri harekatın en büyük yükünü taşıyan SSCB, bölgede bulunan askeri gücü sayesinde ve Polonya, Çekoslovakya ve diğer Sovyet işgali altındaki ülkelerde tek partili komünist rejimlerin hızla kurulmasıyla, kendisini Doğu Avrupa'nın egemen gücü haline getirdi. Stalinizmin politik canlılığı, Moskova ile ara-

larındaki farklara rağmen yöntem ve ideoloji olarak Stalinist olan Çin Komünist Partisi'nin 1949'da Çin'de iktidara gelmesiyle pekişti. Çökmesi bir yana, 'Bonapartist oligarşi' kendisini Elbe'den Pasifik'e kadar yeniden üretmişti.

Bu sonuç, Troçki'nin Dördüncü Enternasyonal'i kurma kararının temelini oluşturan çözümlemesinin bazı temel varsayımlarıyla çelişiyordu. En başta, kapitalizmin artık kalıcı çözümleri olmayan nihai krizini yaşadığı doğrultusundaki inancı, Troçki'yi, İngiltere gibi ülkelerde reformist politikalar tarafından yönlendirilen sendikal hareketlerin gelişmesine izin veren kısıtlı burjuva demokrasisinin bile savaştan sonra yaşayamayacağı sonucuna götürmüştü:

> "Bütün ülkeler savaştan öyle yıkılmış biçimde çıkacaklar ki, işçilerin yaşam düzeyi yüzyıl geriye atılmış olacak. Reformist sendikaların varlığı sadece burjuva demokratik rejimlerde mümkündür. Oysa, savaşta ilk kaybedilecek olan tamamiyle yozlaşmış olan bu demokrasidir. Demokrasi, kaçınılmaz çöküşünde kendisine destek vermiş olan bütün işçi örgütlenmelerini de beraberinde sürükleyecektir." (Troçki 1973 d: 213)

Bu öngörü doğrultusundadır ki, Ted Grant 1943'te WIL adına yaptığı konuşmada İngiltere'nin içinde bulunduğu konumu 'devrim öncesi durum' olarak nitelendirebiliyor ve WIL'in devamı olan Devrimci Komünist Parti (RCP), Atlee hükümetini Kerenskiy hükümetiyle bir tutabiliyordu (Grant 1989: 31,131). 1946 yılında RCP liderliği *'gelecek dönemin Batı Avrupa'da ekonomik faaliyetin bir "duraklama ve çöküş" dönemi değil, yeniden canlanma ve büyüme dönemi olacağını' kabul etmek zorunda kaldı* (Grant 1989: 381). Ancak bu açıklamaya rağmen RCP kadroları, dünya ekonomisinin tarihindeki en uzun ve en kararlı büyüme dönemine girdiğini, 1948-1973 arasında dünyada toplam gayri safi milli hasılanın 3,5 kat artacağını hayal bile etmemişlerdi.

Stalinizmin ayakta kalmış ve yayılmış olması Troçki'nin mirasçıları için daha da önemli bir sorunu oluşturdu. Doğu Avrupa devletleri 1945'ten sonra, Mandel'in deyimiyle, SSCB'ye 'yapısal asimilasyon' süreci içine girdiler. Özellikle 1946-47'den

sonra Soğuk Savaş'ın başlatılmasıyla, bu ülkelerde komünist siyasal tekel kuruldu ve geniş çapta devletleştirme gerçekleştirildi. Sonuç, temelde SSCB'ninkiyle aynı olan sosyo-ekonomik yapılardı. Dördüncü Enternasyonal'in 'tampon devletler' diye adlandırdığı bu ülkeler, daha önce Troçki'nin Stalinist Rusya için söylediği gibi, işçi devletleri miydiler? Bu soruya olumsuz yanıt vermek, Troçki'nin daha önceden bir işçi devleti için kıstas olarak ortaya koyduğu şeyi, yani dış ticaret ve üretim araçları üstündeki devlet tekeli kıstasını reddetmek anlamına geliyordu (bkz. bölüm 1.2). SSCB gibi bürokratize olmalarına rağmen, Doğu Avrupa devletlerine işçi devleti muamelesi yapmak ise Troçkizmin teorik yapısı ve bir politik hareket olarak varlığı için önemli sonuçlar ortaya çıkarabilirdi.

Şöyle ki, 1945'ten sonra Doğu Avrupa'da gerçekleştirilen değişimler 'tepeden devrimler'di ve komünist partiler tarafından, Rus işgal güçlerinin desteğiyle gerçekleştirilmişlerdi. Kızıl Ordu 1944-45 yılında batıya doğru ilerlerken, işçi konseylerini ve halk milislerini dağıtarak, tabandan gelecek bir toplumsal devrim için gerekli birçok hareketi bastırmıştı. Şubat 1948 darbesine eşlik eden kitle gösterileri, gücünü ordu üzerindeki denetiminden ve Rus desteğinden alan bir Komünist Parti tarafından düzenlenmişti (bkz. Harman 1983: bölüm 1).

Bu süreç 1871 Paris Komünü'nden esinlenen Marx tarafından formüle edilen ve Lenin'in *Devlet ve Devrim* kitabında geliştirilen sosyalist devrim kavramına kökten karşıttı. Lenin işçi sınıfının, devlet iktidarının bürokratik aygıtını (ordu ve polis dahil) ortadan kaldıracağını ve devletin araçlarını (1905 ve 1917 Rus devrimlerinde sovyetlerin yaptığı gibi) dolaysız halk katılımına ve denetimine dayanan organlarla değiştireceğini yazmıştı. Oysa, Stalinist zaferlerden hiçbiri, hatta Rus askeri müdahalesi olmadan gerçekleştirilen Çin ve Yugoslavya örnekleri de dahil olmak üzere, bu klasik Marksist devrim kavramına uymuyordu. Bu ülkelerde belirleyici rol, taklitleri yüzyılın ikinci yarısında birçok Üçüncü Dünya ülkesinde görülecek olan, komünistlerin yönetimi altında bir tür gerilla savaşı stratejisi uygulayan köylü birlikleri tarafından oynanmıştı. Oysa Troçki, tıpkı Marx gibi,

köylülerin sosyalist devrimin katalizörü olmaları olasılığını her zaman reddetmişti. Hatta Troçki, Çin işçi hareketinin Troçkist önderlik altında kentlerde tekrar canlanması durumunda 'Stalinistler tarafından yönetilen köylü ordusuyla Leninistler tarafından yönetilen proletarya öncülüğü arasında bir iç savaş' senaryosu bile düşünebilmişti (Troçki 1976 a: 530).

Demek ki, eğer Doğu Avrupa ve Çin rejimleri işçi devletleriyseler Marx ve Engels (1965: 327) 'işçi sınıfının kurtuluşu kendi eseri olacaktır' dedikleri zaman yanılmışlardı. Buna bağlı olarak, Mandel 1946'da, 'Doğu Avrupa'da sosyalist devrimler gerçekleşmiştir' düşüncesini 'Marksist-Leninist devlet ve proletarya devrimi kavramlarının küçük burjuva revizyonu' olarak tanımladı (aktaran Cliff 1982: 83). Bu tepkinin taşıdığı sertliğin başka bir nedeni daha vardı. Troçki, Stalinist bürokrasinin, halen Ekim Devrimi'nin yarattığı toplumsal temeller üzerinde durmasına rağmen, genel işlevinin, devrimlere katalizörlük etmek yerine devrimleri engellemek olan tutucu bir güç haline geldiğini söylemişti: 'SSCB'de gerici bir güç haline gelmiş olan bürokrasi dünya arenasında devrimci bir işlev taşıyamaz' (Reisner 1973: 214). Oysa, eğer Stalinist partiler Çin ve Doğu Avrupa'da kapitalizmi alt ettiyseler, bu, bürokrasinin devrimci bir güç olduğunun kanıtıydı. Üstelik, Stalinizm gerçekten de sosyalist devrimler gerçekleştirebiliyor ise, 'Sosyalist Devrimin Dünya Partisi'nin, yani Dördüncü Enternasyonal'in işlevi ne idi? 'Tampon bölge'de kurulmuş sözde işçi devletleri ile Almanya'da Bismarck tarafından gerçekleştirilen burjuva 'tepeden devrimi' arasında yapılan benzetmelere karşı Filistinli Troçkist ve RCP lideri Tony Cliff şu yorumu yapıyordu (1982: 66):

> "Burjuvazi için 'Bismarck yöntemi' bir istisna değil, genel kuraldı. Kuraldışı olan Fransız Devrimi idi. Eğer proletarya devrimi işçi sınıfının kendi çabasına gerek kalmadan devlet bürokrasisi aracılığıyla gerçekleştirilebiliyorsa, o zaman Bismarck yöntemi genel kural olarak kalır ve Rus Devrimi kaçınılmaz olarak istisna olur. İster Fransız baldırıçıplakları, isterse Bismarck'ın askerleri olsun, burjuvazinin yükselişi kitlelerin aldatılmasına dayanır. Eğer proletarya devrimi bağım-

sız bir devrimci öncülük olmadan gerçekleştirilebiliyorsa, bu öncülüğün ortaya çıkması için hiçbir neden kalmaz. Tarih küçük azınlıklar tarafından çoğunluğu aldatarak gerçekleştirilen devrimler yolunu seçer."

Savaş sonrasında Doğu Avrupa'nın SSCB tarafından kendine benzer hale getirilmesi Troçki'nin mirasçılarını şu ikilemle karşı karşıya getirdi: ya Troçki'nin, kapitalizmin yıkılmasını üretim araçları üstündeki devlet mülkiyetiyle eş tutan tanımlamasını bir tarafa bırakacaklar, ya da sosyalist devrimin klasik Marksist tanımlamasını ['bilinçli büyük çoğunluğun, kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız hareketi' (Marx ve Engels 1976 b: 495)] yeniden gözden geçireceklerdi. İsim babalığını Cannon'un yaptığı 'Ortodoks Troçkizm' bu seçeneklerden ikincisinde karar kıldı.

2.2

Gelenekçi Yöntem

Troçkist hareketin 1945'ten sonra içine girdiği kriz bilim tarihi alanında çok yaygın bir sorunun örneğidir. İmre Lakatos (1978: 1) teorileri anlamanın en iyi yolunun, onları, birbirini izleyen, çürütülebilir, destekleyici hipotezlerin formülasyonuyla gelişen 'bilimsel araştırma programları' olarak görmek olduğunu ileri sürer. Eğer bir araştırma programı 'yeni veriler' (novel facts) kehanetinde bulunuyorsa, bu program 'teorik olarak ilericidir' (progressive); eğer bu kehanetlerden bazıları ampirik olarak kanıtlanabiliyorsa bu program 'ampirik olarak ilericidir'. Eğer bir program böyle kehanetlerde bulunmuyorsa ya da hipotezleri çürütülüyorsa, yozlaşmış demektir ve yerini bir başkasına terketmeye adaydır. Tıpkı astronomide Kopernik'in Ptolemy'nin yerini, fizikte ise Einstein'ın Newton'un yerini alması gibi. Her programın, çürütülebilir ikincil hipotezlerinden farklı olarak, çürütül-

meye karşı bağışıklığı olduğu düşünülen bir özü vardır. Yozlaşmış bir programın işaretlerinden bir tanesi, programın temelini, onu destekleyici hipotezlerinin çürütülmesinden korumak için tasarımlanmış, Karl Popper'in (1970: 82-84) 'bağışıklık kazandırma' diye adlandırdığı şeyin ortaya çıkmasıdır. Tıpkı Ptolemy'nin geç ortaçağ destekçilerinin, gezegenlerin yörüngeleri konusundaki gözlemlerini, Ptolemy'nin dünya-merkezli gezegen modeline uydurmaya çalışmaları gibi.

Popper ve Lakatos bilimsel teoriyi, benzer biçimde, kendi çürütülüşü için gerekli koşulları da saptayan teori olarak tanımlamışlardır. Troçki son çalışmalarından birinde bu koşulu yerine getirmiştir. Troçki, 1939-40 sırasında Shachtman ve Burnham'la olan görüş ayrılığında, İkinci Dünya Savaşı kapitalizmle olduğu gibi Stalinizmle de olan hesaplaşmaları sona erdirecek biçimde bir devrime yol açmamışsa:

> "Bugünkü SSCB'nin, temel özellikleri açısından, uluslararası düzeyde yeni bir sömürücü sınıfın ön belirtisi olduğunu, geçmişe dönük şekilde kabul etmek gerekecektir... Tarihsel seçenek, sonuna kadar götürüldüğünde, şunlar ortaya çıkar: Stalin rejimi, ya burjuva toplumunu sosyalist bir topluma dönüştüren süreçte korkunç bir sürçmedir ya da yeni bir sömürücü toplumun birinci aşamasıdır. Eğer ikinci öngörünün doğru olduğu ortaya çıkarsa o zaman doğaldır ki, bürokrasi yeni bir sömürücü-sınıf haline gelecektir. Ne kadar korkutucu olursa olsun, eğer ikinci seçeneğin doğruluğu, yani dünya proletaryasının gelişme yolunda kendi üzerine düşen görevi yerine getirebilecek potansiyelden yoksun olduğu ortaya çıkarsa, geriye bir tek şey kalır; kapitalist toplumun iç çelişkilerine dayanan sosyalist programın bir ütopya olarak sona erdiğini kabul etmek" (Troçki 1973 c: 9)

Sonuç olarak Troçki, kendi öngörülerinin çürütülmesinin Marksizm gerçeğinin kendisini şüphe altında bırakacağına inanıyordu. Belki de bu nedenle, Cannon ve onun Uluslararası Sekreterlik'teki 'tanınmayan adamları' savaşın sonunda dünya siyasetinin yöneldiği yolla Troçki'nin tahminleri arasında bir çe-

lişki olduğunu baştan redettiler. Gelenekçi yöntemin klasik bir örneği sayılabilecek Kasım 1945 konuşmasında Cannon (1977: 200) şunları bile söyledi:

> "Troçki, Sovyetler Birliği'nin kaderinin savaşta çizileceğini öngördü. Buna biz de katılıyoruz. Ancak düşüncesizce savaşın bittiğini söyleyenlere katılmıyoruz. Savaşın ilk aşaması sona ermiştir ve ikinci aşama için yeniden gruplaşmalar ve örgütlenmeler süreci başlamıştır. Savaş bitmedi ve Avrupa'da savaş sonrası ortaya çıkacağını söylediğimiz devrim, henüz gündemden kalkmadı. Devrim yeterli güce sahip olmayan devrimci bir partinin yokluğu nedeniyle sadece gecikmiş ve ertelenmiştir."

Eğer gerçekler teoriye uymuyorsa, gerçekleri görmezlikten gelmek gerekiyordu. Benzer şekilde, Nisan 1946'da Uluslararası Konferans, Avrupa ekonomisinin 'duraklamaya ve inişe' devam edeceğini açıkladı (aktaran Grant 1989: 380). Bu iddia ve buna bağlı olarak, burjuva demokrasisinin yeniden kurulmasının mümkün olamayacağı yargısı Dördüncü Enternasyonal'in Fransa seksiyonunu Uluslararası Komünist Partisi (PCI) ve İngiliz RCP tarafından rededildi. RCP adına Cliff (1982: 24-39), Mandel'in ekonomik gelişmenin açık kanıtlarını hasıraltı etme çabasını büyük bir etkinlikle çürütmeyi başardı.

Yine aynı biçimde, Grant (1989: 125) Uluslararası Sekreterlik ve SWP liderleri dışında herkes için açıkça görüleni ortaya koydu: 'Batı Avrupa'nın her yanında "kurtuluş"tan bu yana genel eğilim, diktatörlük rejimlerine değil, burjuva demokrasisine doğru kararlı bir yönelimdir.' Buna rağmen ve daha gelişkin bir gerçeklik duygusu sergilediği halde, RCP liderliği de Troçki tarafından öngörülen devrimin sadece ertelenmiş olduğuna inanıyordu. Öyle ki, Grant (1989: 381) 'yeni gelişme ancak eskisinden daha kötü bir çöküşe ve ekonomik krize zemin hazırlayabilecektir' iddiasında bulunabiliyordu.

Yine de en büyük sorun, Doğu Avrupa'daki 'tampon bölge'nin niteliğine ilişkindi. Dördüncü Enternasyonal liderliğinin ilk tepkisi, Moskova'nın yeni uydularını işçi devletleri olarak ka-

bul etmeyi reddetmek oldu. Mandel Eylül 1946'da Uluslararası Sekreterlik adına şöyle diyordu: 'Bu ülkelerde ekonominin ve devletin yapısı burjuva olarak kalmıştır' (aktaran Frank 1969: 48). Bu değerlendirme, Nisan 1948'de yapılan Dördüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nde tekrar onaylanmasına rağmen, SSCB'deki ve Doğu Avrupa'daki toplumsal ve siyasal yapının niteliğiyle o kadar büyük bir çelişki içindeydi ki, bu savın uzun süre devam ettirilmesi neredeyse olanaksızdı. RCP liderliğinin çoğunluğu, Dördüncü Enternasyonal'in sonunda içine düşeceği durumu kestirmişti. Jock Haston Kongre'de 'bu ülkelerin ekonomilerinin Sovyetler Birliği ekonomisi ile aynı çizgiye getirildiğini' söyleyerek bu eğilimi dile getirdi, ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı (aktaran Bornstein ve Richardson 1986 b: 217).

Ancak, Kongre'den hemen bir kaç ay sonra, Uluslararası Sekreterlik'in de aynı yöne kaydığı görüldü. Haziran 1948'de Yugoslavya'nın Sovyet Bloku'ndan kopması bu gelişmeyi hızlandırdı. Uluslararası Sekreterlik 1 Şubat'ta tepkisini açıkladı. 'Yugoslavya Komünist Partisi'ne Açık mektup' adını taşıyan bildiri, 'Elinizdeki büyük gücü ancak sosyalist devrimin yolundan sapmadığınız takdirde taşırsınız' diye başlıyor, Kremlin aygıtına karşı 'bir devrimci işçi partisinin direnişinin zafere ulaşacağından' sözediyor ve 'Yaşasın Yugoslavya Sosyalist Devrimi' diye sonuçlanıyordu (aktaran Hallas 1969: 29).

Gerisi çorap söküğü gibi gelecekti. Bir Stalinist partinin [üstelik de genel sekreteri 'Troçkist-faşistler'le giriştiği mücadelede gösterdiği başarıyla her zaman övünen Tito (Cliff 1982: 67-68) olan bir Stalinist partinin] 'sosyalist devrimi' gerçekleştirebileceği bir kez kabul edildikten sonra, bu gelişme neden Doğu Avrupa'nın geri kalan kısmında da gerçekleşmiş olmasındı?

Pablo, Mandel ve Cannon'un bu sonucu kabul etmesi ve Dördüncü Enternasyonal'in bunu resmen onaylaması üç yıl aldı. Ağustos 1951'deki Üçüncü Dünya Kongresi Doğu Avrupa hakkında şu açıklamayı yaptı: *'Artık bu ülkelerin SSCB'ye yönelik yapısal asimilasyonlarının genelde tamamlandığı ve bunların aslen kapitalist olmaktan çıktığı kabul edilmelidir.'* SSCB'de oldu-

ğu gibi, üretim araçlarının devletleştirilmiş olması bir işçi devletinin varlığı için gerekli ve yeterli koşuldu:

> "Herşeyden öte,...devletleştirilmiş bir ekonomiye uygun (*aslen SSCB'dekilere benzer*) yeni *üretim ve mülkiyet ilişkileri ile belirlenmiş ekonomik temelleri* nedeniyle, bu ülkeleri, *bozulmuş (deforme olmuş) işçi devletleri* olarak kabul etmek zorundayız."

Gerçek fakat yoldan çıkmış bir sosyalist devrimin ürünü olan ve dolayısıyla *yozlaşmış* (*dejenere olmuş*) bir işçi devleti olan Sovyetler Birliği'nden farklı olarak, Doğu Avrupa'daki Stalinist rejimler deforme olmuş olarak doğmuşlardı. Böylece,

> "Bürokrasinin, benzer ve farklı koşullarda ve 'soğuk savaş' gibi bir uluslararası atmosferde kapitalizmi ortadan kaldırabilmek için kitlelerin devrimci eylemine gereksiniminin *olmazsa olmaz bir koşul* olmadığı anlaşıldı." (Dördüncü Enternasyonal 1969 a: 54-55)

Bu değerlendirmenin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden bir tanesi de, Troçki'nin SSCB çözümlemesinin bütünlüğünü koruma kaygısı olduğuna göre, Troçki'nin destekçileri, büyük bir çabuklukla Troçki'nin Stalinist bürokrasinin kendi başına kapitalizmi alt etme olasılığı olduğunu daha önceden öngördüğüne dikkat çektiler (bkz. örneğin Hansen 1969: 30-32). Troçki (1973 c: 18), Eylül 1939'da Polonya'nın Almanya ve Sovyetler tarafından paylaşılmasından sonra şu öngörüde bulunmuştu:

> "Moskova, SSCB'ye katılması planlanan bölgelerde, büyük toprak sahiplerinin mülklerini kamulaştırabilir ve üretim araçlarını devletleştirebilir. Bunun nedeni, bürokrasinin sosyalist programa sadık olması değil, iktidarı ve bunun getirdiği ayrıcalıkları işgal edilen bölgelerdeki eski yönetici sınıflarla paylaşmaya niyetinin ve de yeteneğinin olmamasıdır."

Troçki (1973 c: 18), 'nitelik olarak devrimci (mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi) olmakla birlikte', 'askeri-bürokratik bir biçimde gerçekleştirilmiş' olan bu işlemi, Napolyon'un işgal güçlerinin Polonya'da serfliği kaldırmasıyla karşılaştırdı. Demek ki, sosyalist devrim, burjuva devriminde olduğu gibi, yukardan dayatılabilirdi. Ancak, Troçki (1973 c: 19) bu yargının sınırlarını çizdi:

"Şu ya da bu bölgede mülkiyet ilişkilerinin dönüştürülmesi başlı başına çok büyük öneme sahip de olsa, bizim için birincil politik kıstas bu değil, dünya proletaryasının bilincinde ve örgütlenmesindeki değişim, onların yeni kazanımları koruma ve çoğaltma kapasitelerinin yükselmesidir. Belirleyici olan bu noktadan bakıldığında, Moskova'nın politikası bir bütün olarak gerici yapısını korur ve dünya devrimi yolundaki en büyük engel olarak belirir."

Bu alıntı, Troçki'nin işçi devletini devletleştirilmiş bir ekonomiyle bir tutan görüşünün 'ortodoks' mirasçılar için yarattığı sorunu çok iyi örnekler. Troçki'nin hedefi, içeriği Marx ve Lenin tarafından saptanmış olan ve işçi sınıfının eski devlet aygıtını kırarak, onun yerine işçilerin dolaysız ve demokratik denetimi altındaki bir başkasını geçirdiği, 1917 Devrimi'nde kısa bir süre için de olsa gerçekleştirilen türde bir devrimdi. Bu perspektiften bakınca, 'dünya proletaryasının bilinci ve örgütlenmesi', tek belirleyici olan ve Stalinizmin gerici olarak lanetlenmesini gerektiren noktaydı. Fakat eğer Rus bürokrasisi sadece Polonya'nın belli bölgelerinde değil de bütün Doğu Avrupa'da 'mülksüzleştirenleri mülksüzleştirebiliyorsa', kapitalizmden kurtulmak isteyenler için bürokrasinin bu yeteneği, ütopik olan tabandan devrim umuduna kıyasla daha büyük bir önem taşımalı değil miydi?

Troçki, kendi SSCB analizine yöneltilen eleştirilere karşılık olarak, işçi devletinin sovyet demokrasisine ve partiler arası açık rekabete dayalı klasik Marksist formülasyonunu bir 'norm' olarak tanımlıyor ve Stalin rejimini belirli tarihsel koşulların doğurduğu bir sapma olarak yorumluyordu (bkz. örneğin Troçki 1976 b: 60-71). Ama Troçki, Hegel'in ve Marx'ın iyi bir öğrencisi olarak, hocalarını, değerler ve olgular arasındaki ayırımı reddetmekte de takip etti (Troçki et al. 1973). İşçi sınıfının kurtuluşunun kendi eylemiyle gerçekleşeceğinin mümkün olmayan bir norm olduğu ve dolayısıyla bunun da politik olarak bir anlam taşımadığı ortaya çıkabilirdi.

1950'lerin başında Dördüncü Enternasyonal'i bu yöne doğru çeken Pablo'ydu. Doruk noktasına 1950'de Kore'de patlayan

sınırlı 'sıcak' savaşla ulaşan Doğu ve Batı blokları arasındaki çelişkinin yoğunlaşması gündeme bir Üçüncü Dünya Savaşı'nı getirdi. Pablo (1974 a: 7), bunun Batılı güçler tarafından temsil edilen dünya sermayesi ile Stalinist devletler tarafından temsil edilen işçi sınıfı arasında bir '*uluslararası iç savaş*', '*Devrim-Savaş*', '*Savaş-Devrim*' olacağını savundu. Bu senaryo, savaşın '*toplumumuzun şimdiden içinde bulunduğu ve sadece sosyalizmin başarısıyla sona erebilecek olan sancılı dönüşümünü*' (Pablo 1974 a: 9) hızlandıracağı gerekçesiyle Troçkistler tarafından olumlu karşılanmalıydı. 'Savaş-Devrim'in Stalinist liderlik altında ortaya çıkma olasılığı Dördüncü Enternasyonal'in tereddüdüne neden olmamalıydı, çünkü

> "kapitalist toplumun sosyalizme dönüşümü... büyük olasılıkla yüzlerce yıl süren bir tarihsel dönemi gerektirecekir ve bu dönem, kaçınılmaz olarak saf biçimler ve normlardan sapmalar gösteren, kapitalizm ve sosyalizm arasındaki geçiş rejimleriyle ve biçimleriyle dolu olacaktır." (Pablo 1974 a: 10)

Sosyal demokrat hatta komünist partiler 'şu an ile nihai çatışma arasındaki nispeten kısa zaman içinde yok edilemeyeceklerine ve yerlerine başkaları yaratılamayacağına göre', Dördüncü Enternasyonal'in seksiyonları bu partilere girerek olayları kendi görüşleri doğrultusunda etkileyebilecek en iyi konumda olacaklardı. Dahası, bu partilerin herbirinde '*kendi ülkesinde nesnel devrimci ve kitlelerin radikalizasyonu süreçlerinin bir aşamasında önderlik edecek merkezci eğilimler doğacak*'tı (Pablo 1974 b: 35). Entrizm'in (giriş) yeni anlamı, 1930'ların ortalarındaki 'Fransız dönüşü'nde (bkz. bölüm 1.3) olduğu gibi, içeri girip üye kazanıp çıkmak değil, Pablo'nun '*emsalsiz* giriş' ('entry *sui generis*") dediği, reform ve devrim arasında salınıp duran merkezci eğilimlerin gelişimini desteklemek ve cesaretlendirmek için, işçi sınıfı kitle partilerine uzun dönemli bulaşma idi.

En azından pratik sonuçları açısından, bu politika, İngiliz kanadının birkaç yıldan beri uyguladığıyla yakın benzerlikler taşıyordu. Devrimci Komünist Partisi'nin (RCP) dağılmasıyla ve bazı yetenekli liderlerin (özellikle de Haston'un) devrimci politikayı

terketmeleriyle sonuçlanan bir sürecin parçası olarak, Uluslararası Sekreterya'nın ısrarları sonucu, 1947'de Gerry Healy önderliğinde bir azınlığın, RCP çoğunluğundan ayrı olarak örgütlenmesine ve İşçi Partisi'ne girmesine izin verildi. Hem iç uzlaşmazlıkların, hem de ekonomik yükselme ve reformist İşçi Partisi hükümeti döneminde bağımsız bir örgütlenmeyi ayakta tutma zorluğunun sonucu olarak çoğunluk demoralize oldu; iki yıl sonra RCP'yi lağvedip, İşçi Partisi'ne girme kararı alındı ve Uluslararası Sekreterya'nın zorlamasıyla Healy'nin önderliği kabul edildi. İngiliz Troçkizmi'nin cadı avcısı generali olduğunu politik yaşamının daha başlarında kanıtlayan Healy 'klübü' (Enternasyonal'in İngiltere seksiyonu bu adla tanınıyordu) özellikle Cliff ve Grant gibi RCP liderlerini destekleyen, bağımsız beyinleri temizledi. Bu arada Healy ve en yakın müttefiki John Lawrence, Soğuk Savaş'ın 'ilerici blok' ile Batı emperyalizmi arasında dolaysız bir mücadele olduğunu kabul edebilecek sol kanat İşçi Partisi milletvekilleriyle işbirliği içinde, *Socialist Outlook* (Sosyalist Bakış) adlı bir gazete çıkardılar (RCP'nin dağılması ve çöküşü hakkında bkz. Bornstein ve Richardson 1986 b: bölüm 6 ve 7).

RCP'nin dağıtılmasında ve Uluslararası Sekreterya'nın Fransa'da PCI'yi, sadık Pierre Frank tarafından yönetilen çok küçük bir grup haline getiren benzer müdahalesinde etkin rol almış olmasına rağmen, Sosyalist İşçi Partisi (SWP) liderliği için, Pablo'nun Troçkist hareketi açıkça Stalinizmin bir aksesuarı konumuna indirgemesi yutulacak lokma değildi. Cannon (1973 a: 80), 'eğer yüzyıllarca sürecek bir Stalinist dönem olacaksa benim dışarı çıkıp bir sokak köşesinde on tane broşür satmamın ne anlamı var?' diye soran Chicago şubesindeki bir üyeden alıntı yaparak, bağımsız bir Troçkist örgütlenmenin varlığının anlamsızlığına kadar varacak gibi görünen bu mantığı reddetti.

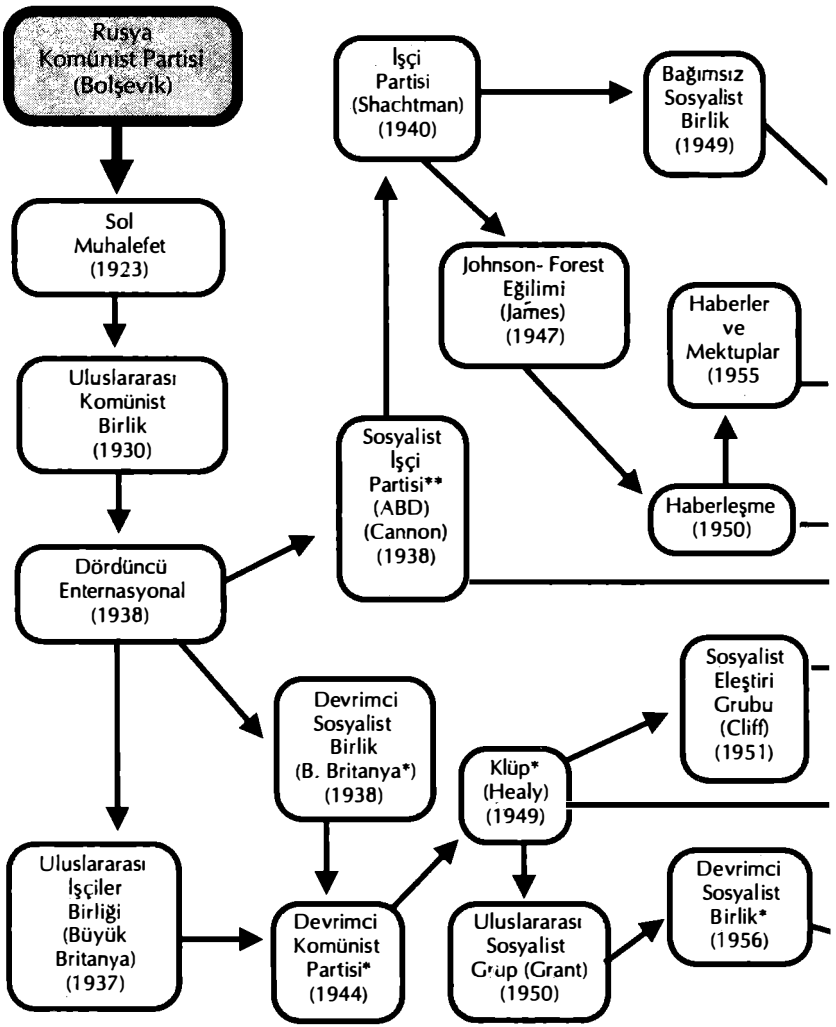
Amerika, Fransa ve İngiltere'de 'Pabloizm' tartışmaları yüzünden üyeler arasında keskin görüş ayrılıkları doğdu. Nihayet, 1953'te, Uluslararası Sekreterya ile SWP'nin yolları ayrıldı. Cannon ve onun Healy tarafından yönlendirilen İngiliz ve Pierre Lambert tarafından yönlendirilen Fransız müttefikleri Pablo, Mandel ve Frank tarafından yönetilen Uluslararası Sekreterya'ya

karşı, Dördüncü Enternasyonal'in Uluslararası Komitesi'ni (IC) oluşturdular. Ortodoks Troçkizmin bölünerek rakip 'Enternasyonaller'e ayrılması kalıcı bir gelişme oldu.

Gerçekte, SWP ve Uluslararası Sekreterya Ocak 1963'de bir 'Yeniden Birleşme Kongresi' örgütleyerek Dördüncü Enternasyonal'in Birleşik Sekreterliği'ni (USFI) kurmayı başardıysa da, bu başlıkların içlerinin boş olduğu kısa zamanda anlaşıldı. Yeni uzlaşma Healy ve Lambert'in SWP'den uzaklaştırılmalarını gerektiriyordu. Healy'nin Sosyalist İşçi Birliği (SLL, adı daha sonra Devrimci İşçi Partisi (WRP) olarak değişti), hem SWP hem de Uluslararası Sekreterya tarafından öne sürülen, 1959 Küba Devrimi'nin yeni bir deforme olmuş işçi devletini doğurduğu iddiasına sert bir biçimde karşı çıktı. SLL ve Lambert'in Komünist Enternasyonal Örgüt'ü (OCI, daha sonradan PCI) aralarında çıkan tartışma sonucu, her birinin kendi ayrı grubunu kurduğu 1971 yılına kadar IC'i ayakta tutmayı başardılar. Bu arada Pablo da Cezayir Devrimi'nde kendisi kadar sosyalist potansiyel görmeyen Mandel ve Frank'la ayrı düşmüştü. 'Yeniden Birleşme Kongresi'nden hemen önce, bir zamanlar Pablo'nun müttefiki olan Arjantin'li Juan Posadas ayrıldı, hemen sonra da Pablo'nun kendisi ihraç edildi. Ancak Pablo'nun bir kenara atılmasıyla sağlanan uluslararası yeniden gruplaşmanın bile geçici bir zafer olduğu ortaya çıktı. 1960'lı yılların sonlarından itibaren USFI, bir yanda Mandel önderliğinde daha çok Avrupa kaynaklı bir çoğunluk ile, diğer yanda Amerikan SWP'si ve onun destekçileri arasındaki çelişkilere dayanan kronik bölünmelere uğradı.

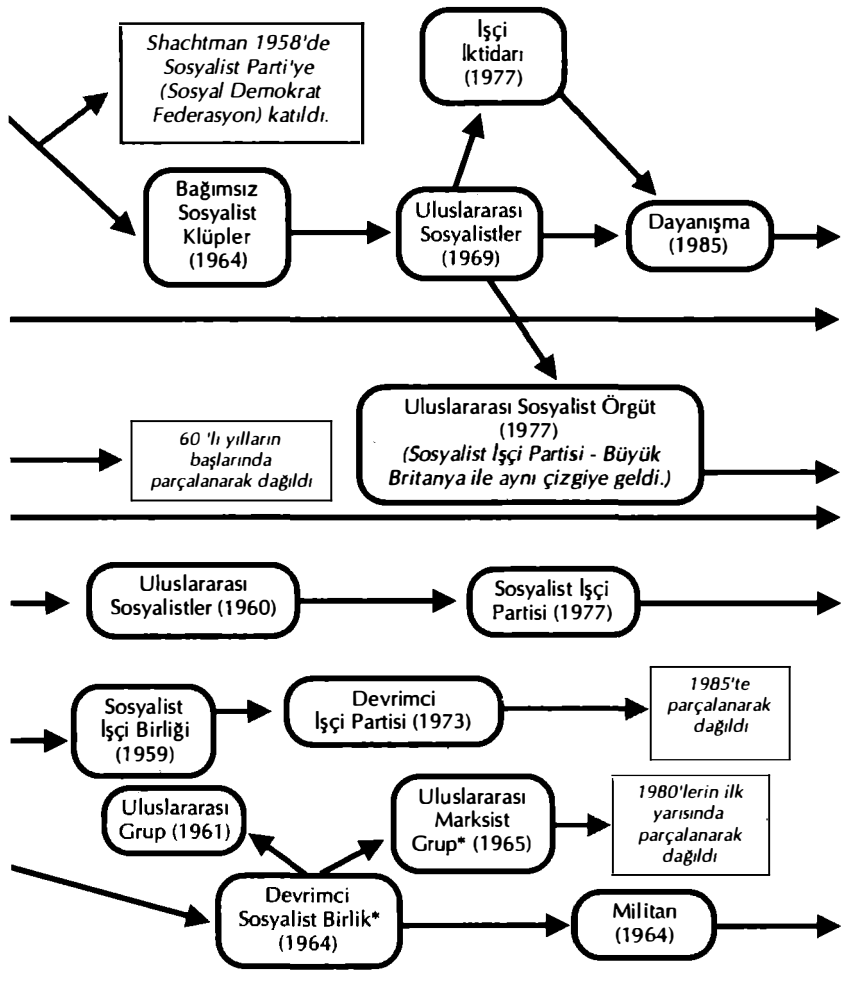
Yukarıdaki paragrafta eksik ve basitleştirilmiş bir şekilde özetlenen bu bölünme süreci, aralarında çeşitli görüş ayrılıkları olan tarafların, herşeye rağmen, belirli bir takım temel varsayımlarda görüş birliği içinde oldukları gerçeğini gizlememelidir. Bu varsayımlardan en önemlisi, SSCB, Çin ve Doğu Avrupa'nın kapitalizmle bağlarını koparmış oldukları ve bürokratik olarak bozulmuş bir biçimde de olsa sosyalizme geçişi başlatmış bulunduklarıdır. Bu varsayımlar ortodoks Troçkizme, onun sonsuz sekter iç kavgalarının altında yatan ve bunları açıklamaya yarayan birtakım temel nitelikler vermiştir. Bunlar bir sonraki bölümün konusunu oluştururlar.

ANGLO - AMERİKAN TROÇKİZMİ'NİN EVRİMİ

* *Dördüncü Enternasyonal'in Britanya Seksiyonu.*

** *1953 - 1963 arasında Sosyalist İşçi Partisi (ABD) ile İngiliz Healy Grubu Dördüncü Enternasyonal'in Uluslararası Komitesi'nde yer alıyorlardı.*

3

ORTODOKS AKIMLAR

3.1

Eleştirel Olmayan Pozitivizm Ve Eleştirel Olmayan İdealizm

Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nda, Hegel'in *Ruhun Fenomenolojisi*'nde bile 'O'nun daha sonraki çalışmalarında görülen eleştirel olmayan pozitivizmin ve eşit ölçüde eleştirel olmayan idealizmin (varolan ampirik dünyanın felsefî çözülümünün ve yeniden kurulmasının)' üstü kapalı bir biçimde bulunduğunu yazar (Marx ve Engels 1975: 332). Kanaat odur ki, Hegel, insanın düşünsel faaliyetinin gerçekliği olarak gösterdiği Mutlak Tin'i tarihin öznesi yaparak, kendi diyalektik kategorilerinin dünya hakkında herhangi bir eleştirel tavır almasını önler. Hem tarihin hem de doğanın aynı nesne-öznesi olan Mutlak içinde keskin bir biçimde birleşmiş olan düşünce ve gerçeklik, birbirlerinden öylesine ayrı düşerler ki, gerçeklik üstünde mutlak hakimiyete sahip olduğu varsayılan düşünce (Wittgenstein'in ortaya koyduğu gibi) herşeyi olduğu gibi bırakır. Benzer bir şe-

kilde, ortodoks Troçkizm'de de 'eleştirel olmayan pozitivizm' ve 'eleştirel olmayan idealizm' arasında bir gidip gelme görülebilir.

Bir önceki bölümde gördüğümüz gibi, ortodoks Troçkizm, Troçki'nin SSCB hakkındaki yozlaşmış işçi devleti tanımının Çin ve Doğu Avrupa'daki gelişmelere uygulanarak korunması kararı ile birlikte kurulmuş olur. Bu karar aslında, Troçki'nin düşüncelerini çürütülmekten korumak için yapılan güçlü atılımın en önemli örneklerinden sadece bir tanesidir. Cannon'un Kasım 1945'te, Troçki'nin 'Stalin rejimi savaştan ayakta çıkamayacak' öngörüsünün yanlış olduğunu kabul etmemek adına, savaşın bittiğini inkar etmesi, bu eğilimin uç örneklerinden bir diğeridir. Aynı eğilimin birçok başka örneği vardır. Bir diğer örneği de, Mandel'in 1951'de, Pablo'nun hem Stalinizm hem de kapitalizm sorununu halledecek 'Savaş-Devrim' öngörüsüne yaslanarak, 'İkinci ve üçüncü dünya savaşları arasındaki dönem tarihe geçici bir kesinti olarak geçecek ve Troçki'nin bir savaştan sonra bürokrasinin ayakta kalamayacağı öngörüsü kendisini tarihsel olarak kanıtlamış olacaktır' demesi oluşturur (Germain 1974: 23).

Böylelikle Troçki'nin teorilerine çürütülmeye karşı bağışıklık kazandırma çabası, bu teorileri bir dizi dogmaya dönüştürme tehlikesini de beraberinde getirdi. Ve çok sık olarak bu tehlike gerçek oldu. Troçki tarafından kaleme alınan ve 1938'de Dördüncü Enternasyonal'in İlk Kongresi'nde benimsenen Geçiş Programı özel bir dokunulmazlık kazandı. Programın adının 'Geçiş Programı' olması, taşıdığı birtakım 'geçiş talepleri' nedeniyledir, örneğin ücretlerin fiyatlara endekslenmesi talebi gibi. Bunlar, 1914 öncesinde İkinci Enternasyonal'de geliştirilen ve kapitalist bir çerçeve içinde ulaşılabilecek sınırlı reformları içeren asgari program ile, uygulanması işçilerin iktidarı ele geçirmesini gerektiren azami program arasındaki eski ayırımı kırmayı amaçlıyordu. Troçki, ekonomik krizin çok derin olduğunu ve bu nedenle, işçi sınıfının koşullarının iyileştirilmesine yönelik en küçük bir mücadelenin bile kapitalist sistemin kendisiyle çelişki içine düşeceğini iddia ediyordu. Dördüncü Enternasyonal geçiş talepleriyle ortaya çıkarak, bu taleplerin gerçekleşmesi için verilen mücadele içinde reformizmin sınırlarını farkedecek olan iş-

çileri kendinę çekecekti. Troçki geçiş taleplerini 'günün koşullarından ve işçi sınıfının geniş kesimlerinin bugünkü bilincinden kaynaklanan ve karşı konulmaz biçimde tek bir nihai sonuca, yani iktidarın proletarya tarafından fethine ulaşacak' talepler olarak tanımladı (Reisner 1973:183). Bu yeni bir fikir değildi (Lenin'in 'Ekmek, Toprak ve Barış' sloganı geçiş taleplerinin en iyi örneğidir) ve Komintern böylesi talepleri komünist partilerin günlük ajitasyonunun temeli yapmaya çalışmıştı.

Troçki, Geçiş Programı'nda sözü geçen belli taleplere özel olarak bağlı değildi ve "program"da sözü geçmeyen, ama günün koşullarının dayattığı ve kitleleri daha ileriye götürecek keskin, belirgin ve savaşçı sloganları tam zamanında ortaya sürmenin önemli olduğunu söylüyordu (Troçki 1973 e: 143). Bu uyarı, Geçiş Programı'ndaki ayrıntılı talepleri değiştirilemez görmeye eğilimli ortodoks Troçkistler tarafından genellikle görmezden gelindi. Bu eğilim, 'program' düşüncesinin kendisini bir fetiş haline getirme tavrıyla birlikte gelişti; programın varlığı ya da yokluğu bir hareketin bu programa atfedilen devrimci potansiyeli gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğinin belirleyici kanıtı olarak kabul edildi. Bu tavırların altında genellikle, Troçki'nin, kapitalist ekonominin gelecekte daha fazla büyümesinin olanaksız olduğunu söylerken yanılmış olabileceğinin kesinlikle reddedilmesi anlayışı yatıyordu. Bu, en belirgin olarak Healy ve yandaşlarında görülen, müthiş bir ekonomik çöküntü beklentisine yol açtı. 1950'ler ve 1960'lar boyunca, Healy'ciler dünya çapında bariz kapitalist gelişme göstergelerini görmezlikten gelip eli kulağında olan bir çöküntüden söz ettiler. Healy önderliğindeki Devrimci İşçi Partisi (WRP), 1970'lerin başında gerçekten başlayan ekonomik gerilemeyi, aşırı tutucu (fundamentalist) hristiyanların İsa'nın Yeniden Doğuşu'nu görmelerine benzer bir sevinçle karşıladı.

Belki burada, Troçkist hareketin neden sık sık dinî bir tarikatın (sektin) temel birtakım özelliklerini yansıttığını gözden geçirmek faydalı olacaktır. Olumsuz koşullar içinde bulunan radikal hareketlerin birbirleriyle çatışan parçalara bölünmelerinin genel bir olgu olduğu söylenebilir. Örneğin Christopher Hill, İngiliz devrimcilerinin, Cromwell'in generallerinin iktidarı ve Res-

torasyon ile başa çıkabilmek için yaşadıkları karmaşık süreci araştırmıştır - iç çözülme (Beşinci Monarşistler), uzlaşma (Harringtonian'lar), politik olarak sessiz kalma (Quaker'lar), ya da sanata sığınma (Milton) (Hill 1984). Açıktır ki, bu süreç ile 1940'lar sonrasında Troçkist hareketin başına gelenler arasında birçok benzer yön vardır. Dahası, olayları yönlendirebilme acizliğinin bizzat kendisi ayrılma eğilimlerini arttırır; eğer çözümleme ya da politika farklılıklarını pratikte deneyerek giderme olanağı yoksa, ayrılma neden gerçekleşmesin? Hareketin teorik temellerini bir dizi karşı çıkılamaz dogmaya dönüştürmekle, ortodoks Troçkizmin kendisi ayrılma eğilimlerini körüklemiştir. Her bir akım kendisini geleneğin temeleni oluşturan metinlerin tek özgün yorumlayıcısı olarak sunmaya çabalamıştır.

Ortodoks Troçkizm, Dördüncü Enternasyonal düşüncesi ile kendisini daha da hareket edemez hale getirmiştir. Dördüncü Enternasyonal'in atası ve modeli olan Komintern, Bolşeviklerin, başarılı bir devrimin önderleri olarak, Batı işçi sınıfı hareketinin kayda değer bir bölümünü yeni bir Enternasyonal çerçevesinde örgütleyabilme yetenekleri üzerine kurulmuştu. Böylece Komintern bir kitle örgütlenmesi olarak ortaya çıktı ve ilk üç kongresi boyunca (1919-21) çoğunluğunu Ruslar'ın oluşturduğu lider kadro, veya en azından bu kadronun görüşleri, komünist partilerinin büyük toplumsal çatışmaları etkileme çabalarında kazandıkları deneyimler ışığında sorgulanabildi ve eleştirilebildi (Hallas 1985). Birkaç bin kişiden oluşan bir politik akımın böylesi bir Enternasyonal olduğunu iddia etmesi Troçkist harekete büyük zarar verdi ve özellikle de 1940'ların ortalarında 'Sosyalist Devrimin Dünya Partisi'nin liderleri olarak Uluslararası Sekreterya'yı yöneten 'tanınmayan adamlar'ın kendilerini olduklarından çok daha büyük ve önemli görmelerine yol açtı.

Çeşitli ülkelerdeki olayları izlemek, bütün bunları global bir perspektife oturtmak ve yerel gruplara ayrıntılı taktik öğüt vermek, Troçki'nin şöyle ya da böyle başarabileceği bir işti, ama kendisinden sonra gelenlerin (epigonlarının) bu işe kalkışması 1940'ların sonlarında ve 1950'lerin başlarındaki yıkımlara yol açtı. Ortaya çıkan abes sonuç, genellikle birkaç yüz kişiden oluşmuş ve her biri

Dördüncü Enternasyonal'in kendisi olduğunu ya da Dördüncü Enternasyonal'in yeniden kurulması işini yüklendiğini iddia eden sayısız küçük grup bolluğuydu. Bu durumun bir alternatifi de 1963'ten sonra Birleşik Sekreterya'nın ortaya koyduğu örnekti. Dördüncü Enternasyonal kurgusunun peşinde koşmaya devam eden Birleşik Sekreterya, daha fazla bölünmeyi önlemek için, görünürde artık neredeyse hiç ortak noktaları kalmamış politik eğilimleri (bir yanda Mandel'in destekçileri, öte yanda Amerikan SWP'si) sonu gelmeyen ödünler vererek bir arada tutmaya çalıştı. Bunun ise diğerinden daha cazip bir alternatif olduğu söylenemez.

Popper'in (1969: bölüm1) dediği gibi, bir teoriyi çürütülmeye karşı bağışık kılmanın sonuçlarından bir tanesi de, artık söz konusu teorinin her tür gözlemle uyum içinde olmasıdır. Dogmatizmin kendi görüşüyle çelişen her tür kanıtı görmezlikten gelen katı bakışının bir sonucu da öylesine bir esnekliktir ki, o hiçbir şeyi açıklamama pahasına, herşeyi kendi çatısı altına alabilir. Ernest Mandel, ortodoks Troçkizm içindeki bu eğilimin herhalde en iyi örneğini oluşturur. Zeki ve üretken bir yazar ve konuşmacı olan ve büyük bir tartışma yeteneğine sahip olan Mandel, *Marksist Ekonomik Teori, Geç Kapitalizm, İkinci Çöküş* adlı çalışmalarındaki birikim ve derinlikle çeyrek yüzyıldan beri lideri olduğu Birleşik Sekreterya'ya, gerçekten ihtiyacı olan prestiji kazandırmıştır. Gerçekte, Mandel'in ekonomik yazılarında geliştirmiş ve uygulamış olduğu bilimsel yöntemle, onun ortodoks Troçkizm savunusu arasında organik bir bağ vardır. Savaş sonrası uzun süreli ekonomik büyümeyi ve bunun ardından 1960'larda ortaya çıkan ekonomik krizi açıklamaya çalıştığı *Geç Kapitalizm* adlı kitabında Mandel, kapitalizmin evriminin 'tek nedenli' (monocausal) bir teorisinin olabileceğini yadsır:

> "Bir noktaya kadar bu üretim tarzının *bütün* temel değişkenleri kısmen ve dönemsel olarak özerk değişken rolü oynayabilirler - ama tüm kapitalist üretim tarzının gelişme yasaları aracılığıyla ifadesini bulan sürekli bir karşılıklı etkileşim içinde ve elbetteki tam bağımsızlık noktasına kadar değil." (Mandel 1975: 39)

Mandel altı böylesi değişkeni şöyle sıralar: sermayenin or-

ganik bileşimi; sabit sermayenin ana sermaye ve işletme sermayesi arasında dağılımı; artı-değer oranı; birikim oranı; sermayenin dönüş zamanı; ve sektör I ile II (sırasıyla, sermaye ve tüketim malları üreten sektörler) arasındaki ilişki; işte kitabın önemli bir bölümü bu değişkenlerin savaş sonrası ekonomisini nasıl belirlediklerini araştırmaya ayrılmıştır.

Özellikle Marksizmin toplumsal bütünlüğün teorisi olma iddiası taşıdığı gözönüne alınırsa, sorun, Mandel'in bu değişkenlerin göreceli önemi hakkında genel bir yaklaşımı olmamasıdır. Bu yaklaşım, ekonominin belli bazı öğelerini diğerlerinden daha temel kabul eden Marx'ın (1973: 101) 'soyuttan somuta varma yöntemi'ne uymaz ve Troçki tarafından sert bir dille mahkum edilen 'kendinde yeterli öğelerin teorisi'ne (örneğin 1981: 389) hatırı sayılır derecede yakındır. Mandel'in çok-nedenliliği vurgulaması bazen, belki de en belirgin örneği ekonomik gelişmenin uzun dalgaları (bu en bütünsel olarak Kondratiev tarafından formüle edilmiştir) düşüncesini, Marx'ın kar oranlarının düşme eğilimi teorisiyle (bkz. Harman 1978) bütünleştirmeye çalışan başarısız çabasında görülen, birbirinden farklı düşünceleri birbirine uydurma uğraşına varır.

Ancak bu çok-nedenli açıklamanın tercih edilmesinin bir avantajı, teorinin çürütülmesi tehlikesinin, daha önce gözden kaçırılmış ek bir öğenin keşfedilmesi yoluyla bertaraf edilmesidir. Mandel uygun öğelerin seçilmesinde bir ortaçağ skolastiğinin sahip olabileceği bütün yetenekleri sergiler, örneğin İkinci Dünya Savaşı içinde tam tamına beş değişik savaş belirler (Mandel 1986: 45). Sonuç ise, toplumsal teorinin ona potansiyel olarak uymayan gözlemlerle etkileşim içinde olmaktan mahrum edilmesidir. Böylece Mandel (1976 b: 171), Troçki'nin 'yüzyılımızdaki gelişmenin ana çizgilerini anlamamaktan' ziyade, 'kısa dönemli öngörülerinde' yanıldığını iddia eder. Stalinizm ve kapitalizm İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda değil, 1960 ve 70'lerde krize girdi. Troçki'nin teorisi, adeta ilk gösteriminde gerektiğinden hızlı oynatılan bir filmdi. Doğru hızda oynatıldığında ise düzgün bir film ortaya çıkıyordu. Bu tanım Troçki'nin öngörülerinin acilliğiyle uyuşmaz. Troçki'nin, Stalin rejiminin geçici ve asalak karakteri hakkındaki

ısrarı, yine Troçki'nin, savaş eğer devrimle sonuçlanmazsa Marksizmin kendisinin iflas edeceği iddiasıyla da uyuşmaz. Deneyimle ilişkiyi reddeden bir teori olayları öngöremez, onların arkasına saklanır ve bütünselliğini koruma adına, sahip olduğu bütün açıklama yeteneğini kaybeder.

3.2

Büyük Taburlar

Ortodoks Troçkizmin çelişkisi, Troçki'nin teorik mirasını harfi harfine korumaya çalışmak adına, bu mirasın içeriğini yoksullaştırmak olmuştur. Bu, politik açıdan en belirgin biçimde sosyalist devrimin temsiliyeti ile ilgili olarak ortaya çıkar. Troçki, klasik Marksizme olan genel bağlılığıyla uyum içinde, sosyalizmi işçi sınıfının kendi kurtuluşunu yaratması olarak benimsemiştir. Fakat eğer Doğu Avrupa ülkeleri yozlaşmış işçi devletleri iseler, o zaman proletarya dışındaki güçler de sosyalist devrimi gerçekleştirebiliyor demektir. Troçki (tarihsiz: 56), 1903 Kongresi'nden sonra Lenin'in parti kavramına karşı sürdürdüğü polemikte 'ikameciliğin' tehlikelerini, " 'profesyonel devrimciler grubu' bilinçli proletaryanın önünde yürümüyor... proletaryanın 'yerine' yürüyor" diyerek açıklamıştı. Troçki daha sonra, Leninizmin proletaryanın kendi kurtuluşu kavramı ile uyum içinde olduğunu kabul etti. Ne var ki, 1945'ten sonraki karmaşa ve dağınıklık içinde yandaşlarının çoğunluğu, işçi sınıfını ikame edecek konuma sahip oldukları için değil, umutlarını sınıf adına hareket eden güçlere bağladıkları için, ikameciliğe sürüklendi.

Pablo'nun komünist partilere uzun dönemli '*emsalsiz* giriş' politikası (bkz. bölüm 2.2) bu eğilimin örneklerinden biridir. Ama

bu eğilimin en güçlü biçimde kendini hissettirdiği durum, şimdi 'Üçüncü Dünya' diye adlandırılan ülkelerdeki Stalinist hareketlerin köylü ordularını, sosyalizmden ziyade ulusal kurtuluş programı çerçevesinde zafere götürdükleri Yugoslavya, Çin, Küba ve Vietnam gibi devrimler oldu. Görünürde, bu ayaklanmalar sürekli devrim teorisinin geçersizliğini kanıtlar gibidir. Sürekli devrim teorisine göre, geri kalmış ülkeler emperyalizmi, ancak işçi sınıfı ulusal mücadelenin öncülüğünü kazanıp kapitalizmle olan bağları kopardığı zaman alt edebilir (bkz. bölüm 1.1). Dördüncü Enternasyonal'in tepkisi ise bunun tam tersini açıklamak oldu. 1951'deki Üçüncü Dünya Kongresi'nde 'Yugoslav Devrimi'nin dinamikleri sürekli devrim teorisini her açıdan doğrular' (Dördüncü Enternasyonal 1969 b: 57) deklarasyonu yapılıyordu. Yugoslav Devrimi ve daha sonraki devrimler, ulusal bağımsızlığı sağladıklarına ve büyük çapta toprak reformu ve ulusallaştırmayı gerçekleştirdiklerine göre, işçi sınıfının öncülüğü altında gerçekleştirilmiş olmalıydılar. Diğer seçenek ise (sürekli devrim teorisinin yanlış olduğu ya da en azından düzeltmeleri gerektirdiği) göz önüne almaya gerek olmayacak kadar ihtimal dışıydı. Benzer aykırı gelişmeler (sömürgeci Avrupa imparatorluklarının nispeten barışçı bir tarzda çözülmesi ve bazı Üçüncü Dünya ülkelerinin sanayileşmiş ülkelere dönüşmesi) ise Troçki'nin üzerinde ısrarla durduğu 'burjuva-demokratik devrimin görevlerinin *tam ve mutlak biçimde* (*başlangıç* olarak değil) sadece proletaryanın kapitalizmi yıkmasıyla tamamlanabileceği' koşulunu yerine getirmedikleri için tartışma kapsamına alınmadılar (Mandel 1976 b: 73; ayrıca bkz. Löwy 1981; Callinicos 1982 b).

Savaş sonrası Üçüncü Dünya devrimlerini sosyalist olarak tanımlamak belki Troçkist ortodoksluğun devamını sağlayabilirdi, ama bunun bedeli yeni sorunların ortaya çıkması oldu. Şöyle ki, Michael Löwy'nin (1981: 214) dediği gibi, bütün bu devrimlerde 'proletarya, devrimin dolaysız toplumsal faili değildi ve ayrıca *devrimci parti de proletaryanın dolaysız ve organik ifadesi değildi.*' Yine de, Dördüncü Enternasyonal'e göre, Vietnam, Çin ve Küba komünist partileri 'işçi sınıfının tarihsel çıkarlarına bağlılıkları' nedeniyle ve '*ideolojileri* proleter olduğu' için, '*programatik ve*

politik olarak proletaryanın ifadesiydiler" (Löwy 1981: 214-15). Demek ki, bir hareket proletaryanın günlük yaşamıyla ve mücadelesiyle çok az ilgisi olduğu halde ve içinde çok az proleter üye olmasına rağmen, proleter olabilirdi. Özellikle de bu hareketlerin 'proleter ideolojileri'nin Troçki'nin keskin bir biçimde, devrimci sosyalist geleneği çarpıtmak ve kabalaştırmakla suçladığı Stalinist 'Marksizm-Leninizm'in yorumları olduğu hatırlanırsa, Dördüncü Enternasyonal'in yukarıdaki görüşünün ikamecilik için nasıl bir temel hazırladığı apaçıktır. Enternasyonal'in bu mantığı, kaçınılmaz biçimde akla Brecht'in 1953 Berlin ayaklanmasından sonra yazdığı ve Doğu Alman hükümetine halkı iptal edip yerine bir başka halk seçmesini öneren şiirini getiriyor.

Marksizm-Leninizm ile ilişkisi 1959 Devrimi'nden sonra ortaya çıkan Küba'daki 26 Temmuz Hareketi'nin ve Yugoslav, Çin ve Vietnam komünist partilerinin proleter niteliği kabul edilse bile, yine de geriye temel bir sorun kalıyordu: Troçki tarafından dünya çapında karşı-devrimci olarak suçlanan Stalinizm nasıl oluyor da bu örneklerde görüldüğü gibi kapitalizmi yıkabiliyor? Cevap çok basitti: bu hareketler zaten Stalinist değillerdi. Mandel'in (1983: 54) dediği gibi:

> "Yugoslavya, Çin, Vietnam ve Küba'da proletarya diktatörlükleri, devrimci bir eylemi gerçekleştiren, ama teori ve programları ne dünya devrimi ne de kendi devrimleri için yeterli olan *pragmatik devrimci önderlikler* tarafından kurulmuştur."

Ne Stalinist ne de 'devrimci Markist' olan Tito, Mao, Ho ve Castro, 'doğru programdan yoksun oluşları', 'olumsuz pratik sonuçlar doğuran' 'sol merkezciler'di; ancak, 'sosyalist bir devrimi gerçekleştirmiş olmaları... teorilerinin yaptıkları işe uygun olmamasından çok daha önemli' idi (Mandel 1983: 54).

'Merkezcilik', Lenin ve Troçki tarafından reform ile devrim arasında salınıp duran sosyalist hareketlere verilen ve en klasik örnekleri Karl Kautsky ve Avusturya Marksistleri olan tanımlamaydı. Bu durumda, nasıl oluyor da 'sol merkezciler' Üçüncü Dünya'nın bazı bölgelerinde sosyalist devrimi gerçekleştirebiliyorlardı? Bu soruya verilen cevaplar Löwy'nin 'devrimci sürecin

kendi mantığı' (1981: 158) diye adlandırdığı nesnel koşullara çok büyük önem vermek zorunda kalır. Pierre Rousset (1975) sosyo-ekonomik baskıların ve ulusal geleneğin (özellikle Konfiçyüsçülük) bir bileşiminin, Vietnam komünistlerine, 'ampirik' olarak Stalinizmle olan bağlarını koparark, anti-sömürgeci devrimlerini zafere ulaştırmaları olanağını tanıdığını söyler. Vietnam Devrimi'nin herhangi bir açıklamasında bu tür unsurlara yer verilmesi gerektiğine dair kuşku yoktur; ancak bu tür dönüşümlerin bilinçli niteliğine büyük önem veren klasik Marksizm açısından, bütün bunlar bu devrimi sosyalist olarak tanımlamaya yetmez. Böyle olsaydı, tarih, yapıcılarının büyük ölçüde ne yaptıklarını bilmeden sosyalist devrimler ortaya çıkarttıkları, Hegel'in mantığın doğrulanması dediği şeye göre işliyor olurdu. Troçki'nin kendi kelimeleriyle söylersek (1976 a: 349) 'böylece devrimin sürekli olma niteliği, önderlerin politikasından ve devrimci olayların maddi gelişiminden bağımsız olarak, kendisini tarihin üzerine çıkaran bir yasa haline gelirdi.'

Her halükarda, eğer 'pragmatik devrimci önderlik' Üçüncü Dünya'nın büyük bölümlerinde kapitalizmden kurtuluşu sağlayabiliyorsa, Dördüncü Enternasyonal'in anlamı nedir? Şu ya da bu şekliyle bu sorun 1940'ların sonundan itibaren ortadaydı, ancak 1979 Nikaragua Devrimi ile çok daha keskin bir hale geldi. Amerikan Sosyalist İşçi Partisi (SWP) bu olayı, Küba Devrimi ve 1979'da bahtsız Maurice Bishop'u iktidara getiren darbe gibi, sevinçle karşıladı. SWP bu gelişmeleri 'yarım yüzyıl önce Stalinistlerin yönetimindeki bürokrasinin Sovyetler Birliği'nde proleter devrimci önderliğe son verip Komünist Enternasyonal içinde proleter enternasyonalizmini ortadan kaldırmasından bu yana, ilk defa proleter devrimcilerin tekrar iktidara gelmesi" (Barnes 1983: 10) olarak değerlendirdi.

'Günümüzde, yaşayan ve sosyalist devrimi genişletmeye çalışan... bu devrimci Marksist akımın' ortaya çıkması 'güçlerin dünya çapında politik birliğini' sağlayacak bir açılımı gündeme getiriyordu: Bu Küba Komünist Partisi'ni, Sandinistleri *ve* Dördüncü Enternasyonal'i 'kitlesel, komünist bir Enternasyonal' içinde birleştirebilecek bir açılımdı (Barnes 1983: 77). Dahası,

Amerikan SWP'sinin liderlerinden Jack Barnes (1983: 69), 'dünya genelinde düşünülürse büyük bir olasılıkla kendisini Troçkist olarak tanımlayanların yüzde sekseni...iflah olmaz sekterler' oldukları için, Troçkizmin kendisinin böyle bir 'birliğe' engel olduğunu açıkladı. Bu sekterliğin kökeni Troçki'nin kendisinde aranmalıdır, çünkü sürekli devrim teorisi 'sınıf mücadelesinde kapitalist mülkiyet ilişkilerinin henüz ortadan kaldırılmadığı, ama işçilerin ve çiftçilerin devrim yoluyla siyasi iktidarı ele geçirdiği bir aşamayı temsil eden' işçi ve çiftçi hükümeti kurulması olasılığını baştan reddeder (Barnes 1983: 35). Barnes'a göre, Küba, Nikaragua ve Grenada devrimlerinin hepsi böyle bir ilk aşamadan geçmişler, sonra da, aslen üretim araçlarının devletleştirilmesinden ibaret olan bir değişimle (ki bu sadece Küba'da gerçekleştirilmiştir) proletarya diktatörlüğüne geçmişlerdir.

Bu tartışmalar 1940'ların sonlarından beri ortodoks Troçkistlerde sürekli olarak görülen Stalinizme doğru kayma eğiliminin en çarpıcı örneğidir. Özellikle 'işçi ve çiftçi hükümetleri' düşüncesinin, Troçki'nin 1905 Devrimi sırasında ve sonra da 1920'lerdeki tartışmalarda sert bir dille eleştirdiği (bkz. bölüm 1.1) Lenin'in eski 'devrimci-demokratik işçi köylü diktatörlüğü' formülünün kalıntısı olduğu çarpıcı bir biçimde belirgindir. Amerikan SWP'si, yumuşak bir biçimde, Pablo'nun 1950'lerin başında dünyayı 'ilerici' Doğu ve gerici Batı olarak ikiye bölmesine çok benzeyen bir politik çözümleme biçimi geliştirdi (bkz. bölüm 2.3). Birleşik Sekreterya içinde Mandel ve yandaşları bu yön değişikliğine keskin bir biçimde karşı çıktılar (bkz. örneğin Mandel 1983).

Ancak bu karşı çıkış, Barnes'ın yönetimindeki Amerikan SWP'sinin ortodoks Troçkizmin mantıksal sonuçlarını açığa çıkardığı gerçeğini gizlememelidir. Her iki taraf da proleter devrimlerin proletaryanın hiçbir katılımı olmadan gerçekleştiği konusunda anlaşıyorlardı. Devrimi yapanların 'devrimci Marksistler', ya da 'pragmatik devrimciler' hatta 'Stalinist' olarak adlandırılmaları hiç önemli değildi. Eğer bunlar sosyalizmi yukardan, işçi konseyleri iktidara gelmeden gerçekleştirebiliyorlarsa, o zaman Troçkizmin *varlık nedeni* ortadan kalkıyordu. Mandel'in hayranlık verici konuşma yeteneği bile bu basit gerçeği gizleyemezdi (Callinicos 1984).

Birleşik Sekreterya dışındaki ortodoks Troçkistler de Mandel'inkine benzer dengeleme çabalarına giriştiler, fakat sonuç yine başarısız oldu. İngiliz Devrimci Komünist Partisi (RCP), 1947-48'de Doğu Avrupa 'tampon bölgesi'nin işçi devletleri olduğunu ilan ederek, Dördüncü Enternasyonal'daki gelişmeye karşı çıktığı zaman (bkz. bölüm 2.2), Ted Grant 'proleter Bonapartizmi' kavramını ortaya atmıştı. Bu, Lakatos'un (1976: 20, 83, 93) 'kavram genişletmesi' dediği şey için ilginç bir örnekti. Teoriyi çürütülmekten korumak için, teorinin kavramları açıkça tezat teşkil eden olguları kapsamak üzere genişletilir.

Marx 'Bonapartizm' terimini burjuvazi tarafından kontrol edilmeyen, ama burjuvazinin çıkarlarını gözeten devletlerin rejimlerini açıklamak üzere kullanmıştı (Draper 1977: cilt II). Grant (1989: 231),Troçki'nin formülasyonlarını izleyerek ve genişleterek bu kavramı kapitalist devletlerden işçi devletlerine kadar yaydı ve *'hayli uzun bir süre için devlet ile devletin temsil ettiği sınıf arasında çelişki olabilir'* genel tezini ileri sürdü. Grant (1989: 302) 'Stalinizmin, kendisini devletin sahibi olma üzerinde temellendiren bir tür Bonapartizm' olduğunu, ama 'faşizmin ya da burjuva Bonapartizminin burjuva demokrasisinden farklı olması gibi, bunun da işçi devleti normundan farklı olduğunu' iddia etti. Bu temelde, Grant (1989: 350) 1978'de Çin, Küba, Vietnam, Laos, Kamboçya, Suriye, Angola, Mozambik, Aden, Benin ve Etiyopya'yı deforme olmuş (bozulmuş) işçi devletleri olarak tanımlarken, Üçüncü Dünya'daki 'proleter Bonapartizm'in başarıları konusunda Birleşik Sekreterya'dan daha cömert davranıyordu. Ortodoks Troçkistler tarafından eleştirilmesine rağmen, bu liste Grant'ın daha tutarlı bir biçimde, ekonominin devletleştirilmesini işçi devletinin varlığı için bir kıstas olarak kullandığını gösterir. Buna rağmen Grant, bu devrimlerin yapıcılarının Troçkist kampın üyeleri olarak kabul edilmelerine karşı çıktı. Örneğin 1949'da Uluslararası Sekreterya'nın Tito'ya 'bilinçsiz Troçkist' muamelesi yapmasını eleştirdi (Grant 1989: 298). Yine de, ikameciliğin baskısı politika alanında yansımasını buldu. 1949'da RCP'den geriye kalanların çoğunluğuyla İşçi Partisi'ne geçen Grant, Militan Akımı'nın (Militant Tendency) en önemli önderi oldu ve bu akımı

1970'lerin sonunda İşçi Partisi'nin içinde örgütlenmiş en güçlü sol grup haline geldi. Entrizm (giriş) taktiğinin Troçki'nin öngördüğünden çok daha uzun vadeli bir türünü hayata geçiren Militan, İşçi Partisi'ni radikalleştirecek ve bir sol hükümete kitle desteği oluşturacak bir ekonomik kriz felaketini beklemeye başladı. Sözkonusu sol hükümet, parlamento tarafından verilmiş bir Yetki Belgesi ile gerçekleştireceği büyük çapta devletleştirmeler yoluyla 'toplumun tamamen barışçıl dönüşümünü' gerçekleştirecekti (Taaffe 1986: 25). Bu senaryoya göre, dönüştürülmüş sosyal demokrasi, bazı ortodoks Troçkistlere göre bir tür Stalinizmin yükleneceği görevi üstlenmiş olacaktı (McGregor 1986).

3.3

Gözlem Kulesine Çekiliş: Deutscher ve Anderson

Bir önceki bölümde tartışılan tüm çelişkilerin kaynağını, Troçki'nin SSCB'nin bir işçi devleti olduğu yolundaki çözümlemesini ayakta tutma çabası oluşturuyordu. Ortodoks Troçkizm bunu, Stalinizmi etkin bir devrimci güç olarak kabul etme pahasına yapmış ve aynı zamanda da bağımsız bir Troçkist hareketi devam ettirmeye çabalamıştır. Bu ikilemden çıkmanın iki yolu vardı - ya bölüm 4 ve 5'te sözü edilen yaklaşımlar gibi yozlaşmış ve bozulmuş işçi devletleri tanımını terketmek, ya da 1933'te Troçki tarafından formüle edilen Stalinizm ve sosyal demokrasiden bağımsız devrimci örgütlenmeler oluşturma projesini bir tarafa bırakmak. İkinci seçeneğin en saygıdeğer temsilcisi Isaac Deutscher'dir. Deutscher'in olağanüstü edebi yeteneği [Perry Anderson (1984 b: i) Deutscher'i 'yüzyılımızın en büyük sosyalist yazarlarından birisi' olarak tanımlar] en mükemmel ifadesini klasik Troç-

ki biyografisinde bulmuştur. Bu kitap Troçki'nin ününün yayılmasında ve 1960'larda radikalleşen kuşağa klasik Marksist geleneğin tanıtılmasında önemli bir işlev görmüştür.

Ne var ki, Deutscher'in eserlerinin temel çizgisi 1933'ten sonraki Troçki'nin politik yönelimiyle temelde çelişir. 1930'larda Polonya'daki Troçkist grupta aktif olan Deutscher, 1938 Kuruluş Kongresi sırasında, Dördüncü Enternasyonal'in kuruluşuna bu grubun itirazlarının temelini oluşturan belgeleri kaleme aldı (Reisner 1973: 296-97; Deutscher 1970 c: 421). Deutscher savaş sırasında İngiltere'de sürgündeyken Troçkist hareketten ayrıldı. İster bu kararın sonucu isterse bunun hazırlayıcısı olsunlar, Deutscher'in daha sonraki çözümlemeleri bu kararın ortaya çıkmasının mantıksal temelini oluşturdu.

Shacthman (1962: 270) şu gözlemde bulundu: 'Deutscher, saplantı haline varan bir tutkuyla, burjuva devrimleri (özellikle de Fransız Devrimi) ile Bolşevik Devrimi arasında yapılan benzetmelerin çekiciliğine kapıldı. Bu benzetmeler, burjuva ve proleter devrimleri arasında geniş bir yapısal benzerlik kurulması işlevini yüklenirler. Bu yolla kurulan benzerliğin politik olarak iki açıdan önemi vardır. Birincisi, Deutscher genel bir tarihsel yasa formüle eder. Bu yasaya göre devrimler, devrimcilerin kitle desteğini arkalarına aldıkları bir kitle hareketi döneminden, olayların zorlamasıyla bir azınlık diktatörlüğü kurmak zorunda kaldıkları döneme geçerler. Bu ikinci dönemde, devrimin kazanımlarını korumak için özellikle ilk ayaklanmanın ideallerine ihanet edildiğini iddia eden aşırı Sol'a yönelen bir baskı rejimi kurulur. Stalin'in ortaya çıkışı, Cromwell ve Napolyon örneklerinde olduğu gibi, tarihsel olarak kaçınılmazdı. Dahası, Stalin devrime ihaneti değil, devrimin devamını temsil eder. İç Savaş sırasında Bolşevik liderlerin kullandığı baskı ve silahlı yayılma yöntemlerini tartışırken Deutscher şöyle der (1970 a: 515):

> "Lenin'in fetihler yoluyla devrim hakkında yazdığı tereddütlü ve utangaç makalelerden, zaptçı Stalin'in gerçekleştirdiği devrimlere uzanan bilinçsiz tarihsel devamlılık... Benzer bir ince devamlılık, Troçki'nin bu yıllardaki iç politikasıyla düş-

manının daha sonraki yıllarda yaptıklarını birbirine bağlar. Hem Troçki hem Lenin, her biri farklı alanda, Stalin'in gönülsüz esin kaynakları ve destekleyicileri olarak ortaya çıkarlar. İkisi de kontrolleri dışında olan koşullar ve kendi illüzyonları tarafından belli bazı tavırlara itildiler. Ne koşullar ne de kendi ilkeleri bu tavırları sürdürmelerine izin verdi. Bu tavırlar dönemin çok ilerisindeydiler ve anın Bolşevik anlayışlarıyla uyuşmuyorlar ve kendi yaşamlarının ana temalarıyla da uyumsuzluk gösteriyorlardı."

Stalin'in kendine özgü erdemi, O'nun tam da bu tür ilkesel inançlarının ve klasik Marksist geleneğe sempatisinin olmamasından kaynaklanıyordu. İşte bu sayede devrimin muhafazakar döneminde 'devrimin emanetçisi ve muhafızı' rolünü üstlenebilmiş, 1920'lerin sonunda 'ikinci devrimi', kolektivizasyonu ve sanayileşmeyi (Deutscher 1949: 361, 294) gerçekleştirebilmiş ve 1945'ten sonra Doğu Avrupa'yı '"yukarıdan ve dışarıdan" fetih ve işgal yoluyla' dönüştürebilmişti (Deutscher 1970 c: 257). Burada, Deutscher'in burjuva ve sosyalist devrimler arasında kurduğu benzetmenin ikinci yönüne dikkat çekmek gerekir. İngiliz ve Fransız devrimlerinin kapitalist olmalarının nedeni kapitalistler tarafından gerçekleştirilmeleri değildi, ('İngiliz Devrimi'nde liderler genellikle "centilmen çiftçiler", Fransız Devrimi'nde ise hukukçular, doktorlar, gazeteciler ve diğer aydınlardı'); aksine bu devrimler burjuvaziye sağladıkları yararlar nedeniyle burjuvaydılar: 'Burjuva devrimi burjuvazinin zenginliğinin artacağı koşulları yaratır' (Deutscher 1967: 22).

Anderson (1966: 232) burjuva devriminin bu özelliğinin, sosyalist devrime uygulanmasının yarattığı sorunları şöyle ele aldı: 'Kapitalizmin başlaması için her zaman ya da otomatik olarak muzaffer bir sanayi burjuvazisine gerek yoktur; aynı şekilde, sosyalizmin de ortaya çıkması için bir sanayi proletaryasına ihtiyacı yoktur.' Böylece Stalinizm, ortodoks Troçkist harekette görüldüğünden çok daha açık bir biçimde devrimci bir güç olarak kabul ediliyor ve sosyalizmi proletaryanın kendi kurtuluşu olarak gören klasik tanım bir kenara atılıyordu. Deutscher'in Troçkist muarızları, sosyalist ve burjuva devrimlerin bir tutulmasına

karşı çıktılar. Kapitalizmde üretim araçlarından ayrı tutulması nedeniyle, işçi sınıfının, ancak siyasi iktidarı elde ederek ekonomik olarak da hakim olabileceğini savundular (Shachtman 1962: bölüm 12 ve 13; daha genel olarak bkz. Callinicos 1989).

Deutscher'in Rus Devrimi yorumunda, Stalin, Troçki'nin kabul ettiği gibi bir sapma değil, tarihsel gerekliliğin bir aracı olarak belirir. Deutscher (1970 c: 241-47), Troçki'nin, Lenin olmasa Ekim Devrimi'nin gerçekleşemeyeceği yönündeki 'şaşırtıcı çıkarımını' çürütmek için İkinci Enternasyonal Marksizmi'nin büyük teorisyeni Plehanov'a başvurur. Alasdair MacIntyre (1971: 59) bunu şöyle yorumlar: 'Bunun, Deutscher'in argümanı için gerekli olduğu açıktır. Eğer tarih zaman zaman bize gerçek alternatifler sunuyorsa, o takdirde, kişi kaçınılmaz tarihsel gelişimin salt bir parçası olmaktan çıkar' (bkz. Callinicos 1987 a: 79-82). Troçki'nin Marksizmi, 1930'ların sonunda kapitalist ekonominin engellenemez çöküşünü öngörmeye en yakın olduğu zamanlarda bile, 'öznel faktör'e, toplumun dönüşümünde bilinçli insanın rölüne büyük bir önem verirken (bkz. bölüm 1.3), Deutscher olayları tarihsel gerekliliğin ışığı altında açıklamayı tercih etti. Bu tavrın dolaysız politik sonuçları oldu.

Deutscher (1970 c: 518), savaş sonrasının dünyasında 'sınıf mücadelesinin, geleneksel olarak sürdüğü düzlemde bastırıldığını' ve 'bloklar arasındaki çatışma ve Soğuk Savaş şeklini alarak farklı bir düzeyde farklı biçimler altında devam ettiğini' iddia etti. Bu mücadelede Deutscher, Sovyet Bloku'na sempati duymasına rağmen, tercihini her tür örgütlü politik hareketten uzak kalarak bir '*gözlem kulesine*' çekilme doğrultusunda yaptı. Deutscher bu kuleden 'bağımsız ve dikkatli' bir şekilde 'dünyanın karmaşıklığını ve bu karmaşıklıktan ne çıkacağını gözlemleyecek ve onu '*sine ira et studio*' yorumlayacaktı (Deutscher 1984: 57-58). Deutscher'in gözlem kulesinden izlediği en olumlu gelişme, SSCB'de Stalin'in ölümünden sonra Troçki'nin aşağıdan geleceğine inandığı politik devrimi yukarıdan gerçekleştirecek reformistlerin ortaya çıkışı oldu: Deutscher bu rolü önce Beria'ya, sonra Malenkov'a ve en son olarak da Kruşçov'a yükledi (bkz. Cliff 1982: 166-191). Deutscher (1984: 145-46) yine aynı nedenle 1953 Berlin ayaklan-

masını (Weimar döneminde komünistleri desteklemiş olan işçi bölgelerinde yoğunlaşan ayaklanma) 'nesnel olarak karşı-devrimci' şeklinde nitelendirerek mahkum etti; çünkü ayaklanma Beria gibi 'reformistler' tarafından savunulan 'Stalinist rejimin zaman içinde yumuşatılması' fikrini tehlikeye düşürüyordu.

Deutscher'in kendine biçtiği olayların eleştirel gözlemcisi olma rolü, onu bir politik örgütlenme oluşturmak için çalışmaktan alıkoyduysa da, görüşleri 1967'deki ölümünden sonra da etkili olmaya devam etti. Bunun başlıca nedeni, 1962'de *New Left Review* (*NLR*) dergisinin yönetimini ellerine geçiren ve sonraki 20 yıl içinde de bu dergiyi İngiltere'nin en önemli sosyal teori dergisi haline dönüştüren yetenekli genç İngiliz aydınları üzerinde bu görüşlerin etkili olmasıydı (*NLR*'nin tarihi hakkında bkz. Birchall 1980: 156). 1983'e kadar derginin editörlüğünü yapan Perry Anderson, en çok modern devletin gelişmesi hakkında yazdığı iki cilt ile tanınır (1974 a; 1974 b), ama aynı zamanda ortodoks Troçkizmin Deutscher'ci türünün en önemli taraftarlarından da birisidir. Anderson, klasik geleneğin devamı olarak gördüğü Troçkizmi Batı Marksizmi'nden ayırdı (Anderson 1976: 96-101) ve Troçkizmi '*dünya çapında* bir sosyalizm anlayışı geliştirebilmiş tek görüş' olarak nitelendirdi (Anderson 1980: 156). Buna rağmen başka *NLR* editörleri (özellikle Tariq Ali, Robin Blackburn ve Quintin Hoare) 1970'li yıllarda Dördüncü Enternasyonal'in İngiltere seksiyonu olan Uluslararası Marksist Grup'un (IMG) önde gelen üyeleri iken, Anderson Troçkist hareketle kendi arasında eleştirel bir mesafe bulundurdu.

Troçki'nin temel hipotezlerini 'Sovyet toplumunun çözümlemesinin günümüze kadar hala aşılamamış çerçevesi' olarak görmesine rağmen (Anderson 1980: 117), bu hipotezlerin Stalinizmi, 'kapitalizmden sosyalizme geçişin genel yasalarının sadece bir "istisnası" ya da bu yasalardan bir "sapma" olarak' tanımlamasını eleştirdi. Aksine, 'Stalin önderliğindeki bürokratik iktidar yapılarının ve bürokratik seferberliğin, uluslararası düzlemde Troçki'nin tahmin ettiğinden çok daha dinamik ve çok daha genel olgular' olduklarını savundu (Anderson 1984 a: 125-26):

"Stalinizm... sadece bir aygıt değil, kıtlığın hakim olduğu geri kalmış bir çevrede (SSCB) politik iktidarı elinde tutabildiği gibi, aynı zamanda daha umutsuz ve daha geri kalmış olan bölgelerde (Çin, Vietnam) iktidarı elde etmek becerisini de gösterebilen bir *harekettir*." (Anderson 1984 a: 127)

Tarihle ilgili yazılarının ana temalarından biri olan Doğu ve Batı karşıtlığına paralel olarak, Anderson'a göre, gelişmiş kapitalizmin hakim olduğu burjuva demokrasilerinde klasik devrimci strateji uygun düşerken (Anderson 1976-7), Üçüncü Dünya'daki anti-kapitalist hareketlerde Stalinizm, istisna değil genel kural olarak ortaya çıkıyordu (örneğin, 1987'de Sader'de Brezilya İşçi Partisi'nin 'sekter işçiciliğe' yönelik eleştirisi Anderson'unkiyle benzerlikler taşımaktaydı).

Diğer *NLR* editörleri bu çözümlemeden dört dörtlük Deutscher'ci sonuçlar çıkardılar. Fred Halliday (1983), 1970'lerin sonunda ortaya çıkan İkinci Soğuk Savaş'ın, Deutscher'in 'Büyük Yarış' diye adlandırdığı 'kapitalizmle komünizm arasındaki sistemler arası çatışmanın' devamı olduğunu savundu. Bu savaşta, Batı Solu, tüm bürokratik çarpıklığına rağmen emek ile sermaye arasındaki global sınıf mücadelesinde dünya proletaryasını temsil eden Doğu Bloku'nun yanında yer almalıydı.

Glasnost ve *perestroyka* döneminde NATO ve Varşova Paktları arasındaki gerginliğin yumuşaması ile birlikte 'Isaac Deutscher, Leon Troçki ve Ernest Mandel'den (yazıldığı sırayla)' etkilendiğini yazan Tariq Ali, Gorbaçov'u, SSCB'de (halen başlamış bulunan) 'politik devrimin' faili olarak ilan etti. Sovyetler Birliği'nin kurtuluşu, 'bürokratik kastın ortadan kaldırılmasına' bağımlı olduğu için, bu 'yukarıdan devrim' dayatılmıştı (Ali 1988: ix, xiii). Stalinist devletleri global düzeyde ve Sovyet bürokrasisinin reformcu kanadını SSCB düzeyinde ilerici güçler olarak tanımlayan bu sonuçlar ile ortodoks Troçkist bürokratik işçi devletleri teorisi arasındaki ilişki ilerideki bölümlerde açıklığa kavuşacak. Şimdi, bu tür sonuçlara varmamak için bu teoriyi reddeden Troçkistlerin düşüncelerini ele alalım.

4

SAPMALAR

4.1

Max Shachtman ve Kötülük İmparatorluğu

'Hepimiz Amerikan Troçkist solundayız, 1940 bölünmesinin çocuklarıyız' diye yazmıştı gazi Tim Wolforth (1989: 45). Max Shachtman ve Amerikan Sosyalist İşçi Partisi'nin (SWP) (bkz. bölüm 2.1) diğer muhalif liderleri tarafından İşçi Partisi'nin (WP) kurulmasının gerçekten de uzun dönemli politik sonuçları olacaktı (Shachtman'cı hareketin tarihi için bkz. Fisk 1977). WP, 1948'e kadar biçimsel olarak Dördüncü Enternasyonal'e bağlı kalmasına rağmen, SSCB'nin yeni bir sınıflı toplum olduğu ve bürokratik kolektivizm düşüncesi, Shachtman ve yandaşlarının çoğunluğunu Troçkizm'den ve Marksist gelenekten çok uzağa sürüklüyordu.

'Bürokratik kolektivizm' tanımı, bunu ilk kez 1941'de kullan-

maya başlayan Shachtman tarafından değil, 1939'da Bruno Rizzi tarafından ortaya atılmıştı. Rizzi (1985: 54) 'SSCB'nin yeni bir toplumsal sınıf tarafından yönetilen yeni bir toplum' olduğunu, 'kolektif hale getirilmiş mülkiyetin aslında yeni ve üstün bir üretim sistemi geliştiren bu sınıfa ait' olduğunu söylemiştir. Üretim ilişkileri kapitalizm ve sosyalizmden farklıdır. Rizzi (1985: 80), gerçekte 'sömürünün bir köleci toplumda olduğu gibi sürdüğünü' söyler. 'Günümüz Rusyası'nın işçisi beslenmesi, konutlandırılması gereken ve yeniden üretimi sahibi için çok önemli olan büyükbaş hayvan' statüsüne indirgenmiş olarak 'bir kölenin özelliklerini sergiler'. Rizzi (1985: 60) aynı özelliklerin Nazi Almanyası'nda ve faşist İtalya'da da ortaya çıkmakta olduğunu gözlemler: 'Bu rejimlerde şekillenme sürecinde olan yeni bir yönetici sınıf, sermayenin devletin hizmetinde olduğunu ilan etmektedir' der.

1930-1940 hizip çatışmasında, önce Shachtman ile birlikte Troçki ve Cannon'a karşı tavır alan, fakat sonra tartışmalar sırasında Marksizm'den kopan James Burnham da 1941'de yayınlanan ünlü kitabı *The Managerial Revolution*'da (Yönetimsel Devrim) Rizzi'ninkine çok benzer bir yorum geliştirmiştir. Rizzi gibi Burnham'da kapitalizmde (en gelişkin ifadesini SSCB'de bulan) yerini yeni bir üretim tarzına, 'yöneticiler toplumuna' bırakma doğrultusunda, dünya ölçeğinde bir eğilim saptar, fakat Rizzi'den daha tutarlı bir şekilde, 'içinde bulunduğumuz dönemde sosyalizmin başarılması, hatta sosyalizme yaklaşılması mümkün değildir' sonucuna varır (1962: 53). Bu çözümleme Burnham'ın hızla sağa kaymasına ve 1940'ların sonlarından itibaren Sovyetler Birliği'ne karşı nükleer savaş taraftarlığı yapmasına olanak sağlar (Wald 1987:189-90).

1930'ların sonlarında ayakkabı satıcılığı yapan Rizzi ise Troçkist hareketin sadece kenarlarında bulunmuştur ve zaten Yahudi düşmanlığı konusunda Hitler ve Mussolini'ye verdiği destek de ('anti-kapitalist olduğumuz için anti-Yahudi...olmalıyız') O'nun asıl yerinin Avrupa faşizminin 'nasyonal devrimci' sol kanadı olduğunu göstermektedir. Gerçi bu durum, Rizzi'nin 1970'lerin sonlarında İtalyan Sosyalist Parti lideri Bettino Craxi tarafından istihdam edilmesini engellememiştir (bkz. Westoby 1985).

Burnham ve Rizzi'nin aksine, Shachtman (1962: 291), Rusya'daki bürokratik kolektivizmin bir 'çıkmaz sokağı' değil de geleceğin dalgasını temsil ettiği sonucuna karşı direnir. İlginçtir, bu konudaki ilk yazıları Troçki'nin Stalin rejimi hakkındaki çözümlemelerini büyük ölçüde olduğu gibi devralır, ancak bazı temel teorik sonuçları farklıdır. Shachtman, Troçki'nin, Stalinist Rusya'nın kapitalizmin bir türü değil, kapitalizm sonrası bir toplum olduğu görüşü ile uyuşur. Tüm üretim araçlarının ulusallaştırıldığı, ancak bunların yine de sermaye birikiminin dinamiğine tabi oldukları bir toplum anlamında da olsa devlet kapitalizmi mümkün değildir: 'Kapitalizmin normu sermayenin özel mülkiyetidir.' (Shachtman 1982: 279; Troçki 1970: 245-48).

Ancak, Shachtman, devletleştirmenin bir işçi devletinin varlığı için yeterli koşul olduğu konusunda Troçki'ye katılmaz. Aksine, 'proletaryanın mülkiyet ile, yani kolektifleştirilmiş mülkiyet ile ilişkisi, devlet ile, yani siyasi iktidar ile olan ilişkisinden ayrılmaz' der (1962: 41). Bu nedenle, 'Troçki'nin yazılarında tanımladığı şekilde proletaryanın politik mülksüzleştirilmesi, tam da işçilerin sınıf iktidarının yıkılması, işçi devletinin ortadan kalkması anlamına gelir' der (1962: 46). İşçi sınıfının siyasi iktidarı elinde bulundurmadığı (ki Troçki de bunu kabul eder) bir işçi devleti imkansız ve çelişkili bir kavramdır.

Ne var ki Shachtman, Troçki'nin çözümlemesindeki tutarsızlıkları ortaya koymakta gösterdiği başarıyı, daha yetkin bir teori oluşturmada tekrarlayamamıştır. Tarihsel materyalizm, üretim tarzlarının artık-değere el koyma biçimleri, üretim araçlarının denetimi ve sömürenler arasındaki ilişkiler ile tanımlanmasını ve bu tanımdan kesin yönelimler ('hareket yasaları') türetilebilmesini gerektirir (bkz. Callinicos 1987: bölüm 2).

Oysa, Shachtman'da bürokratik kolektivizmin böyle bir tanımı yoktur. Rizzi gibi Shachtman da SSCB'deki işçi sınıfını 'siyasi iktidardan ve dolayısıyla ekonomik iktidardan tümüyle yoksun modern köleler' olarak tanımlar (1962: 279). Bu iddia, özellikle Birinci Beş Yıllık Plan döneminde (1928-32) SSCB'de emeğin ne kadar büyük ölçüde hareketli olduğunu gözden kaçırır,

rejimin en baskıcı olduğu zamanda bile bir emek piyasasının varlığını kanıtlayan ipuçlarını görmezden gelir ve en yaygın oldukları dönemde bile Rus ekonomisinin ikincil bir özelliği olan çalışma kamplarının (Gulaglar) önemini abartır (örneğin bkz. Filtzer 1986).

Shacthman'ın SSCB'deki üretimin toplumsal öncelikleri hakkındaki görüşleri de aynı ölçüde yetersizdir: 'Stalinist devlette üretim bürokrasinin gereksinimlerini karşılamak amacıyla gerçekleştirilir ve arttırılır' (1962: 58). Troçki de benzer görüşler ileri sürmüştür, ancak Shachtman'ın bunlardan çıkardığı sonuç, bürokratik kolektivizmde sömürünün amacının (Marx'ın feodalizm için ileri sürdüğü biçimde) egemen sınıfın tüketimi olduğudur.

Bu iddia Sovyet milli gelirinde, sermaye malları üretimine ayrılan oranın yüksekliğini, yani ağır sanayiye ve askeri harcamalara verilen önemi açıklayamaz. Milli gelirdeki bu dağılım, rakip askeri güçlerden oluşan uluslararası devletler sisteminin bir parçası olmasından dolayı, SSCB'yi yönetenlerin üzerinde oluşan baskının sonucudur. Ama Shachtman'ın çözümlemesinde bu tür öğelerin yeri yoktur.

Bürokratik kolektivizm teorisinin - Tony Cliff'in 'sistemin ekonomik hareket yasalarını tanımlamıyor, içsel çelişkilerini açıklamıyor ve sınıf mücadelesinin mantığını saptamıyor' (1982: 99) şeklinde özetlediği zaafları, bu teoriye daha sonra önemli politik sonuçlar doğuracak olan belirsizlikleri yüklüyordu. Shachtman'ın, bir yandan SSCB'nin kapitalizmin çelişkilerinin yarattığı yeni tür bir sınıflı toplum olduğu yolundaki ısrarı, diğer yandan da bu çelişkilerin çözümlenmesi sonucu bürokratik kolektivizmden üstün bir sosyalizmin gerçekleşebileceğini savunması şaşırtıcı bir politik dönüşü mümkün kıldı.

1941 Kongresi'nde ifade edildiği biçimde, 'sosyalizm açısından bürokratik kolektivist devlet gerici bir toplumsal düzendir, ancak kapitalist dünyaya kıyasla tarihsel olarak daha ileri bir konumdadır' (alıntı Cliff 1982: 87) saptamasına uygun olarak İşçi Partisi (WP) bir savaş durumunda SSCB'nin koşullu olarak savunulması politikasına sadık kaldı. Ancak, 1941 Haziran'ında Almanya'nın

Rusya'yı işgal etmesinden sonra WP, Rusya'nın artık Batı emperyalizminin bir 'kölesi' (vasalı) olması nedeniyle Lenin'in Birinci Dünya Savaşı'ndaki tavrına benzer bir 'devrimci-yenilgici' politika geliştirdi (Cliff 1982: 88-89). Böylesi bir tez Doğu Avrupa'da Shachtman'ın Stalinist 'karşı-devrimci devrim' olarak tanımladığı (1962: 109) gelişme karşısında tutunamazdı. Nitekim, 1947'ye gelindiğinde, Shachtman (1962: 87), Stalinizmin kapitalizmden daha ilerici olmadığını, üstelik 'proletaryanın rasyonal bir düzeye yükseltmeyi başaramadığı toplumların çöküş süreçlerinde görülen barbarlığın biçimlerinden biri' olduğunu savunuyordu.

'Barbarlık' terimi Marksist terminoloji içinde çok belirgin bir anlama sahiptir: Toplumsal gerileme biçimlerine, o ana kadar başarılmış olan üretkenliğin gelişme düzeyinin altına düşme durumlarına verilen addır. Bu nedenle Shachtman gibi (1962: 32), Stalinizme 'yeni barbarlık' tanımını yakıştırmak için, sosyalistlerin, bürokratik kolektivizme karşı kapitalizmden yana, yani tarihsel gelişmenin daha ileri biçiminden yana olmaları gerekiyordu.

Savaş sonrası yıllarının umutsuz beklentilerine uygun olarak 1949 yılında Bağımsız Sosyalist Birlik (ISL) adını alan Shachtman'cı grup, Amerikan işçi sınıfı hareketi içindeki politikasında bu mantığa uygun davrandı. Savaşın sonlarında Komünist Partisi de, işçi sınıfı hareketi içinde belli bir etkiye ulaşmıştı. Shachtman'a göre, sosyalizmin iki büyük düşmanı (kapitalizm ve Stalinizm) gözönüne alındığında '*işçi sınıfı ve onun hareketi içinde Stalinizm, daha büyük ve daha tehikeli düşmandır*', 'o işçi hareketinin *içinde* olan, fakat *ondan* olmayan, gerici, totaliter, anti-burjuva ve anti-proleter bir akımdır.' Bu akım ancak 'işçi sınıfını ezerek başarıya ulaşabilir' (1961: 304-306). Buna göre her militanın ilk ilgisini çeken akım olan 'Stalinist zehir'in 'yok edilmesi' sürecinde, ISL, 'kendi anlayışları doğrultusunda bir işçi sınıfı hareketini sürdürmeyi amaçlayan reformist bir önderliği, hareketi yok etmeyi amaçlayan Stalinist totaliter bir önderliğe tercih' etmelidir (Shachtman 1962: 308-309).

Stalinizmi bir barbarlık başlangıcı olarak tanımlayan bu çözümleme, 1940'lı yıllarda Batı Solu'nun bir kısmının içinde bu-

lunduğu ruh halini çok iyi yansıtır. Aralarında Max Eastman, Sydney Hook ve Edmund Wilson'un da bulunduğu, Troçkizme yakın olan bir dizi Amerikan aydını, daha 1930'ların sonlarında Stalinizme duydukları tepki sonucu sosyal demokrasiye doğru kaymaya başlamışlardı (Burnham ve Shachtman 1939).

Savaşın ilk yıllarındaki Nazi zaferlerinden de etkilenen bazı sürgün Alman Troçkistleri, genel sosyo ekonomik gerileme sürecinin bir parçası olarak 'çağdaş bir köleci devletin gelişmesini' gözlemlediler (IKD Yurtdışı Komitesi 1943). Totaliter rejimlerin çökmekte olan bir medeniyet karşısında zafere ulaşması *1984* romanının ana teması olduğu gibi (Orwell'In İspanyol İç Savaşı'ndaki deneyimleri, onu Marksizmin anti-Stalinist bir yorumuna yöneltmişti), Norman Mailer'ın ilk romanlarında da aynı tema gözlemlenebilir. Bu özellikle, *Barbary Shore*'da (Barbarlık Kıyısı) göze çarpar ve Mailer'ın Troçkizm'den etkilendiği kısa dönemin bir ürünüdür (bkz. Cannon'un bu roman hakkındaki yorumu 1973 b; 212-17).

Troçki, Amerikan SWP'si içindeki hizipler mücadelesinde de, kendi taraftarları arasında benzer görüşlerin politik sonuçlarını, yani SSCB'ye karşı Batı kapitalizminin desteklenmesine yol açan bir Stalin fobisi'ni farketmişti. SWP liderleri ile 1940 Haziran'ında yaptığı son toplantıda Troçki, onları Teamsters sendikası içindeki Roosevelt taraftarı 'ilericilere', 'pasif olarak kendilerini uyarlamakla' suçlamış ve Cannon'un itirazları karşısında 'Stalinistlerin işçi sınıfı hareketinin meşru bir parçası olduklarını ve diğer muhalif işçi bürokrasilerinden farklı olmadıklarını' ısrarla dayatmıştı (Troçki 1973 d: 280-282).

1940'lar sonlarında Stalin fobisini mantıksal sonuçlarına götürerek, Batı komünist partilerinin sadece bürokratik devrimler peşinde olduklarını savunan Shachtman oldu. Bu çözümlemenin sorunu, Troçki'nin de işaret ettiği gibi (örneğin 1974: 70-72), komünist partilerin Rus Devleti'ne olan bağımlılıklarından kurtularak sendika aygıtının denetimine dayalı kökler yaratabilme ve seçim stratejilerine yaslanarak sosyal demokrat partiler olarak gelişebilme eğilimlerini çok büyük ölçüde azımsıyor olmasıydı. Bu eğilim 1970'li yıllarda Avrupa Komünizmi'nin ortaya çıkması ile a-

çığa çıktı (Shachtman eleştirisi için bkz. Hallas 1971).

Bu tartışmanın politik etkileri 1940'lı yılların sonlarında Amerika'da çok daha vahim oldu. Shachtman'ın işçi sınıfı hareketinin içinde Stalinizmin 'yokedilmesi'ni savunması, tam da McCarthy döneminin resmi devlet politikasına, yani sendikaları komünistlerden ve taraftarlarından temizleme ve bu şekilde işçi sınıfının radikalizasyonunu ortadan kaldırma politikasına uygun düşüyordu (örneğin bkz. Davis 1986: bölüm 2).

Böylece 1946-47 yıllarında WP, Walter Reuther'in Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası'nın (United Auto Workers) yönetimini Komünist Partisi ile müttefiklerinin elinden alma mücadelesini destekledi. Bu mücadele yukarıda sözü edilen sürecin önemli bir parçasıydı (Fisk 1977: 22-24). Bu gelişme, Shachtman'cıların daha genel olarak, Doğu Bloku'na karşı Atlantik İttifakı'nı desteklemeleri sürecinin başlangıcı oldu.

1940'ların sonlarında, SSCB'nin yarattığı hayal kırıklığı ve Soğuk Savaş çığırtkanlığı, daha önceleri radikal olan birçok Batı aydınını Amerikan Hükümeti'nin kollarına itti. Bunun doğurduğu 'CIA sosyalizmi' olgusuna daha sonraları Lionel Trilling'in anımsadığı bir sahne örnek gösterilebilir: Amerikan Kültürel Özgürlük Komitesi'nin (American Committee for Cultural Freedom) bir toplantısında, Sosyalist Parti Başkanı Norman Thomas, CIA Başkanı Allen Dulles'a telefon ederek Komite'nin devam edebilmesi için para ister ve olumlu yanıt alır (Bloom 1986: 264).

Birçoğu New York Aydınları çevresinden gelen Shachtman'cılar, bu çevrenin 'liberal anti-komünizme' yönelmesinden büyük ölçüde etkilendiler (Bloom 1986: bölüm10 ve 11; Wald 1987: bölüm 6-9). ISL, 1958 yılında kendini feshedip Sosyalist Parti-Sosyal Demokrat Federasyon içine girdi; ancak bu adım Demokrat Parti'ye girmenin bir ara aşaması oldu. Demokrat Parti içinde Shachtman, Soğuk Savaş Sağcıları'nın önde gelen isimlerinden biri olarak, Amerika'nın Vietnam'a müdahalesini destekledi ve hatta 1972 başkanlık seçimlerinde Nixon'u destekleyenler arasında yer aldı.

Hal Draper'in öncülüğündeki bir azınlık bu gidişe karşı di-

renerek 1964 yılında Bağımsız Sosyalist Klüpleri (ISC) kurdu. Bu örgüt öğrenci hareketinden ve savaş aleyhtarı hareketten kazandığı yeni üyelerle büyüyerek 1969 yılında Uluslararası Sosyalistler (IS) adını aldı.

Ancak Uluslararası Sosyalistler, Wolforth'un ifadesi ile (1988 b: 44) Shachtman'ı 'Kötülük İmparatorluğunun orijinal teorisyeni' yapan bürokratik kolektivizm kavramının belirsizliklerinin olumsuz etkilerini hala taşıyorlardı. Hem Viet-Kong'a hem de Amerika ile müttefiklerine karşı demokratik bir alternatif olarak bir 'üçüncü kamp' arayışı, ISC'nin Vietnam Savaşı'na karşı etkili bir kampanya yürütmesini engelledi (Fisk 1977: 42-45).

1970'lerin ortalarından itibaren, Amerikan Solu'nun çoğunluğuyla birlikte, Uluslararası Sosyalistler de Sandinistalar gibi Üçüncü Dünya hareketlerini coşkuyla destekleyen ve bunları eleştirmekten büyük ölçüde sakınan bir tavır geliştirdiler. Oysa bu hareketlerin de Viet-Kong kadar bürokratik kolektivist devrimin ajanları oldukları kolaylıkla öne sürülebilirdi.

Bu gelişme sonucunda Uluslararası Sosyalistler, 1958 yılında, Shachtman'cı akımın bir başka örgütü olan İşçi İktidarı (Workers' Power) ve Amerikan SWP'sinin muhalif üyeleri ile biraraya gelerek Dayanışma (Solidarity) adlı yeni ve daha geniş tabanlı bir örgüt oluşturdular.

SSCB'nin ve benzer toplumların kapitalizm sonrası sınıflı toplumlar oldukları görüşü, Shachtman'cı hareketin dışında, Amerikan Solu'nun bazı bölümleri (örneğin Wright 1983) ve bizzat Doğu Bloku'ndaki muhalif Marksistler arasında da (özellikle bkz. Bahro 1978; Kagarlitskiy 1988) yaygınlık kazandı.

Shachtman ile taraftarlarının tarihçesi göstermiştir ki, yeni üretim tarzını kapsamlı olarak açıklayan bir teorinin yokluğunda, bürokratik kolektivizm kavramı, bu kavramı savunanların, sol arasında esmekte olan rüzgara kendilerini uyarlamalarının bir aracı olmuştur.

4.2

C.L.R James ve Kendiliğindenliğin Olumluluğu

Shachtman, ortodoks Troçkizm ile Ted Grant'ın deyimiyle (1989: 217-18) *'tam devletleştirmenin olduğu yerde nicelik niteliğe, kapitalizm zıddına dönüşür'* varsayımını paylaşıyordu. Fakat, 1920'lerdeki Sol Muhalefet döneminden beri, bu varsayımı sorgulayan ve SSCB ile kopyalarının yeni bir üretim tarzını değil, yaygın üretim tarzının bir çeşidini, yani devlet kapitalizmini temsil ettiklerini savunan Troçkistler de vardı. Adını başlıca liderleri C.L.R. James (J.R.Johnson) ile Raya Dunayevskaya'nın (Freddie Forest) takma adlarından alan Amerika'daki Johnson-Forest Grubu, bu görüşü savunuyordu. Grubun, Amerikan SWP'sinin 1950 Konferansı'na sunduğu bir belgede 'devlet mülkü ve tümden planlama proletaryanın sermayeye tamamen tabi kılınmasından başka birşey değildir' deniliyordu (James 1986 a: 51).

Johnson-Forest Grubu 1940'ta Shachtman'cılarla birlikte SWP'den ayrılmış bir gruptu. Ancak grup, WP'nin sağa kaymasına tepki göstererek 1947'de tekrar SWP'ye katılmış ve son olarak 1950'de, Dördüncü Enternasyonal'den tamamen kopmuştu. Bundan sonra, Detroit'te küçük fakat aktif bir işçi ve öğrenci grubu olarak varlığını sürdürdü. Başlangıçta adı *Haberleşme* (Correspondence) olan grup, ilk olarak 1955'te Raya Dunayevskaya'nın ayrılıp *Haberler ve Mektuplar* (News and Letters) adlı yayını çıkarmaya başlaması ile bir dizi bölünme yaşadı. Buna rağmen, 1960'ların en önemli hareketlerinden biri olarak, Vietnam Savaşı'nın sonunda Detroit otomobil fabrikalarının bazılarında önemli bir etkiye ulaşan Devrimci Siyah İşçiler Birliği'ni değişik bir biçimde, ama kökten etkilemeyi başarabildi (Georgakas 1986).

C.L.R. James, Troçkist harekete yöneltilen Avrupa-merkezli olma eleştirisine karşı gösterilebilecek en önemli örneklerden

birisidir. Gerçekten de, Troçki'nin görüşleri Sol Muhalefet'in ilk yıllarından itibaren gelişmiş kapitalist ülkelerin dışında, ilk olarak Çin'de (Wang 1980) destek bulmuştur. Vietnamlı Troçkistler, 1945 Eylül'ünde Komünist Partisi tarafından katledilmeden önce, Saygon'da yaygın destek kazanmışlardır. Troçkizm Hint Yarımadası'nda İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmış ve Sri Lanka politikasında önemli bir güç olmayı başarmıştır, ne var ki bu başarı olağandışı koşullarda gerçekleşmiş ve trajik bir sonla noktalanmıştır (Ervin 1988-9). Güney Afrika Troçkist hareketi, Britanya Devrimci Komünist Partisi'nin (RCP) başlıca önderlerinden bazılarını (Ted Grant, Millie Lee) yetiştirmiş ve önce Birlik Hareketi (Unity Movement), son zamanlarda da Kap Eylem Birliği (Cape Action League) yoluyla Batı Kap bölgesinin şehirlerinde kalıcı bir etkinlik sağlamıştır (Callinicos 1988: bölüm 4). Orta Doğu'da Troçkizm, Filistin Komünist Partisi'nin önderlerinden Jabra Nicola gibi yetenekli kadrolar kazanmayı başa bilmiştir (bkz. Mandel 1976 b:xii; Cliff 1987: 14).

James bütün bunları gölgede bırakabilecek ölçüde yetenekli bir kişiydi. Kriket oyuncusu, romancı, tarihçi, militan ve eleştirmen olarak yeteneklerinin çeşitliliği, etkileyici kişiliği ve konuşmasının büyüleyiciliğiyle, karşılaştığı herkesi kalıcı bir biçimde etkiliyebiliyordu (Buhle 1986; 1988). 1932 yılında Trinidad'tan İngiltere'ye geldikten sonra, James, kendisini Marksizme kazandıran iki kitaptan biri olan Troçki'nin *Rus Devrimi Tarihi*'ni okudu - diğer kitap Spengler'in *Batı'nın Gerileyişi* (Decline of the West) idi (James 1983: 270). James 1934'de Bağımsız İşçi Partisi'nin (Independent Labour Party) içinde çalışan Troçkist bir grup olan Marksist Grup'a (Marxist Group) katılarak kısa zamanda lider konumuna yükseldi ve İtalya'nın 1935'te Habeşistan'ı işgal etmesine karşı sürdürülen kampanyada önemli görevler üstlendi (Bornstein ve Richardson 1986 a:bölüm 6, 8-10).

Troçki, 'ulusal sorun karşısında Bolşevizmi tanımlayan, ezilen ulusları ve hatta bunların en geri kalmışlarını bile, politikanın sadece nesnesi değil, aynı zamanda öznesi olarak da görmesidir' der (1971 a: 203). Bu saptama James'ın çalışmalarının ana temalarından biri olan, özellikle Afrika'daki ve Amerika'daki Afrika kö-

kenli sömürge halkların kurtuluşlarıyla ilgilenmesinde kendini gösterir. Bu tavır, 1930'lu yıllarda, Pan-Afrikanizm'in temel kaynaklarından birisi olan Uluslararası Afrika Hizmet Bürosu'nda James'ın, George Padmore ile yaptığı çalışmada (James 1983: 268-70) ve Amerika'da yükselmesini bekledikleri siyah kurtuluş hareketine SWP'nin nasıl müdahale etmesi gerektiği konusunda Troçki ile yaptığı tartışmalarda anlatımını bulmuştur (Troçki 1972 c).

James'ın, siyahların sadece her türlü baskının kurbanları olarak değil, kendi kurtuluşlarının mimarları olarak da görülmeleri doğrultusunda yaptığı en büyük katkı, kuşkusuz ki ilk kez 1938'de yayınlanan *The Black Jacobins* (Siyah Jakobenler) adlı eseri olmuştur. James bu kitabında, Sainte Domingue'yi bir Fransız sömürgesi olmaktan çıkararak Haiti Cumhuriyeti'ni kuran büyük köle ayaklanmasını anlatır. Olayları Atlantik dünya ekonomisi ve Fransız Devrimi bağlamına oturtur, Karayipler ve Paris'teki halk hareketlerinin yükselişi ile alçalışı arasındaki ilişkiyi gösterir ve Toussaint Louverture ve Dessalines gibi büyük siyah önderleri, E.P.Thompson'un deyimiyle 'tarihin inanılmaz alçaltması'ndan kurtarır. Marksist tarih yazımının bir klasiği olan *The Black Jacobins*, Eric Willams'ın *Capitalism and Slavery* (Kapitalizm ve Kölecilik) gibi, bir dizi kitabın yazılmasında etkili olmuş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Thompson ile bazı İngiliz Marksistlerinin geliştirdiği 'aşağıdan tarih' anlayışına öncülük etmiştir. Bu kitap aynı zamanda, politik bir müdahale olarak, 'Franco'nun ağır toplarının gürültüsü, Stalin'in idam mangalarının takırtısı, netlik ve etki kazanmak için çabalayan devrimci hareketin yırtıcı ve keskin karmaşası içinde' yazılmış (James 1963: xi) ve özellikle Afrika'nın sömürge yönetiminden kurtuluşu mücadelesini yükseltmeyi hedeflemiştir (James 1983: 267-68).

James 1938'de SWP adına bir dizi konuşma yapmak üzere Amerika'ya gider ve 15 yıl orada kalır. James'ın kendisine özgü bir Marksizm yorumu geliştirmiş olduğu savı bu dönem çalışmalarından kaynaklanır. Johnson-Forest akımı içinde geliştirdiği teori, felsefi bir yöntemi, bir kapitalizm çözümlemesini ve bir devrimci örgüt anlayışını kapsar. James, *Notes on Dialectics* (Diyalektik Hakkında Notlar) adlı kitabını (aslen 1947 yılında He-

gel'in *Logic*'i [Mantık] hakkında taraftarlarına yazdığı bir dizi mektubu içerir) en önemli yapıtı olarak değerlendirir (1986 b: 165). Gerçekte, az bulunan parlak *özet* bölümü bir yana, kitap felsefi açıdan pek ilginç olmayıp, James'ın açıklamaya ve Dördüncü Endernasyonal içindeki tartışmalardan örneklerle somutlamaya çalıştığı uzun Hegel alıntılarıyla doludur. James'ın Hegel'den etkilendiği nokta, diyalektiğin başka Marksistler tarafından çok sık eleştirildiği bir yönüdür: gerçekliğin tüm cephelerinin bir bütün olarak görülmesi ve en yıkıcı olanlar da dahil olmak üzere, her olayın önlenemez bir biçimde nihai amaca giden sürecin bir parçası olarak anlaşılması (bkz. Callinicos 1983: bölüm1-3). Buna göre, James (1980: 65), taraftarlarına 'Stalinizm acı bir engeldir, ama onu sürecin bir parçası olarak görmek gerekir' diyebiliyordu. Hegel gibi James'a da tarih (1980: 97), bazen sonucu önceden belli olan nesnel bir teleoloji olarak görünüyordu ve bunun içinde 'sosyalizmin kaçınılmazlığı, diyalektik terimlere göre mantıksal düşüncenin zorunluluğu' idi.

Tarihin teleolojik yorumu, 1940'ların sonları gibi yenilgi dönemlerinde devrimcilere çekici gelmiştir, çünkü bu tür yorumlar nihai zaferin kaçınılmazlığını kanıtlar (Gramsci 1971: 336). Ancak James'ın Hegel'e başvurmasının ardında bundan daha farklı şeyler de bulunuyordu. James, Troçki'nin Stalinizmi uluslararası ölçekte işçi sınıfını kandıran ve ona ihanet eden geçici bir sapma olarak değerlendiren çözümlemesini çürütmeyi amaçlıyordu.

James'a göre Stalinizm 'işçi sınıfı hareketinin gerekli ve kaçınılmaz bir gelişme biçimi' idi. James, 'işçiler yanılmış, aldatılmış *değiller*...gelişmeleri için gerekli olan bir deneyimden geçiyorlar' diyordu (James 1980: 30). Stalinizmin toplumsal tabanı, devlet kapitalizmi çağında özel mülkiyeti korumaktan öte, işçi sınıfının desteğiyle özel mülkiyete son vermeyi amaçlayan küçük burjuvaziden oluşuyordu (James 1980: 182). 'Tekelci kapitalizmin işçi bürokrasisinin sosyal demokratlardan oluşması gibi, "dev devlet kapitalisti tröstler ve karteller döneminde" de işçi bürokrasisi Stalinistlerden oluşuyor' (James 1986 a: 6-7). Stalinist ihanet, Batı'daki özel kapitalizmin Rus bürokrasisi üzerindeki baskısından kaynaklanmıyordu; aksine bu ihanet Sovyetler

Birliği'nde devlet kapitalizminin kurulmasının (ki zaten bu dünya çapındaki bir eğilimin en aşırı ifadesiydi) bir sonucuydu. Devlet kapitalizmi sadece SSCB ile uydularına özgü bir olgu değil, hem Doğu'da hem de Batı'da dünya ekonomisinin genel bir özelliğiydi. Öyle ki, James, 'Stalinist bürokrasi, Amerikan (işçi) bürokrasisinin nihai ve mantıksal sonucuna ulaşmış şeklidir ve her ikisi de devlet kapitalizmi çağındaki kapitalist üretimin ürünleridir' diyordu (James 1986 a: 43).

James'ın çözümlemesinin temelinde şu inanç yatar: 'Yeni sosyalist üretim sistemini diğerlerinden ayıran, *üretim sürecinin içinde* emeğin tamamen yeni bir biçimde örgütlenmesidir; toplumun fabrikalardan, yani üretim ilişkilerinin merkezinden başlayarak yeniden örgütlenmesidir' (James 1986 a: 31). James'a göre, Troçki ile ortodoks taraftarlarının zayıf noktası, bu inanca sadık kalmayarak, mülkiyetin devletleştirilmesi gibi soyut bir kıstas kullanmaları ve böylece SSCB'de ve Batı'daki üretim süreçlerinin temel benzerliklerini gözden kaçırmalarıdır (James 1989: 127).

Bu eleştiri, James'ın Troçki'nin düşüncesine yönelttiği daha temel bir eleştirinin parçasıdır: 'Troçki...uluslararası sosyalizmin mücadelesine *hiç* katkıda bulunmamıştır. *Bütün* önemli konularda yanılmıştır' (James 1980: 137). James'ın Troçki'ye karşı olan bu küçümseyici tavrı ilk karşılaştıkları güne kadar uzanır. James, Meksika'da 1939 Nisan'ındaki karşılaşmalarını anımsarken (1986 b: 166), Troçki'nin (1974: 249-59) Dördüncü Enternasyonal'in sorunları hakkındaki en temel düşüncelerinden bazılarını 'pek de dikkatli dinlemediğini' itiraf eder. Zaten artık James, ilham kaynağı olarak 1917-23 dönemindeki yazılarını 'günümüz dünyasını anlayabilmek için en büyük teorik kaynak' olarak gördüğü Lenin'e bakmaktadır.

Ne var ki, James'ın gördüğü Lenin alışılmamış bir Lenin'di; bu Lenin'in *Devlet ve Devrim*'i her türden öncü partinin yadsınmasını öngören bir kitaptı (James 1980: 140-41). Devlet kapitalizmi çağında belirleyici eğilim, devrimci parti ile işçi sınıfı arasındaki ayrımın ortadan kalkmasıydı. James, özellikle 1940'ların sonlarında 6-7 milyon üyesi olduğunu iddia ettiği İtalyan Komü-

nist Partisi'ne hayranlıkla bakıyordu: İtalya'da daha şimdiden parti kitlenin ta kendisiydi. 'Bu anlamda (parti ile sınıf arasındaki) çelişki kalkmak üzeredir' diyordu (James 1980: 119). Devrimciler artık Bolşevik modeline uygun öncü partiler kurmaya çalışmamalıydılar. Aksine 'görevimiz örgütleri ortadan kaldırmaktır. Bugün görevimiz *kendiliğindenliği*, proletaryanın özgür yaratıcı eylemini, örneklemek, öğretmek, geliştirmek, ortaya çıkarmaktır' (James 1980: 117).

1956 Macar Devrimi'ni coşkuyla karşılayan James'a göre bu devrimin 'en büyük başarısı... işçi sınıfının politik bir partinin önderliği olmadan başarılı eylemlerde bulunamayacağı sanısını temelli olarak yıkmış olmasıdır' (James 1974: 10). Sömürüye karşı direnen işçilerin fabrikalardaki günlük mücadeleleri, örneğin İngiltere'deki işyeri temsilcileri hareketi (shop stewards movement), 'sosyalist toplumu ve sosyalizm için temel mücadeleyi oluştururlar; devrimciler bu mücadeleye önderlik etmeye çalışmaktan çok ona katılmalıdırlar' (James 1974: 113, 125).

Kapitalizmin ve onun içinde kendiliğinden işyeri isyanlarında ortaya çıkan 'doğmakta olan sosyalist toplum'un bu çözümlemesi, James'ın Hegelci yaklaşımını yansıtır, yani tarihsel süreç kaçınılmaz olarak ve en beklenmedik araçları kullanarak varolan düzeni yıkacaktır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, taraftarlarının tüm devrimci dürtülerini sistemli bir biçimde bastıran İtalyan Komünist Partisi'ne karşı James'ın duyduğu alışılmamış coşku belki de bu yolla açıklanabilir.

Yine aynı bağlamda, Kwame Nkrumah'yı 'yaşayan politikacıların en büyüklerinden biri' ve Afrika Devrimi'nin Lenin'i olarak tanımlaması ve Kenneth Kaunda'nın 'hümanizma'sını 'Marksizmin özgün anlayışları ve amaçları ile yakın uyum içinde' (Buhle 1988: 136-42) görmesi gibi 'vahim' hataları anlamak mümkün olabilir. James bütün bunlara rağmen, ölümüne değin Marksist geleneğe ve 'işçilerin kurtuluşunun kendi eserleri olacağı düşüncesi tam anlamıyla ve tümüyle gerçektir' (James 1974: 91) önerisine sadık kaldı.

Siyah milliyetçiliğin etkisi altında kalarak, siyahların kurtuluşunun ancak işçi sınıfından ayrı bir hareketin yaratılmasıyla

mümkün olabileceğini savunan birçok taraftarının bütün baskılarına karşı direnerek, beyaz işçilerin ırkçılığa karşı yürütülen mücadeleye kazanılmaları gerektiğini savundu (James ve Glaberman 1986). *Siyah Jakobenler*'in vurguladıkları, insan kurtuluşunun evrenselliği, son günlerine kadar James'ın düşüncesinin temelini oluşturdu.

4.3

Cornelius Castoriadis ve İradenin Zaferi

SSCB'yi devlet kapitalisti olarak tanımlaması, James'ın, Marx'ın sosyalizmi işçi sınıfının kendi kurtuluşu ile özdeşleştirmesi görüşünü tekrardan kurmasını olanaklı kıldı. Ancak James bunu Anton Pannekoek ve Hermann Gorter'in 'konsey komünizmi'ne benzer bir biçimde yapıyordu. Pannekoek ile Gorter, Komintern'in ilk yıllarında sosyalist devrimin Bolşevik modelini sorgulamışlar ve bunun yerine üretim noktasındaki sınıf mücadelesinden doğan işçi konseylerinin gelişmesine ağırlık veren bir görüşü savunmuşlardı.

Troçkist hareketin krizi karşısında, Fransa'da Cornelius Castoriadis ve *Socialisme ou Barbarie* (Ya sosyalizm ya barbarlık) grubu da benzer bir görüş geliştirdi. Castoriadis (uzun yıllar Paul Cardan ve Pierre Chaulieu takma adlarıyla tanındı), 1942 yılında Yunanistan Komünist Partisi'nden ayrılarak Troçkist harekete katıldı. Önce Alman sonra İngiliz işgali altındaki Atina'da üç tehlikeli yıl geçiren Castoriadis, savaşın sonunda Paris'e taşındı ve Dördüncü Enternasyonal'in Fransız seksiyonunda, Amerika'daki Johnson-Forest Grubu'na paralel olarak gelişen ve onunla temas halinde olan bir hizip içinde yer aldı [Castoriadis 1958'de Ja-

mes'ın *Facing Reality* (Gerçeği Görmek) adlı önemli çalışmasına katkıda bulundu]. Castoriadis, 1949'da Claude Lefort ile birlikte Dördüncü Enternasyonal'den ayrılarak *Socialisme ou Barbarie* isimli dergiyi yayınlamaya başladı. Bu derginin çevresinde oluşan grup, 1966 yılında dağılana kadar kendi büyüklüğünün çok ötesinde bir etki yaratmış ve üyeleri arasına daha sonraları Paris aydın çevrelerinde önemli rol oynayacak kişileri katmayı başarmıştı. Bunların arasında, Castoriadis ve Lefort'tan başka felsefeci Jean-François Lyotard sayılabilir (bkz. Curtis 1988).

James gibi Castoriadis de, Stalinizmin geri kalmış devrimci bir devlet üzerinde Batı kapitalizminin baskılarını yansıtan tarihsel bir kaza değil, kapitalizmin yeni bir aşaması olduğuna inanıyordu. İşçi aristokrasisinin ve orta sınıfların üzerinde yükselen bu komünist partiler 'burjuvaziye olduğu kadar proletaryaya da karşı olan bağımsız bir politik çizgi ve özerk bir strateji' izliyorlardı (Castoriadis 1988 a: I, 37). Castoriadis (1988 a: 1, 50), önceleri komünist partileri, Shachtman'a benzer bir biçimde 'kapitalizmin ve sosyalizmin ötesinde üçüncü bir tarihsel çözüm'ün, 'kitlelerin sınırsız ve düzenli biçimde sömürülmesine, politik olarak tamamen mülksüzleştirilmesine ve kültürün çöküşüne yol açan eşi görülmemiş çağdaş bir barbarlığın' aracıları olarak görüyordu. Ancak Castoriadis daha sonra (1988 a: I, 67-68), SSCB'nin ve diğer 'sosyalist ülkelerin' bir çeşit 'bürokratik kapitalist' oldukları sonucuna vardı: 'Sermaye ile devletin sürekli olarak içiçe geçerek birleşmesi', Batı'da geçerli olmakla birlikte, Doğu'da daha da ileri bir aşamaya erişmiş olan evrensel bir eğilimdi. Bu eğilim,

> "ulusal ve uluslararası düzeyde üretim güçlerinin yoğunlaşması, bu şekilde yoğunlaşan üretimin 'planlanması', dünya egemenliği, ekonomi ile devletin birleşmesi, ideolojinin devletleştirilmesi ve proletaryanın tamamen üretim aygıtındaki basit bir somun konumuna indirgenmesi"

gereksinmesinden doğuyordu. Bu 'toplumsal ve tarihsel gereksinme' Batı'da ve Doğu'da 'tek ve aynı' idi. Bu yoğunlaşma sürecinin sonucu 'tek bir devletin dünya çapında egemenliğinin'

zorla kurulması olacaktı (Castoriadis 1988 a: I, 186). 1950'lerin başlarında Castoriadis, kaçınılmaz olarak gördüğü Üçüncü Dünya Savaşı'nın hangi süper devletin tam egemenlik kuracağı sorusuna açıklık kazandıracağını düşünüyordu. Bu süreçte SSCB'nin önemli bir avantajı olduğuna da inanıyordu, çünkü 'orada üretim ilişkileri, sermayenin emek üzerindeki egemenliğinin en gelişkin biçimini ifade eden sömürü ilişkilerinden oluşuyor'du (Castoriadis 1988 a: I, 187). 1954 yılında Castoriadis, günün eğilimleri devam ettiği takdirde 'Rusya'daki üretimin Amerika'daki üretimi nispeten kısa bir süre içinde' aşacağını öngörüyordu (Castoriadis 1988 a: I, 265).

Castoriadis'in en somut ifadesini Stalinizm ile bulan, yeni sosyo-ekonomik çağa 'bürokratik kapitalizm' tanımlamasını uygulaması bir anlamda yanıltıcıydı. 'Özel mülkiyetin, piyasanın ve rekabetin ortadan kalkmasından sonra, kapitalizmin ekonomik yasalarının hala geçerli olabileceği izlenimini yaratıyor, ki bu saçmadır' diyerek (Castoriadis 1988 a: I, 9-10) devlet kapitalizmi teorisini reddediyordu. Buna karşılık 'bürokratik kapitalizm, kapitalizmin en temel yasalarının en aşırı gelişmesi durumunu ve böylece bu yasaların içsel olarak olumsuzlanmasını tanımlar' (Castoriadis 1988 a: I, 126) diyordu. Buna göre bürokratik kapitalizm, Marx'ın ifade ettiği biçimde kapitalist üretim tarzının hareket yasalarına uyması anlamında kapitalist değildi; aksine, 'Rus bürokratik ekonomisi kendini bu yasalardan kurtarmıştır ve kapitalizmi olumsuzlayan yeni bir bütün oluşturmaktadır' (Castoriadis 1988 a: I, 71), fakat bu yasaların, özellikle de sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi yasalarının işleyişinin sonucu olması açısından kapitalisttir. Castoriadis giderek, hem Doğu'daki hem de Batı'daki bürokratik kapitalizmi tarihsel gelişmenin yeni bir aşaması olarak görmeye başladı; ve bu aşamada kolektif irade (aslen bürokrasinin, ama aynı zamanda da işçi sınıfının iradesi) Marx'ın *Kapital*'de incelediği nesnel ekonomik süreçlerin yerini alıyordu.

Bu görüşün altında yatan iradeci (volontarist) toplumsal teoriyi Castoriadis'in bürokratik kapitalizm çözümlemesinin üç ayrı düzeyinde gözlemlemek mümkündür. Birincisi, Castoriadis, Ba-

tı'da devletin ekonomik büyümeyi sürdürmek amacıyla devamlı bir bilinçli müdahale politikası olduğunu giderek daha çok vurguluyordu (Castoriadis 1988 a: II, 234). 'Özel' kapitalizmin bürokratikleşmesini mümkün kılan Keynesci talep yönetme teknikleri, savaş sonrasında ekonomik yükselmeye yol açmıştı. Demek ki 'ekonomik aşırı üretim krizleri' kapitalist üretim tarzının içsel bir eğilimi olmaktan çok, 'kapitalizmin belli bir dönemine ait olan nispeten yüzeysel olgulardır' (Castoriadis 1988 a: II, 252). Tek başına ele alındığında, bu savın Anthony Crosland ve John Strachey gibi savaş sonrası sağ kanat sosyal demokratlarının savlarından farkı yoktur. Ancak Castoriadis, bürokratik kapitalizmin önceki aşamalardan daha az baskıcı veya akıldışı olduğuna inanmıyordu.

İkinci olarak, Castoriadis, savaş sonrası ekonomik yükselmenin, 'ister özel isterse bürokratik biçimi olsun, kapitalizmin temel çelişkisini, yani üretimin öznesinin nesne olarak kullanılmasını' aşmamış olduğunu savunuyordu (Castoriadis 1988 a: II, 41). Kapitalist sömürünün temel yönelimi, yönetim ve uygulama işlevlerini kesin olarak birbirinden ayırmak ve böylece emeği her türlü yaratıcılıktan uzaklaştırmak ve üretim sürecinin denetimini yöneticilerin elinde yoğunlaştırmaktır. Ancak bunun gerçekleştirilmesi mümkün değildir:

> "Resmi üretim yöntemlerindeki boşlukları dolduran, makinelerin hem beklenmedik hem de düzenli arızalarına karşı hazırlıklı bulanan, yönetimin yaptığı hataları telafi eden, işçi gruplarının resmi iş idarecilerinden bağımsız olarak kendiliklerinden yarattıkları iş örgütlenmesi olmadan, hiç bir çağdaş fabrika 24 saat işleyemez." (Castoriadis 1988 a: II, 68)

'*Üretim* amacı için ve...*mücadele* amacı için' fabrikalarda kendiliğinden yaratılan '*temel gruplarda*' kendini gösteren ve 'çağdaş üretimin gerçek öznesi' olan 'işçilerin *kolektifliği*' (Castoriadis 1988 a: II, 166, 167, 169), Castoriadis'in bürokratik kapitalizm çözümlemesinin üçüncü temasını oluşturur. Sosyalizm basitçe, işçilerin üretim noktasındaki direnişinin bilinçli ve örgütlü gelişmesidir; bu direniş işçileri Doğu'da egemen bürokrasi ile, Batı'da ise yöneticiler ve sendika bürokratları ile çelişkiye düşürür.

'Toplumun sosyalist olarak örgütlenmesinin *özü*, her şeyden önce üretimde *işçi yönetimidir*', bunun aldığı politik biçim işçi konseyleri hükümetidir, fakat bu, 'fabrikalardaki *tüm* ayrı yönetim aygıtlarının *kaldırılması* ve böylesi bir mekanizmanın işçilere devredilmesiyle oluşturulur.' (Castoriadis 1988 a: II, 95, 102).

Castoriadis'e göre, Rusya'da bürokratik egemenlik, Şubat ile Ekim Devrimi arasında işçilerin üretim üzerinde kazandığı denetimi Bolşeviklerin koruyamaması nedeniyle ortaya çıkmıştır (Castoriadis 1988 a: I, 97). Sermayeye karşı mücadelede 'devrimci örgütlenme' gerekli olmakla birlikte, bunun biçimi mümkün olduğunca işçi konseylerine yayılmış olan, merkezi olmayan (adem-i merkeziyetçi) demokrasi türüne benzemelidir (Castoriadis 1988 a: II, 213-14). Böyle olmadığı takdirde, 'işçi sınıfının kendi kurtuluşu için yarattığı örgütlerin sömürü sisteminin birer parçası' olmaları olgusu tekrarlanacaktır der Castoriadis (1988 a: II, 193).

Ortodoks Troçkistlerin aksine, Castoriadis'in bürokratik kapitalizm çözümlemesi, *Sosyalizm veya Barbarlık* grubunun - aynen İngiltere'deki *Socialist Review* (Sosyalist Dergi) grubunda (bkz. bölüm 5) ve ABD'deki Johnson-Forest akımında olduğu gibi - tabanı oluşturan ve resmi önderlerinden bağımsız olarak hareket eden işçilerin, fabrika düzeyinde giderek militanlaşmaya başladıklarını fark etmesini mümkün kıldı. Bu, 1945'ten sonra Batı'daki en önemli gelişmelerden biri olup, savaş sonrasının hızlı ekonomik yükselmenin sonunu da ilan eden toplumsal patlamaların (özellikle Mayıs-Haziran 1968 Fransa olayları) temelinde yatan olguydu.

Ne var ki, o günlere gelindiğinde, Castoriadis artık Marksizm'den kopmuştu. Bu kopuşun nedenini, düşüncesinin temelinde yatan çelişki oluşturuyordu. Eğer, iddia ettiği gibi 'sosyalizme doğru, işçilerin, üretimin kapitalist örgütlenmesine karşı mücadelesinden kaynaklanan özerk bir hareket' varsa (Castoriadis 1988 a: II, 199), o zaman, devlet müdahalesinin ekonomik krizleri ortadan kaldırdığı bir çağda bu mücadeleyi teşvik eden neydi? Marksist ekonomik teoriye yönelttiği eleştiri radikalleştikçe (Castoriadis 1988 a: II, 242-57), Castoriadis kapitalizmin 'toplumu tamamen bürokratikleştirmesi' eğilimini daha çok vurguluyor ve bu eğili-

min 'çelişkileri her yana yaymaya' yaradığını savunuyordu (Castoriadis 1988 a: II, 281, 282). Ancak Castoriadis'in de tespit ettiği gibi toplumsal hayatın bürokratikleşmesi, Batılı kitleler arasında ilgisizliğe ve özelleşmeye yol açtığına göre (Castoriadis 1988 a: II 226-27), aynı dönemde Marcuse'nin de öne sürdüğü gibi, işçi sınıfının kapitalizme entegre olduğu ve devrimci potansiyelini yitirdiği sonucuna varmak gerekmez mi?

Castoriadis bu açmazı, bürokratik kapitalizm anlayışının merkezinde yatan iradeciliği, kapitalizmin hareket yasalarının 'içsel olumsuzlanması' yoluyla radikalleştirerek çözdü. Sınıf mücadelesi, emek ile sermayenin eylemlerinin 'tarihsel bir *yaratışa*, olayların daha önceki durumunda hiç bir şekilde bulunmayan yeni örgütlenme, yeni mücadele ve yaşama biçimlerinin icadına yol açan' bir süreç olarak görülmeliydi (Castoriadis 1988 a: II, 264). Castoriadis bu görüşünü, ilk olarak 1964-65 yıllarında dizi halinde yayınlanan denemesinde yeni bir tarih felsefesinin temeli haline getirdi. Artık resmen terkettiği Marksizmi, determinist olması nedeniyle toplumsal değişimin gerçek dinamiklerini yanlış yorumlayan ve içsel tutarsızlıkları ile en ortodoks Marksistlerin bile yüzünü kızartan bir 'nesnel rasyonalizm' (Castoriadis 1987: 41) olarak mahkum ediyordu. Yine de, özellikle genç Marx ve Lukacs'ta, ortodoks Marksizme 'radikal bir şekilde ters düşen' gerçekten 'devrimci bir unsur'a işaret eden bazı 'önseziler' vardı ki, işte Castoriadis bunları geliştirmeyi amaçlıyordu (Castoriadis 1987: 57).

Castoriadis için tarih üretici güçlerin gelişmesine dayalı nesnel bir süreç değil, '*ex nihilo* yaradılıştan ibaret olan, hayal edilenin' sonucudur; öyle ki, değişim 'yeni bir davranış şeklinin *ortaya konulması*...yeni bir toplumsal düzenin *kurulması*...yeni bir nesnenin veya yeni bir biçimin *icat edilmesi*, kısacası...daha önce varolan duruma bakılarak çıkarsanması mümkün olmayan bir ortaya çıkış ve üretimdir' (Castoriadis 1987: 3, 44). Tarihsel süreçlerin altında yatan, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki diyalektik değil, kurumların toplumdan özerkleşme eğilimleri, bu kurumların hayal gücünün yeni bir müdahalesi sonucu parçalanmaları ve yerlerine geçenlerin de kaçınılmaz olarak yeni bir yabancılaşma süreci ile kaybolmalarından oluşan bir örgüydü.

Castoriadis (1988 a: I, 32), kendi Marksizm eleştirisinin mantığına uygun olarak, 1965-66 kışında *Sosyalizm veya barbarlık* Grubu'nun dağılma sürecini başlattı. Filozof ve toplumsal teorisyen olarak Castoriadis'in etkisi 1970 ve 1980'lerde arttı. Bunun nedeni, kısmen, savunduğu politik görüşlerin İkinci Soğuk Savaş dönemine uygun olması ve özellikle Paris'teki (bir önceki kuşağın New York aydınlarının yaptığı gibi) *yeni filozoflar*'ın (nouveaux philosophes) Marksizme karşı duydukları entelektüel tepkiye denk düşmesiydi. Rusya'yı bürokratik kapitalizmin en ileri biçimi olarak açıklayan daha önceki görüşlerine uygun olarak, Castoriadis (1988 b: 77), Gorbaçov reformlarını, temel amacı 'dış genişleme için güç birikimi, yani Rusya'nın dünyanın egemen gücü konumuna gelmesi' olan, daha uzun dönemli bir sürecin herhangi bir ara dönemi olarak yorumladı.

Ancak Castoriadis Washington'un yeni muhafazakarlarına son derece yakın olan bir politik çözümlemeden daha fazlasını sunuyordu. Özellikle, Habermas'ın (1987: 327-35) övgü ve eleştirisine konu olan *The Institutional Imagination of Society* (Toplumun Kurumsal Hayal Gücü) adlı kitabında, ilk olarak 1960'ların ortalarında söz konusu ettiği bir tarih felsefesini geliştirdi. Gerçekte, bilinçli olarak zor bir dille yazılmış olan bu kitap çağdaş toplumsal teorinin çok yaygın bir eğiliminin örneğidir: Bu eğilim Marx'ın felsefi antropolojisini tarihsel materyalizmden koparark, Marksizmi toplumsal yapıları devirmekte insanların tarih ötesi bir yeteneği olduğunu öne süren bir eylem teorisi haline getirir. Bu tür iradeci toplumsal teorinin daha kolay anlaşılır, hatta denebilir ki, daha ilginç biçimlerini Anthony Giddens (1981) ve Roberto Unger de (1987) geliştirmişlerdir.

Castoriadis'in teorisinin bizim açımızdan dikkat çeken yönü şudur: Teoriye ulaşırken Castoriadis'in tuttuğu yol, sosyalizmin işçi sınıfının kendi kurtuluşu olduğu anlayışına sadık kalabilmek için, Marx'ın tarih ve kapitalizm teorilerinin yadsınması gerektiğini (ve hatta belki de Batı burjuva demokrasilerinin kabullenilmesi gerektiği) gösterir gibidir. Bir sonraki bölümde bunun böyle olmadığını kanıtlamaya çalışacağız.

5

YENİ YÖNELİMLER

5.1

Tony Cliff ve Devlet Kapitalizmi Teorisi

Troçki'nin politik projesi, her şeyden önce, klasik Marksist geleneği devam ettirmeyi ve bu geleneğin, sosyalizmi işçi sınıfının kendi kurtuluşuyla açıklayan, özünü korumayı içeriyordu. Kitabın son iki bölümü, bu projenin olanaksız olduğunu iddia eder gibidir. Ortodoks Troçkizm, Troçki'nin eserlerini biçimsel olarak korumakla birlikte, işçi sınıfından başka güçlerin sosyalist devrimi gerçekleştirebileceklerini kabul etmekle bu eserlerin özünü yitirmiş oldu. Öte yandan Troçkist ortodoksluğu, özellikle SSCB, Çin ve Doğu Bloku'nun işçi devletleri olduğu düşüncesini reddedenler ise sonuçta, kısaca bakıldığında Marksizm'den kopma eğilimini sergilemişler, hatta bazıları Shacthman gibi öyle bir Stalin fobisine kapılmışlar ki, kendilerini Amerikan devletinin kollarına atmışlardır. Buradan çıkartılabilecek doğal sonuç,

Troçkizmin ve onunla birlikte Marksizmin kendisinin tükenmiş bir entelektüel gelenek olduğudur. Alasdair MacIntyre (1981: 243-44), etkileyici kitabı *After Virtue*'nun sonunda, Troçki'nin Eylül 1939'da yaptığı, eğer savaş sonrası devrim konusundaki tahminleri doğrulanmazsa Marksizmin kendisinin çürütülmüş olacağı konusundaki öngörüsünü anımsar (bkz. bölüm 2.2) ve şu sonucu çıkarır: 1945 sonrasının gelişmeleri 'Troçki'nin kendi temel varsayımları ışığında Sovyetler Birliği'nin sosyalist olmadığını kanıtladı ve insanlığın kurtuluşunu aydınlatacağı söylenen yolun, insanlığı karanlığa sürüklediğini gösterdi'.

Bu sonuç, Troçki'nin şu ikilemi öne sürmekte haklı olmuş olduğu varsayımına dayanır: Stalinist bürokrasi, ya geri kalmış bir işçi devletinin sırtındaki istikrarsız bir asalak yapılaşmadır, ya da emek ve sermaye arasındaki sınıf mücadelesini ortadan kaldıran yeni bir toplum biçiminin yönetici sınıfıdır. Ama ya seçenekler bu ikisinden ibaret değilse, ya SSCB ve benzerleri kapitalizmin farklı bir türüyseler? Bu düşüncenin bir önceki bölümde incelediğimiz çeşitleri, bu düşüncenin olasılıklarını çok fazla geliştiremediler. James'in devlet kapitalizmi teorisi genişletilmemişti, Castoriadis'in ortaya attığı bürokratik kapitalizm fikri ise kapitalist hareket yasalarının dışında bir toplumu öngördüğü için Burnham-Rizzi-Shachtman'ın bürokratik kolektivizm kavramına çok daha yakındı. Kökleri *Kapital*'e ve daha sonraki Marksist iktisatçıların eserlerine dayanan ve çok daha açımlanmış bir devlet kapitalizmi teorisini geliştiren kişi ise Tony Cliff oldu.

İngiliz yönetimi altındaki Filistin'de siyonist bir anne ve baba tarafından yetiştirilen Cliff, 1930'ların ortasında Troçkist oldu. 1946'da Filistin'i terketti ve İngiltere'ye yerleşerek RCP'nin önderliğine katıldı. Avrupa'ya gelmesinin en önemli nedenlerinden biri, hem Sovyetler Birliği'nin hem de diğer Doğu Bloku ülkelerinin yozlaşmış işçi devletleri olduğunu gösteren bir kitap yazarak, savaş sonrasında Troçkizmin içine düştüğü krizi atlatmasını sağlamaktı. Kitabı üzerinde altı ay çalıştıktan sonra Troçki'nin yanıldığı, SSCB'nin ve geri kalan Doğu Bloku ülkelerinin bürokratik devlet kapitalisti oldukları sonucuna vardı. İlk defa 1948'de RCP'nin bir iç yayınında savunulan bu çözümleme, Cliff'in ilk kez

1955'de yayınlanan *Rusya'da Devlet Kapitalizmi* adlı kitabının temelini oluşturur. Aynı çözümleme, 1950'de Cliff'in destekçilerinin Dördüncü Enternasyonal'den ihraç edilmelerinden sonra oluşturulan *Socialist Review* (Sosyalist Dergi) grubunun politik temelini oluşturdu (bkz. bölüm 2.2). Troçkizmin ortaya çıkan bu yorumu, 1960'da yayına başlayan *International Socialism* (Uluslararası Sosyalizm) dergisine atfen, Uluslararası Sosyalist Gelenek olarak tanındı. Kendilerini bu gelenekle özdeşleştiren grupların çoğunluğu Uluslararası Sosyalistler (International Socialists) adını kullanırlar; İngiliz grup ise 1977'den bu yana Sosyalist İşçi Partisi (SWP) adını kullanmaktadır (kendisinin ve Uluslararası Sosyalistler'in/SWP'nin gelişiminin bir dökümü için bkz. Cliff 1987).

Cliff'in devlet kapitalizmi teorisinin iki yanı vardır. Birincisi, Cliff, Troçki'nin devlet mülkiyetini bir işçi devleti ile eş tutan görüşü üzerinde yoğunlaşarak, Troçki'nin bu çözümlemesinin hatalı olduğunu göstermeye çalışır:

> "Üretim ilişkilerinden soyutlanmış bir biçimde, sadece mülkiyet biçiminden (ister özel, ister kurumsal isterse devlt mülkiyeti olsun) toplumsal bir sistemin sınıf yapısını tanımlamak olanaksızdır. Böylesi bir tanımlama için, insanlar ile üretim süreci arasındaki ilişkileri, emekçiler ile üretim araçları arasındaki ilişkileri bilmek gerekir...Marx'ın dediği gibi, 'bağımsız bir ilişki, ayrı bir kategori (soyut ve sonsuz bir düşünce) olarak mülkiyetin tanımını yapmaya çalışmak sadece metafiziğin ya da hukuğun bir yanılsamasıdır'." (Cliff 1948: 7)

Cliff, SSCB'de 'insanlar arasındaki ilişkinin ve üretimin denetiminin' işçilerin, politik haklar şöyle dursun, en temel örgütlenme haklarının bile yok sayılması üzerine kurulduğunu göstermek için ayrıntılı ampirik kanıtlar sundu. Bu denetim, tüketimin üretim karşısında sistemli olarak ikincil konuma indirilmesi ve yaygın sosyo-ekonomik eşitsizliklerin bir parçası olarak, fabrikalarda kurulan diktatörce yönetim biçimleri aracılığıyla uygulanıyordu (Cliff 1988: bölüm 1). Rus toplumunun bu özellikleri, yozlaşmış dense bile, SSCB'yi bir işçi devleti olarak tanımlamayı olanaksız hale getirir.

Bu tartışma, Marksist anlamda, yani doğrudan üreticilerin üretici güçlerin denetiminden sömürücü bir azınlık tarafından uzak tutulduğu anlamında, SSCB'nin bir sınıflı toplum olduğunu kanıtlıyordu. Ama ne tür bir sınıflı toplum? Johnson-Forest akımı sadece 'üretim sürecinin kendisinde bir hiyerarşi' bulunması nedeniyle SSCB'de devlet kapitalizmi olduğunu ileri sürüyordu (James 1986 a: 37). Bu sav, James'in dediği gibi (1986 a: 31), 'fabrika'nın 'üretim ilişkilerinin merkezi' olduğu temeline dayanıyordu. Ancak bu açıklama kapitalizmin çok dar bir tanımını içeriyordu.

Marx'ın kendisi (1973: 449) 'birden fazla sermaye' ile 'ferdi sermayeden farklılaşan genel sermaye' çözümlemeleri arasında bir ayırım yapar. 'Genel sermaye', her şeyden önce, yaşamlarını idame ettirebilmek için işgüçlerini satmak zorunda kalan işçilerden artı-değerin elde edilmesine olanak sağlayan ve *Kapital* Bölüm 1'de incelenen, emek süreci üstündeki kapitalist kontrolün, maddi üretim sürecinin çözümlemesine ilişkindir. Ama, 'sermaye sadece birden fazla sermaye biçiminde varolur ve varolabilir' (Marx 1973: 414). Kapitalist ekonomi, kaçınılmaz olarak birbirleriyle rekabet eden firmalar arasında bölünmüştür. Bu rekabet süreci kapitalist üretim tarzının ikincil bir özelliği değildir. Aksine, 'tek tek sermayelerin birbirleri üzerindeki etkisi, tam da, herbirini sermaye olarak davranmak zorunda bırakmasıdır' (Marx 1973: 657). Rekabet, özellikle üretkenliği ve üretimi arttıracak biçimde artı-değerin yeniden-yatırıma dönüşmesini, sermayenin birikimini, zorunlu hale getirir. Birikim süreci de, kapitalist üretim tarzının esas eğilimlerinin (yani sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması eğilimlerinin ve *Kapital* bölüm 3'ün ana teması olan kriz teorisinin temelini oluşturan kar oranlarının düşme eğiliminin) temelini teşkil eder. (Yukarıda ana hatları belirtilen *Kapital* yorumun en geniş hali Ukraynalı Troçkist Roman Rosdolsky'nin başyapıtında sunulmuştur (1977); ayrıca bkz. Callinicos 1982 a bölüm 3).

Bu şekilde, Marx'ın kapitalizm çözümlemesi sömürülenlerle sömürücüler arasındaki ilişkileri kapsadığı gibi, aynı zamanda sömürücüler arasındaki ilişkileri de kapsayan bir teoriyi içerir. Bu nedenledir ki, hem Troçki ve ortodoks yandaşları hem de

Burnham, Shachtman ve Castoriadis ekonominin tamamen devletleştirilmesinin, ekonomiyi kapitalizmin kanunlarından bağımsız hale getireceği konusunda ısrarlıydılar. Devlet denetimi altındaki bir ekonomi, piyasanın bastırıldığı ve böylece her bir üretim birimini '*sermaye olarak* davranmak' zorunda bırakan rekabetin ortadan kaldırıldığı bir ekonomi idi.

Cliff'in bu soruna getirdiği çözüm basitti. Sovyet ekonomisi dünyanın geri kalanından izole edilmiş olarak ele alınırsa, 'Rusya, tek bir merkezden yönetilen tek bir fabrika gibi' değerlendirilebilirdi (Cliff 1988: 221). SSCB'de 'birden fazla sermaye' ortadan kaldırılmıştı. Fakat gerçekte Rusya uluslararası sistemin bir parçasıydı ve bu sistem içindeki rekabetin baskılarına tabiydi. Bu baskılar temelde SSCB ile Batı kapitalizmi arasındaki askeri sürtüşmeler (iki dünya savaşı arasındaki yıllarda aslen İngiltere ve Almanya ile, savaş sonrasında ise ABD ve müttefikleri ile) biçiminde kendini göstermekle birlikte, etkileri piyasa kaynaklı baskılarla aynıydı. Askeri rekabet SSCB bürokrasisini ağır sanayi ve silah sektörüne öncelik vermeye zorluyordu. Bu, Cliff'e göre, tüketimin üretim karşısında ikincil konuma indirgendiği bir tür sermaye birikimiydi. Birinci Beş Yıllık Plan dönemi (1928-32) Lenin'in 'bürokratik deformasyonları olan işçi devleti' diye adlandırdığı yapının devlet kapitalizmine geçişinde dönüm noktasıydı. Batı'dan gelen askeri tehdide karşılık verebilmek için gerekli sanayinin temelini kurmayı üstlenen,

> "sermaye birikimini herşeyden önemli gören ve kendisi sermayenin kişiselleşmiş biçimi haline gelmiş olan bürokrasi, işçilerin üretim üzerindeki en küçük denetiminden kurtulmalı, gönüllü katılımın yerine zoru ikame etmeli, işçi sınıfını atomize etmeli ve toplumsal-siyasal yaşamın tümüne totaliter bir biçim vermeliydi." (Cliff 1988: 165)

1930'ların dehşeti, İngiltere'de iki yüzyıl sürmüş olan 'ilkel sermaye birikimi' sürecinin aşırı yoğunlaştırılmış bir biçimde SSCB'de on yıla sığdırılmış olmasının bir yansımasıdır.

Kapitalist dünya sistemini temel referans noktası olarak ele alması açısından, Cliff'in Stalinizm çözümlemesi Troçki'nin sü-

rekli devrim teorisini izler: 'Rusya'ya uluslararası ekonominin bir parçası olarak bakıldığında kapitalizmin temel özellikleri görülür: "toplumsal işbölümündeki anarşi ve işyerindeki despotizm birbirlerinin ortak koşuludur." (Cliff 1988: 221-2).' Cliff, uluslararası rekabetin etkisinin, SSCB'de devlet kapitalizminin var olabilmesi için gerekli önkoşul olduğunu öne sürerek James'in teorisinin temel yanılgısından kurtulmuş oluyordu. James, devlet kapitalizmini tamamen 'üretim sürecinin içine' yerleştirmişti. Bunun sonucu olarak da Sovyet bürokrasisinin neden 'işyerinde despotizm' uyguladığını açıklayamamıştı. Böylece bu çözümlemede kapitalizm, işyeri içinde işçilerle yönetim arasındaki bir çatışmaya indirgenmiş oluyordu.

Castoriadis'in 'bürokratik kapitalizm' teorisi, James'in teorisinde olduğu gibi, kapitalist üretim ilişkilerini sadece üretim süreci içindeki sınıf çatışmasına indirgeyen teorilerde üstü kapalı bir biçimde bulunan volontarizmi açığa çıkarıyordu (Alman 'sermaye-mantık' ekolü bu yaklaşımın bir başka örneğidir: bkz. Callinicos 1982 a: bölüm 6). Bunun tersine Cliff'in teorisi, Stalinist rejimi global çerçevedeki, askeri rekabetin hüküm sürdüğü uluslararası devletler sistemi içindeki yerine oturtarak, sermaye birikiminin dinamiğinde, işçi sınıfının SSCB'de hükümranlık altına alınmasını açıklayabiliyordu.

Cliff'in teorisi, Marx ve Troçki'den başka hangi Marksistlerden kaynaklanır? Anderson (1984 a: 125) sosyal demokrat teorisyen Karl Kautsky'yi 'devlet kapitalizminin babası' olarak adlandırır. Gerçekte, Cliff ile Karl Kautsky'nin teorilerinde 'devlet kapitalizmi' terimini kullanmanın dışında bir ortaklık yoktur. Kautsky, Ekim Devrimi sosyalizme hazır olmayan geri kalmış bir ülkede gerçekleştiği ve parlamenter demokrasiden kopulduğu için, 1917 sonrası Bolşevik rejimini 'devlet kapitalizmi' olarak adlandırmıştır (Salvadori 1979: bölüm VIII, IX). Bu nedenler SSCB'nin kapsamlı bir çözümlemesinden çok, Kautsky'nin evrimci tarih teorisini ve reformist politik stratejisini yansıtır.

Cliff ise aksine, Ekim Devrimi'ni sosyalist bir devrim olarak görür ve bürokratik karşı-devrimin tarihini 1920'lerin sonu olarak

saptar. Cliff'in teorisi, Buharin'in I. Dünya Savaşı sırasındaki ve sonrasındaki yazılarıyla bir akrabalığa sahiptir ve bir ölçüde bu yazılardan etkilenmiştir. Buharin daha 1915'te (1982: 17), sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi eğilimlerinin (bunların sonucunu, yani banka ve sanayi sermayelerinin birleşmesini, Hilferding 'finans kapital' olarak adlandırır) devlet sermayesi ile özel sermayenin birbirine geçmesine ve bunun da her bir gelişmiş kapitalist 'ulusal sistemin' bir 'devlet kapitalist tekele' dönüşmesine yol açtığını yazmıştır. Aynı zamanda bu gelişmeyle birlikte 'rekabet mücadelesinde ağırlık merkezi dünya pazarına taşınmış ve ülke içindeki rekabet sönmüştür' (Buharin 1982: 18). Böylelikle rekabetin biçimi değişmeye yüz tutmuş ve devlet sermayeleri arasındaki askeri mücadele, pazardaki özel firmalar arasındaki mücadelenin yerini almış ve bu süreç I. Dünya Savaşı ile doruğuna varmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin Stalinist sanayileşmesi, bir işçi devletinin ekonomik açıdan pekiştirilmesi olarak değil, 1930'lardaki Büyük Bunalım ile hız kazanan ve on yılın sonunda savaşın çıkmasına yol açacak biçimde, militarize devlet kapitalizmine doğru genel bir yönelişin aşırı bir biçimi olarak görülebilir (Harman 1984: bölüm 2).

Devlet kapitalizmi teorisinin politik sonuçları nelerdi? Cliff (1948: 142), teorinin ilk biçimini, 'Stalinist Rusya'da sınıf mücadelesinin kendisini milyonların dev kendiliğinden patlamaları biçiminde ifade etmesi kaçınılmazdır' ve bu patlamalar 'muzaffer proletarya devriminin ilk perdesini oluşturacaktır' diyerek sonuçlandırdı ve bu perspektifi sonraki yıllarda Deutscher gibi, bürokrasinin kendisini reforme etmesini umanlara karşı savundu (örneğin Cliff 1982: 118-34, 166-91).

Bu teori Batı hakkında ne gibi sonuçlara varıyordu? Anderson (1984 a: 124), SSCB'yi 'sınıflı toplum' olarak tanımlamanın Batı kapitalizmiyle barışmayı kaçınılmaz olarak beraberinde getirdiğini, çünkü Batı'nın Doğu'da olmayan 'demokratik özgürlüklere' sahip olduğunu ve bu nedenle 'Doğu'ya oranla (totaliter olmadığı için) ehven-i-şer' olduğunu söyledi. Shachtman'ın Soğuk Savaş Demokrat'ı (ABD Demokrat Partisi anlamında) olarak en sonunda seçtiği yol, hem bürokratik kolektivizm hem de dev

let kapitalizmi teorilerinin politik gerçeğini ortaya koyuyordu: 'Bu yorumların mantığı... bunları savunanları (bireysel ve daha tutarsız istisnalar haricinde) her zaman, son tahlilde, sağa kaymaya iter' (Anderson 1984 a: 125). Ancak, Anderson'un mantığı ikna edici değildir. Troçki politik rejimlerindeki farklılık nedeniyle bir grup kapitalisti diğer bir gruba karşı desteklemeyi reddetmiştir. Ocak 1940'ta Fransa'nın düşüşünden sonra bile, parlamenter demokrasinin varlığının İngiltere'yi Alman faşizmine oranla ehven-i şer haline getirdiği tezini kabul etmemiş ve Nazilerin Avrupa'yı zor yoluyla yönetme çabalarından kaynaklanan çelişkilerin devrimci patlamaları tahrik edeceğini söylemiştir (Troçki 1973 d: 296-9).

Socialist Review (Sosyalist Dergi) grubu da, benzer biçimde, Soğuk Savaş sırasında ne Batı ne de Doğu Bloku'nu desteklemiş, bunun yerine 'Ne Washington, ne Moskova, Yaşasın Uluslararası Sosyalizm' sloganında özetlenen bir yaklaşımla umutlarını aşağıdan gelecek işçi sınıfı ayaklanmasına bağlamıştır. Böylece Doğu-Batı çelişkisini emperyalistler arası bir iç çatışma olarak değerlendirerek, Shachtman'ın Stalin düşmanlığından ziyade, ilk defa I. Dünya Savaşı sırasında Lenin'in ortaya attığı devrimci yenilgi kavramını tercih etmiştir.

Daha genel olarak, Cliff'in devlet kapitalizmi teorisi, Marx'ın temel olarak aldığı, işçi sınıfının kendi kurtuluşu düşüncesini yeniden sosyalizm kavramının merkezine oturtmayı mümkün kılmıştır. Eğer hem SSCB hem de Doğu Avrupa ülkeleri, Vietnam, Çin ve Küba deforme olmuş bir sosyalizmi değil, kapitalizmin bir türünü temsil ediyorlarsa, o zaman işçi sınıfının kendi eylemi olmadan sosyalizmin kurulması gibi bir sorun ortadan kalkıyordu. Böylece Lenin, Luxemburg ve Troçki gibi önderler tarafından yaratılan devrimci sosyalist geleneğin oldukça sadık bir biçimini savunmak da mümkün olabiliyordu. James ve Castoriadis tarafından geliştirilen volontarist devlet ve bürokratik kapitalizm teorileri, sosyalizmi kendiliğinden işyeri ayaklanmalarıyla özdeşleştirme ve böylece özellikle Lenin ve Troçki tarafından geliştirilmiş olan öncü parti teorisini ve onun strateji ve taktiklerini reddetme eğilimleri gösteriyordu.

Cliff'in devlet kapitalizmi teorisi ise, Lenin hakkındaki çalışmada ortaya konduğu gibi (Cliff 1975-79), klasik Marksist gelenekten böylesi bir kopma gereğini göstermiyordu. Ancak Cliff'in teorisinde de devrimci bir partinin kurulması için ortaya konan kararlılık, işçi sınıfı ayaklanmalarında kendiliğinden patlamaların temel ve yaratıcı rolüne Luxemburgvari tarzda önem verilmesiyle içiçe idi.

5.2

İlerici Problem Değişimi mi?

Lakatos 'verili bir olgu, ancak kendisiyle beraber bir başka yeni olgu açıklandığında bilimsel olarak açıklanmış kabul edilebilir' diye yazmıştı. Yeni olgular (novel facts) kehanetinde bulunan ve bu kehanetlerden hiç olmazsa bazıları olaylar tarafından kanıtlanan bir araştırma programı bilimler tarihinde 'ilerici problem değişimidir' (Lakatos 1978: I, 33-34). Ortodoks Troçkizm ise bunun tersine, 2. ve 3. bölümlerde gördüğümüz gibi, Troçki'nin Stalinizm çözümlemesini çürütülmekten korumak için, olguları açıklamaktan çok gizlemeye çalışan bir dizi savunmaya yönelik manevraya başvurarak 'yozlaşmış bir problem değişimini' ortaya koyar.

Troçkizmin Cliff tarafından geliştirilen biçimi aynı kıstasla sınandığında, bu ne dereceye kadar ayakta kalabilir? Bu soruyu cevaplandırabilmek için, Lakatos'un ilerici bir programın kehanette bulunması gerektiğini söylediği, yeni olguların Elie Zahar tarafından yapılan açıklamasını göz önüne almak gerekir. Einstein'ın modern fiziği dönüştürmesi tartışmaları temelinde Zahar, yeni bir olgunun teorinin formülasyonu sırasında henüz bilinmiyor olmasının şart olmadığını söyler. Daha ziyade: '*Olgu, eğer hipotezin kurulmasını yönlendiren soruna ait değilse, verili*

bir hipoteze göre 'yeni' (novel) olarak kabul edilir' (Zahar 1973 103). Böylece, eğer belirli bir bilimsel problemi çözmek için formüle edilen bir teori, daha önceden ortaya konmuş ve bu problemle bağlantısı olmayan bir olguyu da yan-sonuç olarak kanıtlıyorsa, bu teori başarılı bir şekilde yeni bir olgu kehanetinde bulunmuştur denilebilir.

Bu saptamalar savaş sonrası Troçkizmin sorunlarına da uygulanabilir. Çünkü Dördüncü Enternasyonal'in tek sorunu Doğu'da Stalinizmin gittikçe başarı kazanıyor olması değil, Batı'da da kapitalizmin gittikçe büyüyor olmasıydı. Sömürge Filistin açısından İngiltere'nin savaş sonrası durumunu inceleyen Cliff, (1987: 15) ortaya çıkan gerçekler karşısında şaşkınlığa uğrar:

> "İşçilerin yaşam standardı yüksekti. İlk defa bir işçi evini ziyaret ettiğimde (sıradan bir evdi sadece) bu işçiye işini sordum ve mühendis olduğunu öğrendim. İngilizcem çok iyi değildi ve onun üniversite mezunu bir mühendis olduğunu düşündüm. Oysa yarı-vasıflı bir metal işçisi olduğunu öğrendim [çevirmen notu: İngilizce 'engineer' kelimesi hem mühendis hem de metal işçisi anlamına gelir]. Büyük şaşkınlığa uğradım. Çocukların durumu 1930'lu yıllara oranla çok daha iyiydi. Bütün Avrupa'da sadece Dublin'de ayakkabısı olmayan çocuklar görmüştüm. Artık raşitik çocutlar yoktu. Bu, nihai krizin hemen köşede beklemekte olmadığını anlamama yardımcı oldu."

Cliff'in İngiliz Troçkist hareketine ilk önemli katkısı, Mandel'in savaş sonrası ekonomik yükselmenin varlığını inkar etme çabasına karşı 1947'de yazdığı bir eleştiridir (Cliff 1982: 24-37). Ancak 'nihai krizin hemen köşede beklemekte olmadığı' gerçeği, Cliff'in devlet kapitalizmi teorisinin formülasyonundaki 'sorun-durum' ile ilişkili değildi. Devlet kapitalizmi teorisinin 'sorun-durum'u, Cliff'in (1948: i), 'Rusya'nın yozlaşmış bir işçi devleti olarak tanımlanması ile Marksizmin temel öğeleri (sosyalist devrimin gerekli bir unsuru olarak kitlelerin bilinçli kendi eylemi) arasındaki bağdaştırılamaz çelişki' biçiminde ifade ettiği durumdu.

Buna rağmen, Cliff'in devlet kapitalizmi çözümlemesi, savaş sonrası ekonomik yükselmenin de bir açıklamasını içinde taşıyordu. Bu çözümleme, Doğu ile Batı arasındaki askeri rekabeti SSCB'deki sermaye birikimi dinamiğini harekete geçiren temel güç olarak görür. Soğuk Savaş'ın tırmanması, özellikle iki süper gücün, barış dönemindeki silahlanma harcamalarını önceden tahmin edilemeyecek ölçüde arttırdı. 1962'deki askeri harcamalar, dünyadaki gayrisafi yatırımın yaklaşık yarısını oluşturuyordu (Kidron 1970: 49).

Marksist ekonomik teori açısından silah üretimi kendine has özellikler taşır. Silah üretimi ne yeni üretim araçları yaratır (sektör I), ne de işçi sınıfının tüketimine katkıda bulunur (sektör II). Bu nedenle silah sektörünün ürünleri ne dolaylı ne de dolaysız yoldan üretim sürecine geri dönmez. Aynı, kapitalistlerin kendilerinin lüks mallar tüketmelerine benzer bir şekilde, silah üretimi de üretken olmayan bir tüketim biçimidir (sektör II b veya III). Cliff (1948: 121-2), kapitalistlere askerî yayılma yoluyla 'yeni sermaye elde etme ve yeni birikim olanakları kazanma' kapılarını açan silahları 'kapitalist sınıfın kolektif tüketimi' olarak adlandırır. Silah sektöründeki kâr oranı genel kâr oranının oluşmasına bir katkıda bulunmaz, çünkü sermayenin ve tüketim mallarının aksine, silahlar tekrardan üretim sürecine geri dönmezler.

Bunun çok önemli bir yan-ürünü ise, silah üretiminin aşağıdaki nedenlerden dolayı kapitalist ekonomiye istikrar kazandıran bir etkide bulunmasıdır: Birincisi, artı-değerin askeri yatırımlara aktarılması sermaye birikimi oranında düşme eğilimine yol açar ve bu nedenle organik kompozisyonun (üretim araçlarına yatırılan sermayenin işgücüne yatırılan sermayeye oranı) yükselmesi yavaşlar ve Marx'a göre sadece emek kâr yarattığından, genel kâr oranı da düşer. İkincisi, silah sektöründe sermayenin organik kompozisyonunun ortalamanın üzerinde olması, genel kâr oranında bir yükselmeye yol açmaz; üçüncüsü, silah üretimi, kullanılmayan üretim faktörlerini istihdam ederek ekonomideki talebi arttıracak ve üretim ile istihdam üzerinde Keynes'ci ekonominin beklentileri doğrultusunda sonuçlara yol açacaktır (bkz Harman 1984: 35-46).

Cliff, silah üretiminin istikrar sağlayıcı unsurlarından bazılarını kullanarak, Rus devlet kapitalizminin, piyasa ekonomilerinin klasik büyüme ve küçülme döngüsünü neden yaşamadığını açıkladı (Cliff 1948: 121-25, kitabın daha sonraki baskılarında bu bölüm önemli ölçüde kısaltıldı, örneğin bkz. Cliff 1988: 243-44). Bu çalışmadan çok sonradır ki, Cliff, bu istikrar unsurlarının Batı'daki uzun süreli ekonomik büyümenin açıklanmasında da kullanılabileceğini gördü. Cliff 1957'de yayınlanan açıklamasında, esas olarak yukarıda belirtilen üçüncü unsur (yani savaş sonrası silah üretiminin yüksek düzeyinin talebi arttırarak tam istihdamı sağlaması) üzerinde yoğunlaştı (Cliff 1982: 101-107).

Çok daha gelişkin bir 'sürekli silah ekonomisi' teorisi ise Cliff'in yakın arkadaşlarından Michael Kidron tarafından geliştirilmiştir (1970; 1974; 1989). Bu çalışma, kendisine odak noktası olarak silah üretiminin kâr oranlarının düşme eğilimini engellemesini almıştır ve bu bakımından da Cliff'in orijinal çalışmasına daha sadıktır. Ancak bu teorinin en titiz formülasyonu çok daha sonra Chris Harman tarafından ortaya kondu (1984).

Sürekli silah ekonomisi teorisi, Uluslararası Sosyalistler'in 1950 ve 1960'lardaki ekonomik yükselme gerçeğini kabullenebilmelerine yardımcı oldu ve onların ortodoks Troçkistlere özgü tepkilerden (Healy'nin felaket tellallığı veya Mandel'in savunma manevraları gibi) kaçınabilmelerini sağladı. Bu teori aynı zamanda, kapitalizmin sadece geçici bir istikrar döneminde olduğu öngörüsünde de bulunuyordu. Cliff (1948: 121-25), silahlanma harcamalarının ekonomik bunalımları, artı-değeri üretken yatırımlardan uzaklaştırarak, uzun dönemli bir durgunluk eğilimi yaratma pahasına önlediğini ileri sürdü. Diğer ülkelere oranla daha yüksek silahlanma harcamasına sahip olan ülkeler, kapitalist rekabet açısından kendilerini dezavantajlı bir konumda bulacaklar ve bu duruma sivil sanayi yatırımlarının genel bütçe içindeki paylarını arttırarak karşılık vereceklerdi. Böylece klasik döngünün çarkları tekrar işlemeye başlayacaktı (bkz. örneğin Cliff 1982: 106-107). O halde bu çözümlemeye göre, Batı Bloku içinde bir yanda ABD ve diğer yanda Japonya ve Batı Almanya arasında gittikçe artan rekabet, Atlantik ittifakı içindeki silah-

lanma yükünün eşitsiz dağılımının tahmin edilebilir sonuçlarından biriydi. Bunun sonucunda Amerika askeri harcamalarını düşürecek ve bu da kaçınılmaz olarak kâr oranlarının düşmesine ve 1974-75 ve 1979-82'de olduğu gibi global bunalımlara yol açacaktı (bkz. Harman 1984: 93-99).

Cliff'in devlet kapitalizmi teorisinin ve bu teorinin uzantısı olan sürekli silah ekonomisi teorisinin iki sonucu daha vardı. Birincisi, bu çözümlemeler Üçüncü Dünya'daki gelişmelerin anlaşılabilmesi için de bir temel oluşturdu. Kidron (1974: bölüm 6) ve Nigel Harris (1971), Lenin'in emperyalizm teorisinin belli unsurlarına, özellikle de sömürgelerin (bunların çoğu artık eski sömürgelerdi) gelişmiş ülkeler için pazar, hammadde kaynağı ve yatırım alanı olarak temel bir rol oynadıkları fikrine karşı çıktılar. Harris, 1930'larda büyük güçlerin otarşiye yönelmeleri ve savaş sonrası silahlanma ekonomisi yüzünden, dünya piyasasında ticaretin ve yatırımların bizzat gelişmiş ülkelerin kendi aralarında aktığını ayrıntılı bir şekilde göstermeye çalıştı. Üçüncü Dünya, bir bütün olarak, Batı metropolleri için gittikçe *azalan* bir ticari öneme sahipti.

Ekonomik ağırlığın merkezindeki bu kayma, Avrupa sömürge imparatorluklarının 1945'ten sonra nispeten daha barışçı bir şekilde çözülmelerine olanak sağladı; bu kayma aynı zamanda bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan ve ekonomik gelişme için çabalayan ve Batı'da yoğunlaşmış olan üretken kaynaklara ulaşma olanağından yoksun devletlerin geleceğinin de karanlık olduğuna işaret ediyordu. Kidron ve Harris, bu çözümlemeyi zaman zaman, Üçüncü Dünya'da herhangi bir gelişmenin olanaksız olduğu sonucuna kadar götürdüler, ancak bu saptama yeni sanayileşen ülkelerin ortaya çıkışıyla çürütüldü (bkz. Harris 1986 ve Callinicos 1987 b). Buna rağmen Kidron ve Harris'in, Lenin'in emperyalizm teorisini kısmen de olsa değiştirmeleri, 1950 ve sonrasında Batı solunda çok yandaş bulmuş bir inancın, kapitalizm için en büyük tehlikenin Üçüncü Dünya'daki ulusal bağımsızlık hareketlerinden geldiği inancının, sorgulanabilmesini sağladı. Bu inancın temelinde, Lenin'in işçi aristokrasisi teorisine dayanan, Batı işçi sınıfının sömürgeci sömürünün

meyvelerinden pay alıyor olması nedeniyle sistemle barışmış olduğu görüşü yatıyordu. Cliff (1982: 108-17), işçi aristokrasisi teorisinin bir eleştirisini yazdı. Cliff ve Kidron dünyadaki temel ayrımın, mücadelenin coğrafi konumundan bağımsız olarak, uluslararası işçi sınıfıyla uluslararası sermaye arasında olduğunu savundular. Buna bağlı olarak, Kidron, Batı'daki sosyalistlerin 'uluslararası sosyalizme yapabilecekleri en büyük hizmetin kendi ülkelerindeki ateşi körüklemek' olduğunu savundu (Kidron 1974: 164).

Büyük Üçüncü Dünya devrimleri - Çin, Vietnam, Küba - bu çözümlemenin neresine oturuyordu? Ortodoks Troçkistler bu devrimleri Troçki'nin sürekli devrim teorisinin doğrulanması olarak gördüler ve bu devrimlerin yeni fakat yozlaşmış işçi devletlerinin yaratılmasıyla sonuçlandığını iddia ettiler (bkz. bölüm 3.2). Cliff, sosyalizme işçi sınıfının kendi eylemi olmadan ulaşılabileceğini ima eden bu sonucu reddetti. Sürekli devrim teorisi, sömürgeci burjuvazinin, yabancı sermayeye bağımlı olması ve kendi işçi sınıfından korkması nedeniyle emperyalizme karşı bir hareketin öncülüğünü yapamayacağını ve bu nedenle proletaryanın hem burjuva-demokratik hem de proleter devrimin görevlerini üstleneceğini söyler (bkz. bölüm 1.1). Ama eğer işçi sınıfı da ulusal bağımsızlığın öncülüğünü üstlenmezse ne olacaktı?

Cliff, Üçüncü Dünya ülkelerindeki proletaryanın pasifliğini açıklayan çeşitli nedenleri şöyle sayıyordu: en önemlisi, geri kalmış ülkelerdeki proletarya politik hegemonya altında idi ve buralarda genellikle Stalinizm dolayımıyla, sınıf işbirlikçisi siyasetler egemendi. Bu pasifliğin sonucu ortaya çıkan politik boşluk, sömürge yönetiminin aşağılayıcı ve yoksullaştırıcı baskısı altında radikalleşmiş ve Stalin Rusyası'nın ulusal otarşi temelindeki sanayileşme başarısından etkilenmiş kent aydınları tarafından dolduruluyordu. Ulusal bağımsızlık hareketleri, genellikle Marksizm-Leninizm etiketi altında kent aydınlarının önderliği altında köylü savaşları olarak gerçekleşti ve koşulları uygun olan ülkeler yabancı sultasını kırabildiler. Ancak, bu yeni devrimci rejimler hiçbir anlamda işçi devletleri değil, orijinal Stalinist biçimi yeniden üreten yeni bürokratik devlet kapitalizmleriydi-

ler. Cliff, (1983) bu süreci 'sapmış sürekli devrim' (deflected permanent revolution) olarak adlandırdı: Troçki tarafından çözümlemesi yapılan toplumsal dinamikler, Marksist partiler öncülüğünde işçi sınıfı hareketleri bulunmadığı durumlarda, burjuva devriminin değişik bir biçimine yol açıyordu.

İkinci olarak, Cliff ve arkadaşlarının geliştirdiği çağdaş kapitalizm çözümlemesinin Batı işçi sınıfı açısından sonuçları nelerdi? Uzun süreli ekonomik yükselmenin önemli etkilerinden biri de 'reformizmin odak noktasında bir kayma' olması idi (bkz. örneğin Cliff ve Barker 1966; Barker 1973; Cliff 1982: 218-38). Tam istihdam, tek tek işyerlerinde hatta bölümlerde, işçilerin küçük ölçekli ücret mücadeleleri yoluyla hayat standartlarında ilerlemeler kaydetmelerine olanak sağlıyordu. Bunun sonucunda, parlamenter reform politikası güden sosyal demokrat ve komünist partiler işçiler için daha da önemsiz bir hale gelmişlerdi. İşçilerin asıl bağlılığı bu partilere değil, sendika tabanının isteklerine hemen karşılık veren, fabrikalardaki gerilla mücadelesinin etkin araçları haline gelen ve bu sayede ulusal düzeyde bir işçi-işveren pazarlığından bağımsız olarak tek tek üretim birimlerinde ücretlerin artmasını sağlayabilen gayriresmi işyeri örgütlenmelerine yönelikti (İngiltere'de işyeri temsilcileri hareketi (shop stewards) örneğinde olduğu gibi).

1950'lerin sonlarında birçok akademisyen ve yorumcu tarafından incelenen ve üzerine ağıtlar yakılan, refah içindeki işçinin politikaya duyduğu ilgisizlik sınıf mücadelesinin sonunu değil, mücadelenin farklı alanlara kaymış olmasını temsil ediyordu. 1960'ların ikinci yarısında dünya ekonomisinin yaşadığı ve gittikçe büyüyen sorunlar, egemen sınıfı işyeri temelinde süregiden bu 'kendi reformunu kendin yap' uygulamasına, örneğin ücretlerin dondurulması yoluyla bir son vermeye zorlayacaktı. Kapitalist saldırılarla karşı karşıya gelen militan ve kendine güvenli işçilerin eylemleri, ortada özellikle kitlesel reformist örgütlenmeler bulunmadığı için, büyük patlamalara yol açacaktı:

> "İlgisizlik ya da bireyselleşme kavramı statik değildir. Gelişmenin bir aşamasında - tek tek reformların yolunun daraldığı

ya da tıkandığı zaman, ilgisizlik kendi karşıtına, ani kitle eylemlerine dönüşebilir. Ancak bu yeni gelişme bir önceki dönemin içinden doğar: başlangıç ve son birleşir. Yıllar boyunca felç olduklarını sergilemiş olan geleneksel örgütlenmelere bağlılıklarını kaybeden işçiler, kendi başlarına aşırı, aniden patlak veren mücadelelere itilirler. (Cliff 1982: 234)

5.3
Yenilgi Yılları

1960'ların sonlarında ve1970'li yılların başındaki İngiltere bu perspektifi haklı çıkarır gibi göründü. İlk önce İşçi Partisi ve daha sonra Muhafazakar Parti hükümetleri tarafından dayatılan ücret siyasetleri, dağınık ücret militanlığını, gittikçe artan biçimde sendika hareketi ile devleti karşı karşıya getiren mücadeleler haline dönüştürdü. 1972'de kömür madencilerinin aşağıdan, sıradan işçilerin önderliğinde yürüttükleri grev, Heath hükümetini rezil eden bir zaferle sonuçlandı ve bunun hemen arkasından dok işçilerinin Grev ve Toplu Sözleşme Yasası'nı iptal ettiren başarısı geldi; 1974'ün başında madencilerin çıktıkları ikinci bir grev hükümeti düşürdü.

Bu politikleşmiş sanayi mücadelelerinin yaşandığı ortamda, 1968 hareketlerinde radikalleşmiş olan öğrencilerin de katılımıyla güçlenmiş bulunan Uluslararası Sosyalistler hızla çoğalarak Heath Hükümeti'nin düşüşü sırasında birçoğu militan fabrikalarda işyeri temsilcisi olan 3.000 üyeye sahip oldular. Bu yaşananlar sadece İngiltere'ye özgü değildi. 1968-76 arası, Ekim Devrimi'nin hemen ertesinde Avrupa'da yaşananlardan sonra sınıf mücadelesinin en yüksek düzeye ulaştığı yıllar oldu: Mayıs-Haziran 1968 Fransa Genel Grevi, 1969 İtalyan sıcak Ağustos'u,

1974-75 Portekiz Devrimi, Franko rejiminin devrilmesine neden olan İspanya grevleri... Avrupa'daki devrimci sol bu koşullar altında büyüdü ve kendisine işçi sınıfı içinde küçük, ama hatırı sayılır bir zemin oluşturdu. En büyük kazancı, İtalya'daki en etkili hareket olan Maocular elde ettiler. Örneğin bu ülkedeki üç devrimci sol örgütlenme, en güçlü dönemlerinde 30.000 üyeye sahiptiler ve herbiri bir günlük gazete yayınlıyordu. Bu boyutlarda olmamakla birlikte, Troçkist gruplar da, örneğin İngiltere'de Uluslararası Sosyalistler ve Dördüncü Enternasyonal'in Fransa ve İspanya seksiyonları güçlerini genişlettiler (1960'ların sonlarında yükselen dalganın ve bunun politik sonuçlarının genel bir dökümü için bkz. Harman 1988).

Devrimci sol, doğal olarak, bu sürecin devam edeceğini varsayıyordu: yükselen işçi mücadeleleri kitlesel devrimci partilerin kurulmasını mümkün kılacak ve bu partiler işçi hareketinin önderliği için sosyal demokrat ve komünist partilere meydan okuyabilecekti. Büyük ölçüde ayrı duran bir *Troçkizan* olan Perry Anderson bile 1974'te 'bürokratik engellerden bağımsız olan, kitlesel bir devrimci hareketin içinde teori ve pratiğin tekrar biraraya gelmesinin ilk işaretlerinin görünür' olduğunu yazıyordu. Bu beklentiler 1970'lerin ikinci yarısında asılsız çıktı. İşçi hareketinin gittikçe radikalleşmesi yerine, yeni kurulan ya da yeniden canlanan sosyal demokrat partiler kendilerini solun egemen gücü haline getirmeyi ve işçi sınıfı militanlığını potalarında eriterek parlamenter seçim politikalarına kanalize etmeyi başardılar - bu süreç Fransa'da François Mitterand'ın, İspanya'da Felipe Gonzalez'in, Yunanistan'da Andreas Papandreou'nun zaferlerine yol açtı (Birchall 1986).

İngiltere'de 1974-79 yıllarında, İşçi Partisi hükümeti ile Sendikalar Konfederasyonu arasında imzalanan Toplumsal Sözleşme sayesinde, Heath hükümetini düşüren işyeri militanlığı eritilebildi. Uluslararası Sosyalistler'in reformist kitle örgütlerinin yıpranması ile ilgili çözümlemeleri ve bu örgütlerin, işçi sınıfı yaşamının kurumsal çerçevesi olma konumlarının erozyonunu saptamaları haklıydı. Ancak bu çözümleme, ekonomik ve politik bir karışıklık döneminde belirleyici bir rol üstlenebilecek o-

lan sendikaların, en militan olanlarının bile, İşçi Partisi'ne duydukları ve geçmişten kalan bağlılığın önemini saptayamadı. 1970'lerin hemen başında dönüp geriye bakan Cliff (1987: 19) şöyle diyordu.:

> "Biz politik atmosferi işçilerin ne istemedikleri temelinde anladık. İşçiler bu ücret politikasını istemiyorlardı; bu Grev ve Toplu Sözleşme Yasası'nı istemiyorlardı; Muhafazakar Parti'yi istemiyorlardı. Ama olumlu anlamda işçilerin ne istedikleri konusunda düşüncelerimiz net değildi. 'Heath'e hayır' diye bağırdıklarında, İşçi Partisi'ne evet diyor olduklarını anlayamadık. Bu nedenle, bir İşçi Partisi hükümetinin etkisinin ne olabileceğini açıkça bilemiyorduk."

Geleneksel reformist partilerin 1970'lerin sonunda tekrar güç kazanmalarını, neo-liberal ekonomik politikaların yürürlüğe girmesi izledi. Bunlar ister Fransa'da Mitterand hükümeti, isterse İngiltere'de Thatcher hükümeti tarafından uygulansın, savaş sonrasında kazanılan birçok reformu ortadan kaldırdı. Politik ortamın gittikçe olumsuzlaşması, daha önceki düş kırıklıklarıyla da birleşince, Avrupa devrimci solu derin bir krize sürüklendi (Harman 1979; 1988: bölüm 16). Hareketin oldukça kaba Stalinist temelleri ve Mao'nun ölümünden sonra Çin'in politikalarındaki olağanüstü dönüşümler nedeniyle, krizden en çok etkilenenler Maocu örgütler oldu; fakat Troçkist örgütler de etkilendiler. Dördüncü Enternasyonal'in Fransa örgütü, Komünist Devrimciler Birliği (Ligue Communiste Revolutionnaire), en yetenekli önderlerinden biri olan Henri Weber'i Sosyalist Parti'ye kaptırdı (bkz. Weber 1988) ve üye sayısından, etkisinden ve iç uyumluluğundan çok şeyler yitirdi.

1970'lerin sonunda İngiltere'de Uluslararası Sosyalistler (1977'den sonra SWP) ağır bir kriz geçirdiler. Temel ayrılık noktalarının birincisi, Heath hükümetini düşüren mücadele dalgasının sona ermiş olup olmadığı ve ikincisi, baskının çeşitli biçimlerine (kadınlar, siyahlar, eşcinseller v.s. üzerindeki baskı) tepki olarak ortaya çıkan 'yeni toplumsal hareketlerin' işçi sınıfının sosyalizm mücadelesiyle nasıl ilişkilendirileceği idi. Zaman i-

çinde bu tartışmalarda uzlaşmaya varıldı ve Sosyalist İşçi Partisi (SWP) on yıllık Thatcher döneminden 4.000'in üzerinde, moralleri iyi durumda üye ile çıkmayı başardı. Diğer bazı Troçkist gruplar da, örneğin Fransa'da Lutte Ouvriere (İşçi Mücadelesi), bir gerileme yaşamadan bu dönemi atlatabildiler. Lutte Ouvriere 1945'ten sonra Dördüncü Enternasyonal'in ilk dönemki görüşüne (SSCB'nin işçi devleti, diğer Doğu Avrupa ülkelerinin ise burjuva devletleri oldukları) sadık kalan ciddi boyutlu tek örgüttü. Bu görüş öylesine bariz bir tutarsızlık taşır ki, Lutte Ouvriere teorik tartışmayı küçümseyen bir anlayış geliştirmiş ve pragmatik olarak ilgisini fabrikalarda taraftar grupları oluşturmaya yöneltmiştir.

1980'lerden nispeten iyi durumda çıkmayı başaran İngiliz SWP'si ve Lutte Ouvriere gibi örgütler, kendilerini bu dönemde 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarına kıyasla çok daha zor bir ortam içinde buldular. Gelişmiş ülkelerin çoğunun 1980'lerin başındaki ekonomik gerilemeyi atlatmaları ve uzun bir ekonomik büyüme dönemi içini girmeleri nedeniyle Batı işçi hareketi oldukça hareketsizdi. Solda, sosyal demokrasinin genellikle hayli sağcı türleri hakimdi. Soğuk Savaş'ın başlangıcındaki liberal anti komünizmden bu yana görülen, Marksizmin en keskin reddi entelektüel ortamı belirliyordu. Bu reddediş çoğu zaman sözde daha radikal olan 'post-Marksizm' ya da 'postmodernizm' biçimini alıyordu. Bu duruma Troçkistlerin tepkisi, 1980'lerin sadece bir ara dönem olduğunu; Batı kapitalizminin, temeli 1950 ve 1960'ların uzun ekonomik yükselişine kıyasla çok daha zayıf ve geçici olan bir istikrar dönemi içinde bulunduğunu ve ileride yeni ekonomik krizlerin ve toplumsal patlamaların olacağını söylemekti (bkz. örneğin Krivine ve Bensaid 1988; Harman 1988; Callinicos 1990).

Sosyalist hareket, 19. yüzyılın sonundan bu yana ve hatta belki de Blanqui'nin Louis Philippe Fransa'sında ütopik sosyalistlerin evrimciliğine karşı çıkmasından bu yana, reform yandaşları ile devrim yandaşları arasında, kapitalizmi barışçıl bir şekilde dönüştürebileceklerine inananlar ile işçi sınıfının burjuva devletini zor kullanarak devirmesi gerektiğini söyleyenler ara-

sında bir tartışma yaşamaktadır. Eduard Bernstein ve Rosa Luxemburg, bu iki zıt kutbun klasik ifadelerini sunmuşlardır. Ancak bu tartışma sık sık tekrarlanmıştır; örneğin, 1950'lerde Anthony Crosland'ın *The Future of Sosyalizm* (Sosyalizmin Geleceği) kitabı böylesi bir tartışmaya yol açmıştır.

Troçkizm, 1930'lardan bu yana devrimci savların en tutarlı savunucusu olmuştur. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Troçki'nin strateji ve taktik üzerine yazıları Marx, Lenin ve Luxemburg gibi kendinden önce gelen devrimci sosyalistlerin savlarını genişletmiş ve genelleştirmiştir. İkincisi, sosyalist olduklarını iddia eden, fakat içerde baskıcı ve uluslararası düzeyde tutucu olan rejimlerin ortaya çıkışı, hem bu rejimlerin çözümlemesi hem de yıkılabilmesi için gerekli stratejiyi içeren bir Marksizm formülasyonunu gerekli kıldı (devrimci sosyalizm, kapitalizmin olduğu kadar Stalinizmin de eleştirisini yapabildiği ölçüde ayakta kalabilecekti) ve bu eleştiriyi de yine Troçki başlattı. Yandaşlarına bıraktığı politik ve entelektüel miras, gördüğümüz gibi, sorunsuz olmaktan çok uzaktı.

Elinizdeki kitapta, Troçkizmin üç ana türünün bu mirasın ikilemlerine getirdikleri farklı çözümleri araştırmayı amaçladım. Bu çözümlerden şahsen en yeterli bulduğumu en sona bıraktım. Ancak, değişmeyen gerçek şu ki, reform ile devrim arasındaki diyalog devam ettiği sürece, Troçkizm işçi sınıfının kurtuluşunu, sınıfın aşağıdan kendi eyleminde görmesiyle klasik Marksist geleneğin devamı olma iddiasında haklı olacaktır. Kapitalizmin dönüştürülmesi hakkındaki büyük tartışmanın sona erdiğini ilan eden bir toplumsal kuramcı, aceleci bir düşüncesizlik yapmış olur.

KAYNAKÇA

Ali,T. (ed.) (1984). *The Stalinist Legacy*. Harmondsworth, Penguin.

Ali, T. (1987). *Street Fighting Years*. London, Collins.

Ali, T. (1988). *Revolution from Above*. London, Hutchinson.

Anderson, P. (1966). *Socialism and pseudo-empiricism. New Left Review*, 35, 2-42.

Anderson, P. (1974 a). *Passages from the Antiquity to Feudalism*. London, New Left Books.

Anderson, P. (1974 b). *Lineages of the Absolutist State*. London, New Left Books.

Anderson, P. (1976). *Considerations on Western Marxism*. London, New Left Books.

Anderson, P. (1976-7). The antinomies of Antonio Gramsci. *New Left Review*, 100, 5-78.

Anderson, P. (1980). *Arguments within English Marxism*. London, Verso.

Anderson, P. (1984 a). Trotsky's interpretation of Stalinism. In T. Ali (ed.), *The Stalinist Legacy*. Harmondsworth, Penguin, 118-28.

Anderson, P. (1984 b). Preface. In I. Deutscher, *Marxism, Wars and Revolutions*. London, Verso, i-xx.

Bahro, R. (1978). *The Alternative in Eastern Europe*. London, New Left Books.

Bambery, C. (1987). The politics of James P. Cannon. *International Socialism*, 36, 49-89.

Bambery, C. (1989). Not all in it together. *Socialist Worker Review*, 123, 18-21.

Barker, C. (1973). The British Labour Movement. *International Socialism*, 61, 40-48.

Barnes, J. (1980). Marxism and the class struggle today. In M.-A. Waters et al., *Proletarian Leadership in Power*. New York, Socialist Workers' Party, 16-31.

Barners, J. (1983). Their Trotsky and ours. *New International* (New York), 1:1, 9-89.

Beilharz, P. (1987). *Trotsky, Trotskyism and the Transition to Socialism*. Beckenham, Croom Helm.

Bensaid, D. (1988). The formative years of the Fourth International (1933-1938). *Notebooks for Study and Research* (Paris), 9,3-47.

Binns, P. and Haynes, M. (1980). New theories of Eastern European class societies, *International Socialism*, 2:7, 18-50.

Birchall, I. (1980). The autonomy of theory. *International Socialism*, 2:10, 51-91.

Birchall, I. (1986). *Bailing Out the System*. London, Bookmarks.

Bornstein, S. and Richardson, A. (1986 a). *Against the Stream*. London, Socialist Platform.

Bornstein, S. and Richardson. (1986 b). *War and the International*. London, Socialist Platform.

Bloom, A. (1986). *Prodigal Sons*. New York, Oxford University Press.

Buhle, P. (ed.). (1986). *C.L.R. James*, London, Allison and Busby.

Buhle, P. (1988). *C.L.R. James*, London, Verso.

Bukharin, N.I. (1982). *Selected Writings on the State and the Transition to Socialism*. Nottingham, Spokesman.

Burnham, J. (1940). Letter of resignation from the Workers Party. *Fourth International* (New York), 1:4, 106-7.

Burnham, J. (1962). *The Managerial Revolution*. Harmondsworth, Penguin.

Burnham, J. and Shachtman, M. (1939). Intellectuals in Retreat. *New International* (New York), V: 1, 3-22.

Callinicos, A. (1982 a). *Is there a Future for Marxism?* London, Macmillan.

Callinicos, A. (1982 b). Trotsky's theory of permanent revolution and its relevance to the Third World today. *International Socialism*, 2:16, 98-112.

Callinicos, A. (1983). *Marxism and Philosophy*. Oxford, Clarendon.

Callinicos, A. (1984).Their Trotskyism and ours. *International Socialism*, 2: 22, 117-42.

Callinicos, A. (1987 a). *Making History*. Cambridge, Polity.

Callinicos, A. (1987 b). Imperialism, capitalism and the State today. *International Socialism*, 2: 35, 71-115.

Callinicos, A. (1988). *South Africa between Reform and Revolution.* London, Bookmarks.

Callinicos, A. (1989). Bourgeois revolutions and historical materialism. *International Socialism*, London, 2: 43, 113-71.

Callinicos, A. (1990). *Against Postmodernism.* Cambridge, Polity.

Cannon, J.P. (1970). *Socialism on Trial.* New York, Pathfinder.

Cannon, J.P. (1972). *The Struggle for a Proletarian Party.* New York, Pathfinder.

Cannon, J.P. (1973 a). *Speeches to the Party.* New York, Pathfinder.

Cannon, J.P. (1973 b). *Notebook of an Agitator.* New York, Pathfinder.

Cannon, J.P. (1977). *The Struggle for Socialism in the 'American Century'.* New York, Pathfinder.

Castoriadis, C. (1987). *The Imaginary Institution of Society.* Cambridge, Polity.

Castoriadis, C. (1988 a). *Political and Social Writings*, 2 vols. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Castoriadis, C. (1988 b). The Gorbachev interlude. *New Politics* (New York), 1: 4 (NS), 60-79.

Ciliga, A. (1979). *The Russian Enigma.* London, Ink Links.

Claudin, F. (1975). *The Communist Movement.* Harmondsworth, Penguin.

Cliff, T. (1948). The Nature of Stalinist Russia. *RCP Internal Bulletin*, 1-142.

Cliff, T. (1975-9). *Lenin*, 4 vols. London, Pluto.

Cliff, T. (1982). *Neither Washington nor Moscow.* London, Bookmarks.

Cliff, T. (1983). *Deflected Permanent Revolution.* London, Bookmarks.

Cliff, T. (1987). Fifty-five years a revolutionary. *Socialist Worker Review*, 100, 14-19.

Cliff, T. (1988). *State Capitalism in Russia.* London, Bookmarks.

Cliff, T. (1989). *Trotsky*, 1:*Towards October.* London, Bookmarks.

Cliff, T. *et al.* (1971). *The Fourth International, Stalinism and the Origins of the International Socialists.* London, Pluto.

Cliff, T. and Barker, C. (1966). *Incomes Policy, Legislation and Shop Stewards.* London, International Socialism.

Curtis, D.A. (1988). Foreword. In C. Castoriadis, *Political and Social Writings.*

Minneapolis, University of Minnesota Press, I, vii-xxiii.

Davis, M. (1986). *Prisoners of the American Dream*. London, Verso.

Deutscher, I. (1949). *Stalin*. Oxford, Oxford University, Press.

Deutscher, I. (1967). *The Unfinished Revolution*. Oxford, Oxford University, Press.

Deutscher, I. (1970 a). *The Prophet Armed*. Oxford, Oxford University Press.

Deutscher, I. (1970 b). *The Prophet Unarmed*. Oxford, Oxford University Press.

Deutscher, I. (1970 c). *The Prophet Outcast*. Oxford, Oxford University Press.

Deutscher, I. (1984). *Marxism, Wars and Revolutions*. London, Verso.

Dobbs, F. (1972). *Teamster Rebellion*. New York, Pathfinder.

Draper, H. (1977). *Karl Marx's Theory of Revolution*, Vol. I. New York, Monthly Review.

Ervin, C.W. (1988-9). *Trotskyism in India*, I. *Revolutionary History*, 1: 4, 22-34.

Filtzer, D. (1986). *Soviet Workers and Stalinist Industrialization*. London, Pluto.

Fisk, M. (1977). *Socialism from Below in the United States*. Cleveland, Hera.

Fourth International (1948). The USSR and Stalinism. *Fourth International* (New York), 9: 4, 110-28.

Fourth International (1969 a). The class nature of Eastern Europe. In *Class, Party, and State and the Eastern European Revolution*. New York, Socialist Workers' Party, 53-5.

Fourth International (1969 b). The Yugoslav Revolution. In *Class, Party, and State and the Eastern European Revolution*. New York, Socialist Workers' Party, 56-61.

Frank, E.R. (1944). The European Revolution - its Prospects and Tasks. *Fourth International* (New York), 5: 12, 378-82.

Frank, P. (1969). The evolution of Eastern Europe. In *Class, Party, and State and the Eastern European Revolution*. New York, Socialist Workers' Party, 47-53.

Frank, P. (1979). *The Fourth International*. London, Ink Links.

Georgakas, D. (1986). Young Detroit radicals, 1955-1965. In P. Buhle (ed.), *C.L.R.James*, London, Allison and Busby, 185-94.

Germain, E. (1946). The first phase of the European Revolution. *Fourth International* (New York), 7: 8, 230-5.

Germain, E. (1974). What should be modified and what should be maintained

in the theses of the Second World Congress of the Fourth International on the question of Stalinism? In *International Secretariat Documents.* New York, Socialist Workers' Party, I, 16-24.

Giddens, A. (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism.* London, Macmillan.

Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*, London, Lawrance and Wishart.

Gramsci, A. (1977). *Selections from the Political Writings 1910-1920.* London, Lawrance and Wishart.

Grant, T. (1989). *The Unbroken Thread.* London, Fortress Books.

Groves, R. (1974). *The Balham Group.* London, Pluto.

Habermas, J. (1987). *The Philosophical Discourse of Modernity.* Cambridge, Polity.

Hallas, D. (1969). Building the Leadership. *International Socialism*, 40, 25-32.

Hallas, D. (1971). The Stalinist parties. In T. Cliff *et al.*, *The Fourth International, Stalinism and the Origins of the International Socialists.* London, Pluto, 65-75.

Hallas, D. (1972). Against the stream. *International Socialism*, 53, 30-39.

Hallas, D. (1973). Fourth International in decline. *International Socialism*, 60, 17-23.

Hallas, D. (1979). *Trotsky's Marxism.* London, Pluto.

Hallas, D. (1985). *The Comintern.* London, Bookmarks.

Hallas, D. (1988). Trotsky's heritage. *International Socialism*, 40, 53-64.

Halliday, F. (1983). *The Making of the Second Cold War*, London, Verso.

Hansen, J. (1969). The problem of Eastern Europe. In *Class, Party, and State and the Eastern European Revolution*, New York, Socialist Workers' Party, 20-35.

Harman C. (1978). Mandel's *Late Capitalism. International Socialism*, 2:1, 79-96.

Harman C. (1979). The crisis of the European revolutionary Left. *International Socialism*, 2: 4, 49-87.

Harman, C. (1983). *Class Struggles in Eastern Europe, 1945-83.* London, Pluto.

Harman, C. (1984). *Explaining the Crisis.* London, Bookmarks.

Harman, C. (1988). *The Fire Last Time.* London, Bookmarks.

Harris, N. (1971). Imperialism today. In N. Harris and J. Palmer (eds), *World Crisis*. London, Hutchinson, 67-117.

Hill, C. (1984). *The Experience of Defeat*. London, Faber.

Hodgson, G. (1975). *Trotsky and Fatalistic Marxism*. Nottingham, Spokesman.

Howe, I. (1982). *A Margin of Hope*. New York, Harcourt Brace Jovanovich.

IKD Committee Abroad (1943). The National Question - Three Theses. *Workers' International News*, 5:10, 9-11.

Jacoby, R. (1987). *The Last Intellectuals*. New York, Basic.

James, C.L.R. (1963). *The Black Jacobins*. New York, Vintage.

James, C.L.R. (1980). *Notes on Dialectics*. London, Allison and Busby.

James, C.L.R. (1983). Interview. in MARHO, *Visions of History*. Manchester, Manchester University Press, 265-77.

James, C.L.R. (1986 a). *State Capitalism and World Revolution*. Chicago, Charles H.Kerr.

James, C.L.R. (1986 b).Interview. In P.Buhle, ed., *C.L.R. James*, London, Allison and Busby, 164-7.

James, C.L.R. et al. (1974). *Facing Reality*. Detroit, Bewick.

James, C.L.R. and Glaberman, M. (1986). Letters. In P. Buhle (ed.), *C.L.R.James*. London, Allison and Busby, 153-63.

Kagarlitsky, B. (1988). *The Thinking Reed*. London, Verso.

Kidron, M. (1970). *Western Capitalism since the War*. Harmondsworth, Penguin.

Kidron, M. (1974). *Capitalism and Theory*. London, Pluto.

Kidron, M. (1989). *A Permanent Arms Economy*. London, Bookmarks.

Krivine, A. and Bensaid, D. (1988). *Mai Si!* Paris, La Brèche-PEC.

Lakatos, I. (1976). *Proofs and Refutations*. Cambridge, Cambridge University Press.

Lakatos, I. (1978). *Philosophical Papers*, 2 vols. Cambridge, Cambridge University Press.

Löwy, M. (1981). *The Politics of Combined and Uneven Development*. London, Verso.

McGregor, S. (1986). The history and politics of *Militant*. *International Socialism*, 2: 33, 59-88.

MacIntyre, A. (1971). *Against the Self-images of the Age*. London, Duckworth.

MacIntyre, A. (1981). *After Virtue*. London, Duckworth.

MacIntyre, A. (1988). *Whose Justice? Which Rationality?* London, Duckworth.

MacIntyre, A. (1980). *A Proletarian Science*. Cambridge, Cambridge University Press.

Mandel, E. (1975). *Late Capitalism*. London, New Left Books.

Mandel, E. (1979 a). *Trotsky*. London, New Left Books.

Mandel, E. (1979 b). *Revolutionary Marxism Today*. London, New Left Books.

Mandel, E. (1983). In Defence of the Permanent Revolution. *International Viewpoint* (Paris), 32.

Mandel, E. (1986). *The Meaning of the Second World War*. London, Verso.

Marx, K., (1973). *Grundrisse*. Harmondsworth, Penguin.

Marx, K., and Engels, F. (1965). *Selected Correspondence*. Moscow, Progress.

Marx, K., and Engels, F. (1975). *Collected Works*, Vol. 3: *Marx and Engels 1843-44*. London, Lawrance and Wishart.

Marx, K., and Engels, F. (1976 a). *Collected Works*, Vol. 5: *Marx and Engels 1845-47*. London, Lawrance and Wishart.

Marx, K., and Engels, F. (1976 b). *Collected Works*, Vol. 6: *Marx and Engels 1845-48*. London, Lawrance and Wishart.

Molyneux, J. (1981). *Leon Trotsky's Theory of Revolution*. Brighton, Harvester.

Morrow, F. (1943). Our differences with the three theses. *Workers' International News*, 5: 10, 11-12.

Morrow, F. (1944). The first phase of the European Revolution. *Fourth International* (New York), 5: 12, 368-77.

Pablo, M. (1974 a). Where are we going? In *International Secretariat Documents*. New York, Socialist Workers' Party, I, 4-12.

Pablo, M. (1974 b). The building of the Revolutionary Party. In *International Secretariat Documents*. New York, Socialist Workers' Party, I, 30-40.

Popper, K. R. (1969). *Conjectures and Refutations*. London, Routledge and Kegan Paul.

Popper, K. R. (1970). *The Logic of Scientific Discovery*. London, Hutchinson.

Prager, R, (1988). The Fourth International during the Second World War. *Revolutionary History*, 1: 3, 19-36.

Reiman, M. (1987). *The Birth of Stalinism*. London, I.B.Tauris.

Reisner, W., (ed.) (1973). *Documents of the Fourth International: The Formative Years (1933-40).* New York, Pathfinder.

Rizzi, B. (1985). The Bureaucratization of the World. London, Tavistock.

Rosdolsky, R. (1977). *The Making of Marx's 'Capital'*, London, Pluto.

Rousset, P. (1975). *Le Parti communiste vietnamien.* Paris, Maspéro.

Sader, E. (1987). The Workers' Party in Brazil. *New Left Review*, 165, 93-102.

Salvadori, M. (1979). *Karl Kautsky and the Socialist Revolution 1880-1938.* London, New Left Books.

Segal, R. (1979). *The Tragedy of Leon Trotsky*, London, Hutchinson.

Shachtman, M. (1940). The crisis in the American Party. *New International* (New York), VI: 2, 43-51.

Shachtman, M. (1962). *The Bureaucratic Revolution.* New York, Donald Press.

Solzhenitsyn, A.I. (1976). *The Gulag Archipelago*, II. London, Collins/Fontana.

Taaffe, P. (1986). *What We Stand For.* Militant, London.

Trotsky, L. (n.d.). *Our Political Tasks.* London, New Park.

Trotsky, L. (1963). *Diary in Exile 1935.* New York, Atheneum.

Trotsky, L. (1967). *The History of the Russian Revolution*, 3 vols. London, Sphere.

Trotsky, L. (1969). *Permanent Revolution and Results and Prospects*, New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1970). *The Revolution Betrayed.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1971 a). *The Struggle against Fascism in Germany.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1971 b). *Writings 1934-35.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1972 a). *The First Five Years of the Communist International*, 2 vols. New York, Monad.

Trotsky, L. (1972 b). *Writings 1933-34.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1972 c). *Black Nationalism and Self-Determination.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1973 a). *1905.* Harmondsworth, Penguin.

Trotsky, L. (1973 b). *Writings 1930-31.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1973 c). *In Defence of Marxism.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1973 d). *Writings 1939-40.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1973 e). *The Spanish Revolution.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1974). *Writings 1938-39.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1975). *The Challenge of the Left Opposition (1923-5).* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1976 a). *On China.* New York, Monad.

Trotsky, L. (1976 b). *Writings 1937-38.* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1977). *The Crisis in the French Section (1935-36).* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. (1981). *The Challenge of the Left Opposition (1928-9).* New York, Pathfinder.

Trotsky, L. *et al.* (1973). *Their Morals and Ours.* New York, Pathfinder.

Unger, R.M. (1987). *Social Theory: Its Situation and its Task.* Cambridge, Cambridge University Press.

Wald, A.M. (1987). *The New York Intellectuals.* Chapell Hill, University of North Carolina Press.

Wang Fan-hsi (1980). *Chinese Revolutionary.* Oxford, Oxford University Press.

Weber, H. (1975). *Marxisme et conscience de classe.* Paris, Union Générale d'Editions.

Weber, H. (1988). *Vingt ans après.* Paris, Seuil.

Westoby, A. (1985). Introduction. In B. Rizzi, *The Bureaucratization of the World,* London, Tavistock, 1-33.

Widgery, D. (1976). *The Left in Britain.* Harmondsworth, Penguin.

Wolforth, T. (1971). *The Struggle for Marxism in the United States.* New York, Bulletin.

Wolforth, T. (1988 a). Revolutionaries in the 1950s. *Against the Current.* (Detroit), 14, 28-35.

Wolforth, T. (1988 b). Socialist politics after Hungary '56. *Against the Current.* (Detroit), 15, 39-44.

Wolforth, T. (1989). Reclaiming Our Traditions. *Against the Current.* (Detroit), 19, 44-5.

Wright, E.O. (1983). Capitalism's Futures. *Socialist Review* (Oakland), 68, 77-126.

Zahar, E. (1973). Why did Einstein's programme supersede Lorentz's? *British Journal of the Philosophy of Science,* 24, 95-123, 223-62.

İletişim